

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1979

A TARTALOMBÓL:

KALASZ MÁRTON
KÁROLYI AMY
PARTI NAGY LAJOS
PAL JÓZSEF
TAKÁTS GYULA
WEORES SANDOR
VERSEI

*

CSANYI LÁSZLÓ
ESTERHÁZY PETER
JÉKELY ZOLTÁN
MÉSZÖLY MIKLÓS
SZEPPRÓZAI

*

BESZÉLGETÉS
A NYUGATI MAGYAR
IRODALOMRÓL

CSÓÓRI SANDOR:
HÁROM BEVEZETŐ

NÉMETH LAJOS:
BALÁZS IREN
TEXTILMŰVEI

POMOGÁTS BÉLA:
TAKÁTS GYULARÓL

VERSRŐL VERSRE:
KASSÁK LAJOS

10

FUTAKY JUNA
HORPACSI SANDOR
IHASZ-KOVACS EVA
ILIA MIHALY
JAY SMITH, WILLIAM
JEKELY ZOLTAN
KALASZ MARTON
KARATSON ENDRE
KAROLYI AMY
LATOR LASZLO
MATVIKO SEBESTYEN JOZSEF
MESZOLY MIKLOS
NEMEETH LAJOS
PARANCZS JANOS
PARTI NAGY LAJOS
PAL JOZSEF
PECZELEY LASZLO
POMOGATS BELA
SKROBINEC, JURIJ
SZABOLCSI MIKLOS
TAKATS GYULA
TOTTH EVA
VAROCSI ZSUZSA
WEDRES SANDOR

K É P E K :

BALAZS IREN
FERY ANTAL
KALDI JUDIT
MARTYN FERENC
RIPPL-RONAI JOZSEF
SZATYOR GYOZO
TAKACS DEZSO

IN MEMORIAM

TAMAS LARON

1897-1966

10.— Ft

S Z A M U N K S Z E R Z Ő I :

BAKONYI ISTVÁN

BALPAP FERENC

BATHORI CSABA

BELADI MIKLÓS

CZÉRE BELA

CZIGANY LÓRÁNT

CZINE MIHÁLY

CSANYI LÁSZLÓ

CSOORI SÁNDOR

CSORDÁS GÁBOR

DOMOKOS MÁTYÁS

ERDŐDY EDIT

ESTERHÁZY PÉTER

FENYŐ ISTVÁN

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XXII. ÉVFOLYAM 10. SZÁM

1979. OKTÓBER

TARTALOM

TAKÁTS GYULA versei	- - - - -	867
KALÁSZ MÁRTON versei	- - - - -	870
MESZÖLY MIKLÓS: Ahol a macskák élnek (elbeszélés)	-	871
ESTERHÁZY PÉTER: Bevezetés a szépirodalomba (elbeszélés)	- - - - -	883
PÁL JÓZSEF versei	- - - - -	885
PARTI NAGY LAJOS versei	- - - - -	887
IHÁSZ-KOVÁCS ÉVA verse	- - - - -	888

*

JÉKELY ZOLTÁN: Kirepül a madárka (kisregény, III. rész)	- - - - -	889
CSÁNYI LÁSZLÓ: Útközben írtam	- - - - -	897
TÓTH ÉVA versei	- - - - -	903
MATYIKÓ SEBESTYÉN JÓZSEF versei	- - - - -	904
BALIPAP FERENC versei	- - - - -	905

*

CSÓÓRI SÁNDOR: Három bevezető	- - - - -	907
NÉMETH LAJOS: Balázs Irén textilművei	- - - - -	913
WEÖRES SÁNDOR versei	- - - - -	915
JURIJ SKROBINEC verse (Weöres Sándor fordítása)	- - - - -	917
WILLIAM JAY SMITH verse (Weöres Sándor fordítása)	- - - - -	918
KÁROLYI AMY: Szlovéniai sorok	- - - - -	919

*

Versről versre

KASSÁK LAJOS: A költő önmagával felesel (A versről Lator Lászlóval Domokos Mátyás beszélget)	- - - - -	921
---	-----------	-----

BÉLÁDI MIKLÓS, CZIGÁNY LÓRÁNT, CZINE MIHÁLY,
ILIA MIHÁLY, KARÁTSZON ENDRE, PARANCS JÁNOS
és SZABOLCSI MIKLÓS beszélgetése (II. rész) - - - - 928

*

POMOGÁTS BÉLA: Való és ábránd (*Takáts Gyula:*
Polgárjelöltek) - - - - - 939
FENYŐ ISTVÁN: *Kolozsvári Grandpierre Emil*: Béklyók és barátok (943), BÁTHORI CSABA: *Mándy Iván*: A trafik (945), BAKONYI ISTVÁN: *Végh Antal*: Az almafákat évente kell metszeni (946), VÁRÓCZI ZSUZSA: *Sándor Iván*: A helyszín (947), CZÉRE BÉLA: *Kende Sándor*: Mondani valamit (949), ERDŐDY EDIT: *Hajnóczy Péter*: A halál kilovagolt Perzsiából (950), HORPÁCSI SÁNDOR: *Kutasi Gyula*: Az üveghegyen innen (952), FUTAKY HAJNA: *Benjámín László*: Vallomások, viták (953), PÉCZELY LÁSZLÓ: *Nemes István*: Radnóti Miklós költői nyelve (955), CSORDÁS GÁBOR: *Gazdátlan hajók* (957)
A Jelenkor krónikája - - - - - 959

K É P E K

KÁLDI JUDIT rajzai: Mór kapuk II. (869), Alhambra (882),
Mór kapuk III. (902), Mór kapuk I. (906), A fa élete
(912), Lőrésék (920)
BALÁZS IRÉN: *Triptichon* - - - - - 914
MARTYN FERENC rajza - - - - - 938
RIPPL-RÓNAI JÓZSEF rajza - - - - - 942
(*Nádor Katalin fotói*)

M ű m e l l é k l e t e n

1-2. BALÁZS IRÉN: Leány, Vonaton

A b o r i t ó n

1. FERY ANTAL rajza
- 2-3. SZATYOR GYÓZÓ rajzai
4. TAKÁCS DEZSŐ rajza

J E L E N K O R

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000. F. k.: Braun Károly

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Telefon: 10-673.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, József Nádor tér 1.) közvetlenül, vagy átutalással a KHI MNB 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámára. Évi előfizetési díj 120,— Ft.

79-4262 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Szendrői György Igazgató

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

A nagy tabló

Ezt vártam én... Már régtől ezt a percet,
 hogy lábam sziklára tehessem
 Hispánia... És titkon – bár reméltem –,
 nem gondoltam, hogy ezt megérem,
 hogy itt az Alcázár tövében
 próbálgassam a toledói pengét,
 mint egykor Zrinyi; nem itt, de ott
 a túskevérek közt, ahol lakom:
 Babócsa, Berzence s egy téгла-vár,
 mit széjjelverni kész német, tatár...

Hát itt magamból most kilesve,
 nézem várkastélyodat Toledó.
 Vörös szikládat, gót bástyáidat
 s ott lent a San Martin hidat...
 De más ez így!... Együtt és romtalan!
 Ahonnan jöttem, a magyarnak,
 mit érez itt, kimondhatatlan,
 hogy mindig, mindig csak a tűz s acél...

Nézem e pengét... Nekem beszél!...
 Nekem és nem e vásári népnek:
 – Te tartasz most! – De én tartottalak! –
 és kosarában a kezem ég.
 – Hallgass! – súgom. – Szép volt, de már elég
 a Zrinyi-sors és a Balassi-tánc... –

Folyó ívében büszke Toledó
 ne pengéd, Grecót küldd nekem!
 Házát is láttam... Még Krétában, ott
 s gályás Velencét is, ahol lakott...
 Egy régi ismerős Pannóniából
 áll itt műved csodálva s városod;
 s ahogy Orgaz fölött rámnéz szemed,
 engedd megfogni kezedet,
 amely szablyát alig, de ecsetet,
 s a nagy tabló sziklát-lelket ragyogva...
 Hadd térjek így, Veled, honomba!

1979. június

A Giralda alatt

*Egy sekrestyében több van itt,
mint amit meghagytál nekünk
füstölő magyar történelem,
szennyezve hazát és egünk.*

*Kövek? ... Csak föld alól ... S lókoponya;
cirógatlak, de itt ragyogva
töretlen úszik Krisztus, kagyló;
arany horgonyt vetett a flotta*

*az óriás tornyok alatt
és fényben tobzódik Sevilla.
Kert-tükrű, kékszemű folyón
a hold nekem kétágú villa*

*s nem vízbe, de szivembe verve!
És azték-magyar vér csorog
a fényes, hús márvány-erekbe,
mit ránk mértek a századok ...*

*Allok a pajzsos Szűz alatt.
A mór torony fölött forog ..
Most vált a szél! ... Nyakat fölszegve
lesem s körben magyar Kolumbuszok ...*

1979. június

Levél Granadából Baranyába

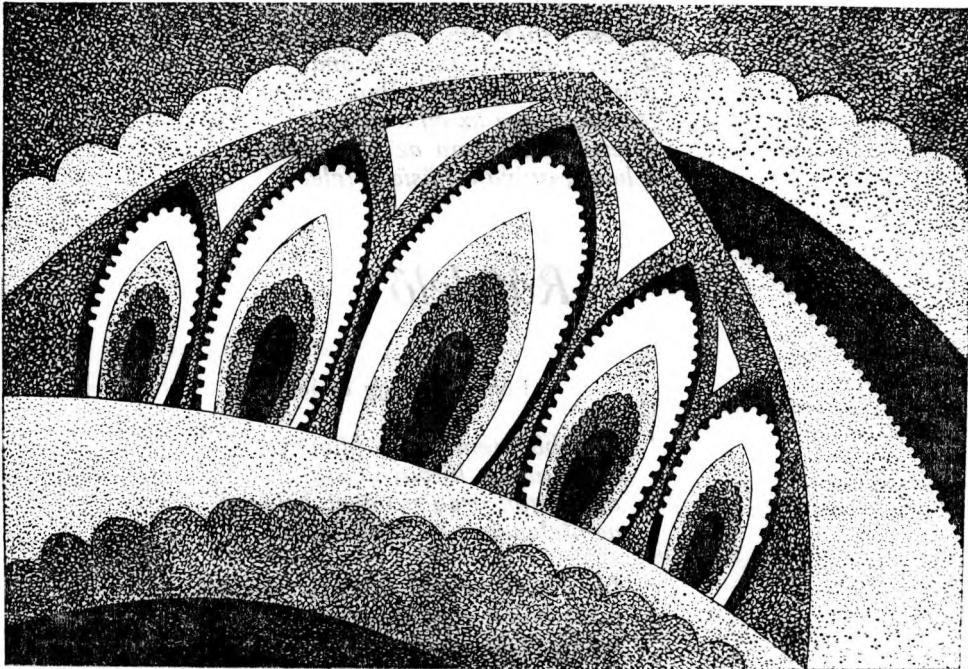
*Igen ... Ide kellett a pénz!
Templomba, palotákba
fénylett a kereszt s az arany
Madridból átfolyt Flandriába.*

*Kert és ötvös ... Soha egy végvár!
És várhatta Lajos király.
Az folydogált, csak a Csele
s fénylett a baranyai táj.*

*És lőn! ... Bizony, hogy lett csoda!
S melyik nagyobb? ... – Hogy itt vagyok,
vagy Granada? ... E lorcai-
világ, amelyben járok,*

*mert kelet jött otthon is!
Ragyogva, mint a páva ...
Dráván a híd s nagy mozaik
Konstantinápoly álma ...*

1979. Pünkösöd

Délibáb

*Lábadozva abban a fényben
szerzett egészségemből, épp lábadozom.
A levelek pöttyös harmóniája
s erek mélykék mélyében lapuló
mételty volt; s ahogy a torony
fehérével átlábolt a nyári határon
most is, ahogy gázlómadár
állt meg délibábja alatt torsos vizen.
Ahogy én is nem hőkölve magamra
megálltam, nyakam nyújtogattam, –
apró szárnyam nagy árny szegélyén,
erdő falán arasszal fölfele haladtam.
S ahogy régen naptüzte iskola falán
jött szembe velem pattanóbogár,
jöttek s taszítottak le a fuvalmak
délre. Ültem aztán a csönd,
irtózatosan magas vályú, végén,
láttam, maga az ég a gémje;
s terelődik lassan az álló levegő,
a hőség gulyája hűsünk felé.*

Ráfelelő

Rónay György emlékének

*Rádöbbsentem rég a hiányra
ébren máig kifogyhatatlan
motyogok öreg neveket helyette
nemteleneket is közhelyeket*

*Ím e zöld reggel könnyen árnyal
mint bábot magába csavarna
ha elnémulnék lenne-e megoldás
s szépséggé támadva jönnék elő*

*A szépség hiány e bensőm hiánya
töredelmem már lemeztelenítve
nem-szűnő fejem baját kire vessem
ki nem ad rám testnemű anyagot*

Ahol a macskák élnek

Egy olyan pontos élet, mint Tóth főkönyvelőé, abban is kimerülhetne, hogy csak azokat az ablakokat hagyja nyitva, amelyeket úgysem lehet becsukni. A gyerekkor meg távoli, mint a zsinegen eleresztett sárkány. A macskák különös kivételt jelentenek az életében, noha ő maga soha nem tartott macskát, pedig egyedül él, és két szobában egy macska bőven elfér, sőt, több is. Agglegény, és azok közé tartozik, akiknek a háború most már végképp a tizennégyes háború marad. Így él tehát, macskák nélkül, egy háborúval a háta mögött, holott kettővel kellett megosztania az életét; s ha az ember jobban belegondol, csakugyan évre év, a fák egyre magasabbak a háza előtt – csak persze, meddig. Kárörömrre mindig lehetne ok. Még kamaszkorában volt egy barátja, aki flóberttel lödözte a macskákat. Nem tudta helyeselni ezt a szenvedélyt, viszont a barátságukról sem tudott lemondani, s ez komoly töprengést okozott neki, lelkiileg megviselődött. Megesett, hogy titokban követte a barátját, alkonyatkor, vagy mikor már teljesen besötétedett, és undorodva megfigyelte a macskavadászat technikáját. Tulajdonképpen annyira egyszerű, hogy muszáj is valami nehézséget közbeiktatni, másképp nem szórakozás, s hiába az eredmény, végül is hasznavehetetlen. Van a macskáknak egy különös tulajdonságuk: a bizalmatlan bizalom. Hogy valójában mi ez, ki tudja. Elfoglálnak egy távoli-közei őrhelyet, olyan nyugalommal, mintha csak egy világvége tudná elmozdítani őket, esetleg még dorombolást is hallatnak, mintegy jelezve, hogy a rokonszenv valamilyen minősége e pillanatban belőlük sem hiányzik, majd áratlanul másképp döntenek, s eltűnnek, mintha sosem lettek volna. Sokan állítják, hogy vannak olyan helyek, házak, ahová erővel sem lehet becsalogatni őket, legalábbis nem akkor hajlandók oda merészkedni, amikor mi látjuk – de ez legenda csak. Amilyen az ő két szobája, valószínűleg száz is akad a kisvárosban, csak éppen hozzá hasonló nem. Az íróasztala mellől egy barokkos homlokzatra és háztetőre nyílik kilátás, kicsit átlósan, két topolyafa között. A nézőszögnek ez a nem túlzott, harmonikus ferdesége, ez a lehiggadt szabálytalanság (persze, az is mihez képest?) – megnyugtató. Olvas, felnéz, s anélkül, hogy a fejét mozdítaná, egy otthonos részletet lát az áttekinthetetlen világból, s biztos lehet benne, hogy ez a látvány indokolatlanul nem változik, ott marad a helyén. Ami nem kis dolog. A világ tele van alattomos résszel, amit legtalálósabban megszakadt folytonosságnak lehetne mondani. Tavaly óta, például, egy fekete macska látogatja a barokkos ház tetejét, néha nappal is, de inkább estefelé, s főképp bizonyos éjszakákon, kiismerhetetlen rendszerességgel. Az ágyából is odalát, s nem kell feltétlenül az íróasztal mellé ülnie a macska kedvéért, bár meglehetősen sokat ül ott, szenvedélyes olvasó, s még olyan könyvekkel is megbirkózik, amelyeket csak homályosan ért. Bízik benne, hogy a kíváncsiságát vezérli valami, egyszerűen, hogy az ösztönciért nem ő felelős. Ám ez sem életbiztosító érzés – újabban gyakran kerülgetik ilyen gondolatok. Pár napja egy fedéllap nélküli, hiányos könyvet olvas, az antikváriumban akadt a kezébe, és megvette. Sem a szerző,

sem a könyv címe nem állapítható meg a példányból, ami egyáltalán nem zavarja, sőt; egy új könyv már önmagában is felfrissíti a szertartást. Éjszákára elfüggönyözi az ablakot, csak a két felső szárnyat hagyva nyitva, így a szellőztetést is megoldja, és a fákra, a háztetőre is kilát. Nagy csésze tejeskávét készít az ágy mellé, és azt „bolondítja meg” féldeci Zöld Vadász gyomorkeserővel. Az olvasás koncentrációja igazában akkor kezdődik el, mikor nekinyomja talpát a rézágy végének, s az egyik cirádás rézrudat befogja a nagylábujja közébe. Olyan így a fekvés, mint egy függőhídé. Most is ezt teszi, majd újra fölkel, átmegy a sötét nappalin, visszasétál a háló- és dolgozószobába, egy pilanatra nekitámaszkodik a szekrénynek. A név hirtelen ugrik be; ahogy egy szűrös gesztenye esik le a fáról, mikor egyáltalán nem számít rá az ember. Kamaszkori barátját csúfolták Walter Buszkónak az „alsóvárosiak”, akik más szenvedélynek hódoltak, mint ő: egyszer lappadtra száradt szamarat bontottak szét, s a hasaljából baltával vágták ki a dobnak való bőrt. Buszko nem vett részt a munkában, mellettük guggolt, egy pocsolýából vizet markolt föl, azt nézegette, s valami olyasmit mondott, hogy a szúnyog fél a víztől, mégis oda rakja a petéit. Buszko később pap lett, belépett a jezsuita rendbe, és St. Paolóba rendelték világi misszióra, ahol egy selyemfonóban kezdett dolgozni munkásként, vagy ahogy ő írta egyszer latinosan, egy filatóriumban. Az ilyen hírek azonban már rég lezuhantak egy aknába, ahonnét évtizedekig nem hallatszott fel hang. Nem mintha most felhallatszanának, csupán egy-két régi dolog átvonul a színen – még így lehetne legjobban jellemezni a helyzetet. S ami marad utánuk, nem annyira a dolgok maguk, hanem a helyük. Nehezen mozdul el a szekrény mellől, de azért félrehúzza a függönyt, és kinéz; a hold éppen csak készülődik a háztető fölé. A könyvben ott folytatja az olvasást, ahová a ceruzáját szórakozottan bedugta, és többször is elolvassa ugyanazt a pár sort – „Az éjszakában fény villan fel: egy deszka megvilágítódik, egy kutya reszket, egy ember tűnődni kezd. Három változata a létnek; s hiábavaló fáradozás, hogy egynek lássuk őket.” Próbál tovább olvasni, de valahogy elkalandoznak a gondolatai, végül lámpát olt, és mozdulatlanul fekszik hanyatt, kitámasztott lábbal. Nem érzi rosszul magát, és tulajdonképpen jól sem. A szokottnál hangosabban dobban a szíve, hallható ütemjelzés a szoba csendjében, megereszkedett heréi ráfeküsznek a lepedőre, kezét maga mellett heverteti, majd belemarkol a lepedőbe. Pillantása újra kitéved az ablakon; a macska napok óta nem mutatkozik. Félig alszik már, mikor még mindig gondolatfoszlányok tévednek be a tudatába; ahogy a hullám dobálja az ismeretlen eredetű uszadékfát. Végül is hol élnek a macskák, amikor nem látjuk őket? Persze, hülye kérdés. Mégis nyugtalanul alszik, még reggel is nyirkos a párnája. A felső ablakon besüt a nap, hasonlít egy hosszan becsúsztatott fénycsőhöz, csupán súrolja, ami útjába esik, viszont biztos lendülettel találja meg a sarokba akasztott világháborús messzelátót, a kopott bőrtokon a réz csatot. Mint valami diszkrét betörés – talán ilyesmit érez, de pontosan nem tudja megfogalmazni, hogy mi történt.

Ha szép az idő, délutanonként fel szokta keresni a *tombános* malmot – gyermekkorában hívták így a tömzsi falábakra épített, hajóformára kivágott egykővű malmokat –, s ez már elég messze esik a várostól, és a patak sincs már meg, amelyik a malmot hajtotta. A maga módján mégis él ez a malom, és éppen ezt szereti benne, akár órákat is el tudna itt tölteni. Olyan a fekvése, hogy folyton jár benne egy kis szél, s ha a nyárfasorról elkanyarodik, már akkor megüti a fülét a nyiszorgó-duruzsoló hang. Bizonyára ki lehetne deri-

teni az okát, csak kérdés, hogy mire kapnánk választ, mert ha belép az épen maradt malomszögletbe, a hang is megszűnik. Amikor Walter Buszkó errefelé vadászott, még működött a malom, a süket Vendel kezelte, s a süket felesége vitte neki az ebédet egy dróttal körbefont agyagedényben. Emlékszik, a két öreg szinte ugyanazon a héten halt meg, mintha összebeszéltek volna. Az ő temetésük után került sor egy sokáig emlegetett fiaszkóra. Egy foltos macska volt a főszereplője, lehetett már tizennégy éves, egy igazi matuzsálem, szomorú, kénsárga szemekkel, de ez a szomorúság ugyanakkor kifejezéstelen volt, személytelen, a szőre csomókban hullott. Valószínűleg már akkor is így nézett ki, amikor még folytak az ásatások a malom közelében, a patak túlsó partján, ahol az egykori Alisca városszéli építményei után kutattak. Sok lelet került elő, mintha egy zsibárus raktárát sodorta volna idáig valamilyen áradás. Nagy halom embrió formájú onyx kő, phallikus jáspis, teknőcös heverő fejrésze, széttört kristály serlegek, egy ragacsos üszökbe foglalt murrha-kupa, női marhabőr szandál, valamivel távolabb egy majdnem épségben megmaradt *lares* szentély, a háziistenek széttört agyagszobraival: magasra tűzdelt ruhájú, táncoló figurák csizmában, koszorúval a fejükön. Még így széttöredeze is vidám és magabiztos benyomást keltenek. Ha nem is istenek, de legalábbis istenkék, akik tudják és teszik a dolgukat, bármi történjék velük vagy a világgal. Ma ott láthatók a városi múzeumban, valamennyi lelet, a szétszedett és újra összerakott kő szentéllyel együtt. A *cloaca* szintén a lelőhely közelében húzódott, néhány csonka boltívére akadtak rá, köveit széthordták a századok alatt. A régészek annak idején betemették a kiásott gödröket, csak egy deszkával letakart kisebb akna maradt vissza, az alján újabb keletű, értéktelen csontokkal. Ez még megvolt az ő gyerekkorukban, s Buszkó, ha arra járt, latrinának használta. A szentély helyére hársfát ültettek. Barátja ennek a tövénél várakozott a matuzsálemi macskára, és ő ezúttal sem vadásztársként volt jelen, most is titokban követte a fiút, és a malom mögött bújt meg. Tudott a foltos macskáról, s a zavara azért volt nagyobb a szokottnál, mert Buszkó úgy beszélt róla, mint egy megkímélendő, rezervátumi példányról. A macska az egyik boltív alól bukkant fel, gyors és takarékos mozdulattal, mint egy zsinórpadról irányított bábu. A hold megvilágította. A rögtön beirányzott, figyelő testtartás azonnal elárulta, hogy észrevette Buszkót; s volt türelme és nyugalma, hogy még akkor se mozduljon, amikor a puskacélba vette. Az éles csattanást követő percek aznban majdnem lehetetlen értelmesen megmagyarázni. A macska olyan hangot hallatott, mint egy bicskára szúrt labda, csupán nem összelappadt, hanem földobta magát, és egy elképesztően hatalmas ugrást produkált. Nem lehetett tudni, hogy szándékosan-e, mindenesetre a deszkával lefedett akna felé repült, sőt, rá is zuhant, legalábbis nem volt ok másra gondolni, mert az egyik deszkavég fölfelhért a holdfényben; s maga a főkönyvelő is úgy emlékszik, hogy tisztán hallotta a tompa puffanást – ti. az akna aljából. Hogy a macska oda zuhant volna. Buszkó egy keskeny rést talált két deszkaszál között, az akna aznban üres volt. És semmi nyom (véres nyom) vagy zöreje nem árulkodott, hogy a macska tovább lopakodott. Mindez ugyanakkor rettenetes hosszú percekig tartott, a macska feltűnésétől az eltűnése pillanatáig, különösen a főkönyvelő számára, aki még a lövés után sem akarta leleplezni magát, továbbra is a malom mögött lapult. Buszkó bizonyosra vette, hogy egyedül van, és semmi nem tartotta vissza, hogy gátlástalanul adja át magát a dühnek és zavarnak. Nevetséges mániakussággal újra és újra lehasalt, derékig belógatta magát az aknába,

motyogva-vakkantva szólította a macskát, majdnem hogy beszélt hozzá. És itt jött közbe egy olyan mozzanat, amiről a főkönyvelő a mai napig úgy érzi, hogy nincs „felhatalmazása” beszélni róla. Tisztában van vele, hogy gyermekes és oktalan ez a titkolódzás, vénasszonyos babona, ahogy még hatvanöt évesen is hallgatni képes az egészről, ahelyett, hogy ironiával gondolna rá, mint az első, ügyetlen szeretkezésére. Mégis, minden okosságánál erősebb, ami akkor este megrendítette. A hold a romos malomba is bevilágított. Ismerte jól minden szögletét, a kövek, gerendák és vasak egyszerű és áttekinthetetlen topográfiáját, egy minden célszerű használattól érintetlen tér higgadt rendjét. A magára hagyott pusztulás tud csak ilyen nyugalmat árasztani. Buszkó még az aknánál szólítgatta a macskát, mikor a főkönyvelő nem valamilyen neszre, inkább egy alig észrevehető elmozdulásra lett figyelmes. A foltos macska felpúposított háttal gubbasztott a kövek és vasak között, me-reven nézett a kénsárga szemével, ügyet sem vetve a főkönyvelőre, mindenén kívül helyezkedve, mégis a legteljesebben belül. A létezés nullpontján? – de ezek már olyan későbbi okoskodások. Tény, hogy ez a kép rögzült benne úgy, mint egy illetéktelen bepillantás. Valami időelőtti. S hirtelen olyan vize-lési ingere támadt, hogy nem is tudta visszatartani, lélekzetvi-szafojtva gug-golt, a térdhajlatánál még forrónak érezte a csipős nedvességet, a szandáljába onnét csöpögött le. Azóta százszor is végiggondolta, hogy a macska hogyan tudott olyan észrevétlenül belopakodni a malomba; a kép azonban, ami benne élt, változatlan maradt: a macska már előbb, már eleve ott gubbasztott. És erről nem lehetett beszélni. Megvárta, míg Buszkó visszaindul a nyárfasor felé; és később sem árulta el soha, hogy tanúja volt a fiasónak, bár a ba-rátja, kicsit kozmetikázva, többször is szóba hozta a felsülését. A portyái viszont attól kezdve ritkultak meg.

Mindennek közel ötven éve. A főkönyvelő számol vele, hogy van valami abnormális abban, ahogy ezt a históriát felduzzasztotta magában, s hagyta beépülni a normális és praktikus gondolatai közé. Már gondolt rá, hogy egy-szer beszél egy orvossal, de utolsó pillanatban mindig letett róla, ugyanis rá-jött, hogy bármennyire fontos is számára minden mozzanat, ami a rögeszmé-jéhez kapcsolódik, mégis kétértelmű ez a fontosság: szégyellné hangosan ki-mondani, félne, hogy kinevetik, s akkor már ő sem tudna őszintén mást tenni, mint velük nevetni. Mikor nyár végén Marcela felhívja Budapestről, hogy szeretné meglátogatni, váratlanul őt lepik meg olyan érzések, mint a nagyobb utazások előtt. A lány az unokahúga, ötvenhat óta Barcelonában él, egy kis butikja van a Ramblason, a nyár egy hónapját a tengeren tölti, az éjszakákat a butik fölött egy kis ötször négy méteres szobában, a nem sűrűn, de mindig „jó pillanatban” magához engedett új szerelmével. Ablaka keskeny udvarra néz, tele virágzó oleanderrel, öreg citromfával; a lombok mögött végleges nyugalommal rajzolódnak ki a fehér boltívek, a függőfolyosó fa-mellvédje, a mórosan gazdag cirádák. Az egyik bolthajtás pillérében mohos szikladara-bokkal kirakott üreg, benne egy ritkán látható kegy-szobor, Szent Iváné, nem is titkolva a kultusz pogány eredetét, a nap és tűzimádást: a szobor mellett aranyszínű lángnyelv áll órséget, a lángnyelv tetején sugaras napkorong. Marcela most harmincöt éves. Van egy emléke tizenhét éves korából, egy délután, amelyet együtt töltött a főkönyvelővel. A szülei már elváltak akkor, s az édesanyja valamilyen családi ügyben küldte le a rokonságtól elidegene-dett, különc híreben álló testvéréhez. Marcela egész délután félt, s amíg ott volt – végülis a késő esti vonattal utazott vissza Pestre –, folyton ellensú-

lyozni igyekezett a szorongását. Azelőtt soha nem volt hosszabb ideig egyedül a nagybátyjával, így a kapcsolatuk és beszélgetéseik is ennek megfelelő volt, nem unalmasabb és érdekesebb a szokásos rokoni érintkezésnél. Megragadhatóan semmi különös nem történt, legfeljebb az, ahogyan ez a semmi folyamatosan történt, a vonatindulásig. Marcela kamasz fantáziáját megragadta a „világháborús” távcső; a sarokban lógott akkor is, kiszedte a tokjából, s majdnem egész idő alatt a nyakában tartotta, még teázás közben sem vált meg tőle. A játék, amire bármelyik pillanatban föl lehetett használni, segített közvetlenebbé tenni a modorát, a hangját, azt a rokoni közvetlenséget, ami többször is megbicsaklott, hol az egyikük, hol a másikuk hibájából. „Nem látlak” – mondta, például, míg teáztak, s a karszékekben hátradőlve a nagybátyjára emelte a távcsövet. A főkönyvelő szembefordult vele, erősen a lencsébe nézett, s közben újra begombolta az ingét, ami – a végérvényesen kitágult lukak miatt – megjósolhatóan hiábavaló volt: a következő percben úgyis kigombolódtak, s valóban rokoni lezserséggel tették szabaddá a fél mellét. „Fordítsd meg” – mondta, és nem vette le szemét a lencséről. Marcela szót fogadott, s így már valamennyire élessé lehetett tenni egy távoli, kicsire zsugorított arcot. Elég sokáig maradtak így, és egyikük sem kezdeményezte a következő mozdulatot. A tea hűlt. Marcela végül leengedte a távcsövet, foga közé vette az egyik körmét. „Mit csinálsz te azzal a sok évvel, ami mögötted van?” – kérdezte vontatottan, s elpirult, hogy minden átmenet nélkül ilyesmit kérdez. Pedig még világosabban azt szeretne volna kérdezni (ha meg tudott volna birkózni a szavak összekeresgélésével), hogy „kivel vagy mivel osztod meg azokat az éveket?”. Megvárták, míg lemegy a nap, akkor indultak el sétálni a nyárfasorba. Az ég kitartóan vörös és lila volt; Marcela halvány rózsaszín ruháján, alul, fehér csipkeszegély tette hangsúlyossá a surlódó szoknyafodrokat. A főkönyvelő, aki a kárpáti utóvédharcokból sem maradt ki negyvenháromban, mégis ezerkilencszáztizenhétől kezdett mesélni, az olasz frontról, ahová gyerekfejjel került le – s nevetett: „Tizennyolc évesen!” Marcela javasolta, hogy nézzék meg a *tombános* malmot, sokat hallott már róla, de még nem látta. Mint mindig, most is járt egy kis szél. Megnézték a *cloaca* boltívének a maradványát; a magasra nőtt gazban alig találták meg. A deszkával fedett gödör rég betemetődött, a főkönyvelő a helyét sem tudta pontosan megmutatni. A szentély emlékfája viszont hatalmasra terebélyesedett közben. Marcela itt ült le, hátát nekivetette a törzsnek. Szoknyáját úgy rendezgette el, mint egy ernyős lebernyeget, a szél aláfújta, visszajejtette. A főkönyvelő összefont karral állt előtte. „Fogalmam sincs, hogy mért jöttél” mondta, s egy ragacsossá gyúrt levelet forgatott az ujjai között. „Megírtam anyádnak, hogy engem nem érdekelnek a végrendeletek. Én magam sem írnék soha. Én ezt nyitva hagyom. Hogyan legyen akaratom, ha egyszer nincs már? És ami egyszer elkésett...” Nem fejezte be; s anélkül, hogy Marcelára nézett volna, elindult a malom felé, belépett a romos ajtónyíláson, és a szemközti fal repedésén hajolt ki, onnét nézett vissza. A lány ugyanúgy ült, ahogy ott hagyta, szeme elé emelt távcsővel; s valahogy sehogysem akart tovább alakulni a színpadias jelenet. A főkönyvelő úgy érezte, hogy a legkisebb arcedzülése ormótlan elmozdulássá nő, fejét duzzadás puffasztja föl, pusztán attól, hogy a távcső rászegeződik. És hogy szólnia kell, ha azt akarja, hogy ismét a régi legyen. „Nem jössz be?” – kiáltott ki. Marcela nem engedte le a távcsövet. „Most nem” – kiáltott vissza. Barcelonában élt már, mikor egyszer szokatlan élességgel felidéződött ez a délután. Éppen

„honvágyas” hetei voltak, többször is megkereste a rádióján Budapestet, amit különben tudatosan került, továbbcsavarta a keresőt, ha magyar szót hallott. Egy fiatal medikus járt fel hozzá akkoriban, egy córdobai fiú; akár egy mór herceg. Szülei elpusztultak a polgárháborúban, és sokat mesélt a harcokról, amelyeket gyermekként élt át; Marcela meg ötvenhatot mesélt el, olyan részleteket, amelyek végképp ki szoktak maradni a történelemírásból. Így került sor arra a szovjet tisztre is, aki a Vigadó előtt kiszállt a tankból, és látható rokonszenvennyel nyugtatta az odasereglett egyetemistákat, legvégül azzal, hogy ha már megtörténik ilyen, utána mindig több a kenyér és a munka-alkalom. Amit viszont nem mesélt el: a nagybátyja ügyetlen történetét az olasz frontról. Majdnem sötét volt a nyárfasorban, ahol lépés távolságra lépkedtek egymás mellett. Távolabbról egy kutya követte őket, a nem tisztázott hűség olyan tartózkodásával, amilyenre csak egy kutya képes. Marcela többször is visszafordult, hogy ellenőrizze, a kutya ott van-e még. Egészen hazáig kíserte őket. A főkönyvelőt idegesítette a forgólódás, de nem szólt, s valahogy végigmondta a történetet. Akkora köd volt, hogy elszakadt a járótól, és egy kiürített, üres faluban töltötte az éjszakát. Ahová benyitott, az orvos háza volt. A rendelőben érthetetlen módon működött a telefon, s találmányra felhívott egy számot, a falra akasztott naptárról olvasta le. Olaszul válaszoltak, s így tudta meg, hogy ellenséges területre tévedt. Amíg bátorságot gyűjtött, hogy ismét elhagyja a falut, az asztalon talált vérnyomásmérővel megmérte a vérnyomását, ahogy még a háziorvosuktól látta. És fölírt a naptárlapra az eredményt, a nevét s a dátumot – „1917 november 9.-én hajnali 1/2 3-kor, Bosciban”. – „Ez egy biztos adat” tette hozzá mosolyogva. „Még ha a ház kiégett, akkor is biztosabb a többinél.” Később, Barcelonában, elég különösen hatott ez a sehoá nem illő történet; s talán egyedül a nyárfasorban jelentett valami mást is, mint amiről szólt. Vagy esetleg ott sem? Lehet, hogy már ott is másutt hangzott el? Míg a falrepedésnél támaszkodó nagybátyját nézte, tulajdonképpen azért nem ment oda, mert az a képtelen érzése támadt, hogy a szíve abban a pillanatban megáll majd, és a nagybátyjáé is, de nem úgy, hogy meghalnak, hanem egyszerűen megállt szívvel nézik majd egymást, és nem tudják elszakítani magukat a malomtól. S ez, így visszatekintve és újra felidézve, még a polgárháború és ötvenhat borzalmait is törpévé és mulandóvá tette.

Mikor a kisváros állomásán megpillantják egymást, inkább csak intuitívoval döntenek el, hogy az a másik „ő lehet”. Húsz éve nem látták egymást. Marcela ruhája paszteles drapp vászon, fluoreszkáló szálakkal átszőve, mint ha permet-finom verejték ütne át rajta. Asszonyosan megállapodott, a hangja, a mozdulatai a vonásai; ahogy éppen elül egy hullámozás, s csak annyi érződik, hogy a már sima víztükör is a hullámozáshoz tartozik, még annak a záró üteme. Mintha a kettő között nem volna rés. Az Alisca kerthelyiségében ebédelnek. A főkönyvelőt is meglepi, hogy mennyi gavalléros apróságra, figyelemességre emlékeznek még a reflexei. Közben sok mindenről szó esik – család, politika, Spanyolország, utazás, az összezsugorodott világ, a legújabb vallásos mozgalmak, a tudás és ismeret határa, egy most már valóban utolsó háború balesete; s még egy csomó téma, gondolattöredék, két fogás közé be-morzszolt, de gazdátlanul ott is hagyott fél mondat – egy káprázatosan sikeres század banálishan tanácstalan közhelyei. Csak személyes életük nem kerül szóba, a minden híradás nélkül eltelt húsz év. Ezt kerülik, és egyáltalán nem látszik, hogy zavarná őket. Ha van intim determinizmus, aminek egy év

annyi, mint száz, akkor az ő együttlétüket ez meglehetősen jellemzi. Kisebbségi és kávézás után visszamennek a lakásba, nagyjában akkortájt, amikor annak idején teáztak. „A távcső”, mosolyodik el Marcela. Igazában semmi nem változott a két szobában, sem a mellékhelyiségekben. A könyvek szaporodtak meg. Változatlanul nincs rádió, nincs televízió. S egy kicsit minden ugyanaz a por, ami még nem rendetlenség, de nem is „rend”, ami választékosan mindig megsért valami mást, esetleg hibátlanabb törvényt, igazabbat. A főkönyvelőtől távol áll minden ilyen nemes önkény, a „rend” kifinomult agressziója. Különös, hogy ennek ellenére milyen pontos és rendezett volt az élete, és most is az, sőt, sokkal inkább, mint azoké, akik annyira törekszenek rá. Bent a lakásban hamarosan kialakul köztük a húsz év előtti délután önkéntelen utánzása, bár az ilyesmire az azonos környezet könnyen ráveszi az embert; hogy hová üljön le, mit vegyen a kezébe, mire milyen megjegyzést tegyen. Marcela a butikjáról mesél – miközben ugyanazokból a csészekből teáznak –, és megemlíti a Szent Iván kegy-szobrot. „Ez a tűz, ez is szépen időszerű lett megint” – mondja kesernyésen. A főkönyvelő röviden nevet, és egy folyton félrecsúszó tealevelet igyekszik a csésze szélére kormányozni. „A macskák bezzeg nem sopánkodnak!” – „A macskák?” – lepődik meg Marcela. A nagybátyja hosszan kortyol. „Igen... Hát nem szeretik meg bolondulnak érte? És mégis félnek tőle” – s nem veszi észre, hogy Buszko hajdani bölcsködését ismétli meg. Marcela odanéz az ágyra, és megfogja az egyik cirádás rézrudat. „Te mért nem tartasz macskát?” – s az enyhén hátradöntött székét nem engedi vissza, cipője orrával tartja az egyensúlyt. Eddig semmilyen kihívó mozdulata nem volt, és ez a mostani sem az, a főkönyvelőt mégis ütőszzerűen éri, kis verejték ül ki a homlokára. „Tudod, örültem, hogy telefonáltál, de úgy őszintén... úgy most se tudom, hogy mért jöttél” – mormogja. „Honnét tudnánk!” – nevet föl Marcela, és kimegy a fürdőbe. Egy pillanatilag vakon áll az ablaktalan helyiségben. Amikor felgyújtja a villanyt, kutatva nézi az arcát a tükörben, először közelebbről, aztán eltávolodva. A saját fürdőszobája jut eszébe, a két helyiség közötti távolság és űr, s az a minden ésszerűséget meghaladó tény, hogy itt van. És az a napsütés ott! A sétálók tömegétől hullámzó éjszakai Ramblas, a rengeteg virágárus, a madár és állatkereskedők magasra tornyozott ketrecei, dugig tömve a letargiásan bámuló áruval, félig vakultan a szemükbe tűző műfénytől. Odolos vizet kever, és kiöblíti a száját; közben hallja, hogy a véceajtó nyílik, csukódik. A szobában belelapoz a noteszébe, s megnézi, hogy mikor indul visszafelé vonat. A főkönyvelő a véceben mos kezét. A mini-csap fölött régies kajutablak, legfeljebb egy gyerekfej fér át rajta. Ezen is odalát a háztetőre, a cserepeket hamvas réteggként vonja be a kicsit már őszi napfény. Csillog a televízió-antennán. Valahányszor ráesik a pillantása, mindig újra megállapítja, hogy zavarja az összképet, nem odavaló, meg különben is elbizakodott erőlködés. Ezek azonban már túlságosan is kusza gondolatok. Az igazság az, hogy ő maga még a távcsövet se veszi kezébe évtizedek óta. Egyszer a fekete macska fél délelőtt ott ült a kémény tövében, mint aki kegyesen közszemlére bocsátja magát, de aztán ennyi is volt csak – mellékesen odadobott alamizsna. És akkor se jutott eszébe a távcső. Marcelának már vállán lóg a szatyra, mikor visszamegy a szobába. „Megvan még a malom?” – kérdezi. A főkönyvelő kis szünet után az íróasztalához lép. „Jó, induljunk” – bólint, s közben odébb tol néhány könyvet; nem rendet csinál, inkább csak jelzi, hogy az ittléte helyett most a távolléte következik. Ahogy végigmennek a

celtis fás főtéren, mind a kettőjükön érződik valami gépies, de ez mégsem természetellenes, ha csak a szokatlan természetessége miatt nem, s így nincs is értelme, hogy változtassanak rajta, hiszen épp ezzel tennék kényszeredetté a sétájukat. Mikor kifordulnak a nyárfasorról, a sorrend úgy alakul, hogy Marcela kicsit előre kerül, vagyis fordítva helyezkednek el, mint eddig – az agglegény főkönyvelőben ugyanis fel se merült, hogy udvariatlanság, ha folyton megelőzi a partnerét, egyszerűen nem szokta meg, hogy valaki más-sal lépést tartson. S igazában most sem az történik, hogy Marcela lépked gyorsabban, önkéntelenül ő kezd el lassítani, s végül már annyira egymás mögé kerülnek, hogy a lány éppen megtámaszkodik a bodzalombokkal takart ajtónyílásban, mikor a nagybátyja még csak a hársfa alá ér. Ami lehetne a húsz év előtti jelenet emlékeztető utánzása is; csupán a szándékosság hiány-zik belőle. Mindenesetre jó alkalom, hogy rájátsszanak a véletlenre: Marcela úgy emeli szeméhez a kezét, mintha távcsövet tartana, és hirtelen ötlettel a főkönyvelő is ezt teszi. A játék azonban mégsem vállalható sokáig, el kell ütni egy nevetéssel. Mire a főkönyvelő odaér a malomhoz, Marcela már bent ül egy keresztgerendán. És nem is bánja, hogy a belépéskor nem volt ott senki – legalább nem kellett kiszolgáltatni az arcát, és ideje is jobban maradt, pontosan maga se tudja, mire. Az bizonyos csak, hogy ide kellett jönnie, különben dolgavégezetlenül utazik vissza. S egyszerre sokkal nyugodtabb, mint az itt-tartózkodása óta bármikor. Vágyakozva ül, hallja a közeledő lépé-seket, lábát lóbálva tépdesi a bent is sarjadó gázt. Nagybátyja kint áll meg, és visszanéz a nyárfasor felé, anélkül, hogy odapillantana rá. Aztán kis idő múlva a csend lesz túl súlyos. Van olyan színpadi szünet, amikor nem az instrukció betartásáról van szó, hanem arról, hogy a szó tényleg abban a pillanatban születik. Marcela valahogy így szólal meg. „Neked csakugyan van valami a bőröd alatt” – mondja, és abbahagyja a tépdesést, helyette a cipőjét nyomkodja a besüppedt kövekhez. – „Egész délelőtt törtem a fejemet, hogy mért akarok kijönni ide... még egyszer kijönni... pedig nem akartam többet találkozni veled. Azelőtt se volt különösebb ok rá, hogy találkozzunk, a magad módján mindig kiestél a rokoni hálózathoz. De most, hogy anya is meghalt... Apánk meg sose törődött velünk. És el is évül sok minden, az ember annyi mindenből kikopik. Bár én igazán sose voltam boldog... igaz, boldogtalan se. Tudod, mit gondolok? Amikor a messzelátóval néztelek itt, hirtelen jött valami kép, és azóta se tudom, hogy mi. Szerintem te magad se tudod, hogy mit csináltál annyi évig. Vagy hogy most mit csinálsz. Olyan voltál akkor a távcsőben, hogy féltem. Nem tőled. Mintha laknának ben-ned... vagy lakna valaki. Figyelsz rám? Most jobb is, ha nem nézel ide... Az ember persze hogy tud magáról ezt-azt – hogy csinos, hogy a húsa ke-mény, és ez még nem beképzeltség. Azt is tudom, hogy az én harmincöt évem nem harmincöt, hanem huszonöt, és ezt úgy is veszem, hogy igen, mindig visszalopok magamtól néhány évet, és félrerakom... Csakhát, ez is csalás” – és egy friss nevetést igyekszik erőszakolni magára. – „Mint azok az el-süllyesztett atomkukák vagy mi... De mindegy. Ez van. Közben meg el-adogatom a különböző frincfrancokat, mert szeretem eladni őket, és elren-dezgetni a kirakatot... Ahogy szeretek azzal lefeküdni, akivel jólesik, és valahányszor jólesik. És nem szégyenlem, hogy ez nekem fontos. Az ember minden alkalommal újra bedobja a zsetont... vagy nyelvére veszi az ostyát? És mindig messzebb akar elmenni, még messzebb, a szemed kifordul, ordítasz, és esküdsz rá, hogy ez a legjobb... Mintha egymás karját akarnátok hátra-

felé hajlítani. Közősen. Szóval, kizsarolni ezt az érzést, hogy milyen volna nem egyedül meghalni. És akkor a halál is el lenne intézve. Csak mire lemosakodsz, már világos, hogy meddig, hogy milyen messze lehet... Tavaly ott a Ramblason kinyúlt egy fiatal fiú, aki gyakran járt be hozzám vásárolni – tetszettem neki? vagy csak gyűjtötte a frincfrancokat? Végül is mindegy. Az ilyen már nem tesz hozzá, és nem is vesz el belőle. Ott a butikkal szemben esett le a padról a virágos vödörök meg ketrecek mellé. És azok az egymáshoz préselt állatok a drót mögött, a néma szemükkal! Csak mint a golyók, pedig élnek még. Élnek? Persze úgy, hogy mégsem. Vagy a kettő között? Hol? Szerintem itt van valami, amit nem tudunk, és erre találjuk ki a különböző dolgokat, hogy egyszerre nincs semmi, elvágta, vége, vagy éppen hogy van, és ez a koronája mindennek. És ha nem? Ha mégis olyan az egész, mint amikor tényleg egyedül maradsz egy forgóajtóban, és ott már folyton csak az van, hogy tudod, hogy nem vagy... Mert tudod.” Marcela mindezt csendesen, színesen mondja, olyan kertelés nélkül, ahogy ritkán tudunk megszólalni. A főkönyvelő alig mozdul közben, és minden valóságérzékét elveszíti. Csak később kezd elsápadni. A bőre száraz, ez a korrall jár, s most ez a száraz bőr lesz olyan, mint a dob. A furcsa csak az, hogy hiányzik belőle a lámpaláz, pedig érzi, hogy valami hasonló volna indokolt. E helyett – és tulajdonképpen ettől sápadt ki – legszívesebben megölné az unokahúgát. Nincs rá értelmes magyarázata, hogy miért, csak az ösztönzése világos és erős, s mást a bíróságon se tudna mondani, legfeljebb azt, hogy „kérem, mindenkiben van olyasmi, amihez nem lehet hozzányúl, az ember maga se nyúlhat hozzá, mert másnak van fenntartva.” Az alacsonyra ereszkedett nap már a hársfán verődik át; bentről ugyanakkor folyamatos neszezés hallatszik ki. Végül Marcela hangja. „Akkor még nem értettem kamasz fejjel, meg féltem is, de most már nem... Monddd, mi a csudát tudsz te? Mibe ártod magad? Mit akarsz te kizsarolni? Vagy nem is akartál soha?” Mikor a sétát indítványozta otthon, még csak arra gondolt, hogy majd a malomban pihennek meg, és ott várják meg a naplementét – most mégis gyorsan és fegyelmezetten kezd el vetközni, teljesen rögtönzésszerűen, s utána állig felhúzott térdrel visszaül a gerendára. Csak mikor a nagybátyja megfordul, akkor hagyja, hogy a két térde lecsússzon, és kinyissa magát – akár egy keskeny résbe zuhant állókép. És ez elég sokáig kitart. Pillantásuk közben többször is megváltozik, kutató és zavart várakozás keveredik bennük, de legalább annyira a megkönnyebbülés is. Mind a kettőjükében. A főkönyvelő annyit lép csak előre, hogy odaereszkedhessen Marcela elé, s halkan mond is valamit, de ő maga sem hallja a saját hangját, erre motyogva megismétli: „Pedig nem tudom, hogy miért nem félünk...” – ami azonban majdnem üresen hangzik most; Marcela viszont épp ettől bátorodik fel, és már mosolyogni is mer. S ahogy magához húzza a nagybátyját, szinte az első pillanattól érzi, hogy képtelen lesz uralkodni magán, noha semmit nem akarna jobban, mint azt, hogy *együtt*. Úgy ölelik egymást, mintha kapaszkodnának. Kétszer és háromszor bukik át a „forró határon”, aztán megint újra, még átmenet sincs, csak ájult zsibbadtság és összerosodás; és közben mégis az kísérti, hogy a nagybátyja valami módon másutt is jelen van, nemcsak vele, és ez a száraz, szikár test nemcsak tőle kapja az erejét, hanem orozza valahonnét. Ettől pedig szó szerint féltékeny lesz. Nincs megnevezhető tárgya ennek a féltékenységnek, mégis úgy hat rá, mint egy torokszorítás; majd hirtelen megint másképp érez – hogy mégis boldog, és semmit sem bánt meg. Kábult és tiszta a feje. Már mind a

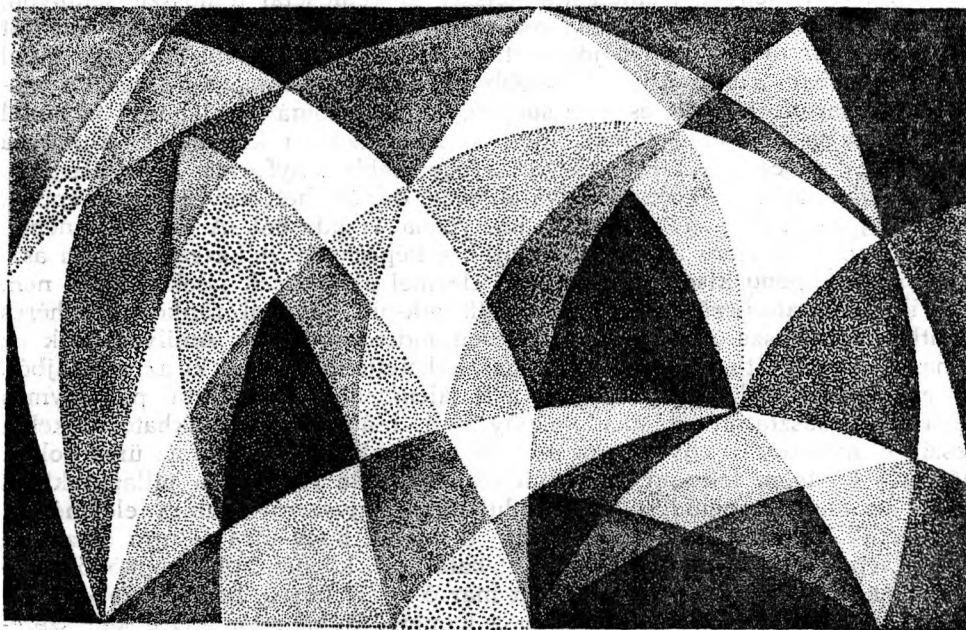
ketten túl vannak, amikor váratlanul újra elbizonytalankodik: egyszerűen képtelen eldönteni, hogy a nagybátyja őt nézi-e vagy csupán néz, ahogy könnyökölve fölējehajlik. Igaz, még mindig annyira erős benne a feszítő zsidóbadtság, hogy az is befolyásolhatja, a mozdulatlanságuk, s hogy még percek múlva sem tudják elengedni egymást, pontosabban, az ő teste nem akar el-lazulni, az ágyéka, és bárhogy igyekszik elernyeszteni magát, az tőle függetlenül továbbra is tapad és szorít. Tudja, hogy az ilyesmi nem ismeretlen, de az betegség, ez pedig nem az! – s kis ideig még furcsa öröm is vegyül a nem lankadó szorításba. Felzárkózás? – a falrepedésen bevöröslő égálgon nincs semmi elmozdulás: mintha egy szétáradó megszűnés magát szemlélné egy elfogyott, és mégis kimerithetetlen időben. Az ilyen hasonlat vagy érzés kétségkívül alkalmas rá, hogy csábító legyen, sőt, még a valósághoz is köze lehet, csak ettől a percek még múlnak. S a levegő hűl. És ők is mind jobban kénytelenek érzékelni maguk alatt a ferdén besüppedt követ, az elszórt vasakat, a melljük szoruló gerenda élet, amitől a helyzetük is egyre szerencsétlenebb lesz, és elkerülhetetlenül komikus is – ha volna harmadik, akinek a számára az lehetne. S egyre inkább a növekvő szegény és rémület ül ki Marcela arcára, hogy minden segítség nélkül így maradnak ott a malomban. És *eredmény* nélkül? Mert továbbra is bizonytalannak érzi, hogy a nagybátyja honnét, és milyen félmosollyal néz rá; bár a hangjában annyi a melegség, amikor megszólal, hogy egyszerre sírni kezd tőle. „Most már várd ki” – mondja a főkönyvelő, és megsimogatja az arcát. És végül is ez oltja ki benne a már fájdalmasan szaggató *spasmust*. Egy ideig sir még, aztán szótlanul felöltöznek. Anélkül, hogy bántani akarná, igyekszik távolabb húzódni a nagybátyjától, a ruhájába is így bújik bele, s lopva többször is rajta felejt a szemét. De nem szól. A nyárfasoron is így sétálnak végig, egészen hazáig, egyetlen szót sem ejtve arról, ami történt. Otthon meglepetésnek, Marcela harap valamit, és az esti fél tízessel elutazik. Megkéri a nagybátyját, hogy ne kísérje ki az állomásra; ugyanakkor egy sereg pipere-aprótságot felejt a fürdőszobában, s a fotelben egy zöld-zománcos cigarettacsavaró dóznit, pedig egész idő alatt nem dohányzott.

Aztán elmúlik néhány hónap. A Ramblason még novemberben is nagy a forgalom. A virágos-vödörök megfogyatkoznak ugyan, az állatketrecek lakói azonban nem – azok „télállóak”, mondja a Barrio Chino aszfalt-humora. Mert bármennyire is kiszolgáltatottak és rövidéletűek, mégis a megszűntetlenség benyomását keltik, mintha folyton ugyanazok volnának, és ugyanúgy. Az utóbbi időben Marcela még érzékenyebb az ilyen gondolatokra és tűnődésekre. Késő estig ott ül a bizsui között, s mintha kevésbé várakozón bámulna ki az utcára a kirakatban lógó gyöngyök, játéktárgyak és mobilok rácsán keresztül. Az ismerősei is észreveszik rajta, hogy megváltozott. „Csak nem a honvágy?” – kérdezik, és maga is meglepődik, hogy mennyivel bonyolultabban próbálja felfogni és érteni ezt a szót, mint azelőtt. S hirtelenjében nem is tud talpraesetten válaszolni. S valahogy többet is iszik. Gyakrabban változtatja a fiút. Érzi, hogy kevésbé igényesen válogat, de ösztönösen törekszik is rá, hogy távolabb tartsa magát a „problémás” igényeségtől, egyszerűbb higiéniai józansággal bonyolítja az életét. S közben olyan szép és karikás, amilyen hosszú évek óta nem volt. A főkönyvelő életében még ennyi változás sem történt, és nem is történik. Tovább vásárolja a könyveket, este továbbra is a felső ablakot hagyja nyitva, az ágya mellé változatlanul odakészíti a „megbolondított” tejeskávét. Marcela ott felejtett holmijait egy do-

bozba gyűjti, régies vignettával körberagasztja, és az íróasztal alsó fiókjában keres neki helyet. A történeteket igyekszik nem bolygatni magában; ahogy egy túlzott közelsége miatt kiesett nevet is a sorsára szokott hagyni. Ha kiesett is, bizonyos, hogy nem végleg, csak mélyebbre süllyedt. Vagy talán túl pontosan maradt ugyanott, ahol volt, és éppen ez árnyékolja le. Közben a megszokott szórakozásáról sem feledkezik meg, napjában többször is oda-pillant a barokkos ház tetejére, este sötét tesz arrafelé. Már esős november-vég van, amikor Marcela először kapcsolja be a pult alatt a hőszugárzót. Durva szövésű, magasnyakú pulóverben ül, a meleg alulról csap fel, a lába és a combja majdnem felforrósodik, fönt meg borzong. Váratlan sokként hat rá ez az apróság; mintha a hónapok óta tartó lenyugodott tompaságából ébresztené föl. Hazaérkezése óta többször is elhatározta, hogy ír egy lapot a nagybátyjának, de valahogy mindig elmaradt. Néhány üdvözlő sorra gondol – különben se valószínű, hogy olyasmit tudna írni, ami bármit világosabbá tehetne köztük –, de még ez is azon csúszott el, hogy nem talált megfelelő képeslapot, *beszédes* képeslapot, amelyhez szinte szó sem kell, csak címzés és aláírás. Ami persze meglehetősen romantikus megoldás, Marcelától elég szokatlan ötlet, az ő esetükben azonban mégse tartja romantikusnak, vagy legalábbis nem veszi észre, hogy az. Most viszont hirtelen sürgetéssel érzi, hogy nevetséges görcs, ha nem küldi el a lapot, most már nem halogathatja tovább. Csak éppen ez a belső sürgetése zavarbahozóan erős és zaklatott, sokáig nem tud mit kezdeni vele. Többnyire késő estig nyitva tart, ezen a napon azonban korábban becsuk, felmegy a lakásába, és órákig ugyanazt a lemezt teszi fel, Vivaldi Négy évszak-át. Erre a mániájára mondta egyszer a córdobai fiú, hogy „ezzel kárpótolja magát a hiányzó ötödikért”. Aztán tíz óra felé lemegy a Ramblasra, kétszer is végigsétál a hosszú sétányon, s amikor újra rákezd az eső, az Asalto utca torkolatánál a Bon-Sol-ban köt ki. Kopott kis drinck-bar, majdnem teljesen üres; rajta kívül csak egy fiatal pár a sarokban, a bárpulthoz közelebb egy idősebb házaspár. Marcela a másik hátsó sarokban ül le, és nem sürgeti, hogy kiszolgálják, lehunytt szemmel nekitámasztja a fejét a falnak. Később odahozzák a konyakját. A kassza fölött, egy polcon, a tévékészülék a legerősebb fényforrás a helyiségben. Éppen bikaviadalt közvetítenek valahonnét délről; helyesebben nem éppen, mert alig van hét, hogy a corrida hiányozna az adából. A készülék néma, a küzdelem álomszerű heveséggel zajlik a képernyőn. A kassza melletti asztalkán a tele-pong kisebb képernyője. Üzemel az is, csak játékos híján nem játszik: a kataton-szürke mezőben halk pik-pik hanggal röpköd a fehéres pontlabda, ötletszerű röppályán, teljesen indetermináltan. Amilyen halk ez a hang, annyira átható, majdnem engesztelhetetlenül szakad ki az utcazajból, az eső surrogásból. A pult mögött a fiatalember olvas, a fiatal pár egymás lába közé csúsztatott lábbal ül (ahogy zárás után az összecuszkodó székeket teszik el másnapra), egymásnak döntött homlokkal, kezükben az üres pohár. Marcela képtelen felfogni, hogy mi történik vele ezekben a pillanatokban. Keze az ölébe nyomódik, de mozdulatának egyszerűen nincs előzménye. Csinálódik. Éppen csak annyira érintgeti magát, hogy újra és újra összeránduljon, egészen a túlságosan is ismert határig; s közben hol a röpködő pontlabdát, hol a tévéernyőt nézi. Annyit már ő is ért hozzá, hogy észrevegye: a faena utolsó harmadát követi éppen a kamera. A matador egyre kényszerezettebb forgásra veszi rá a bikát a skarlátszínű muletával, ugyanakkor ő maga is zárt lábakkal forog, anélkül, hogy elmozdulna a helyéről. És a végén

dőf. Nem azonnal húzza ki a kardot, a szarvak fölött még magasabbra homorodik, s egy csuklónyival mélyebbre nyomja a pengét. Ahogy a lámpa kialszik, a bika egyből bukik le a két első térdére, s a kamerával közel hozott fej hirtelen állóképbe merevíti az eddigi mozgalmasságot. Aztán lassan oldalára dől a nagy test. Kis idő múlva Marcela keze is visszakerül az asztalra, csak a mutatóujját tartja távolabb a többitől, mintha tisztátalan volna. Olyan undort érez, amihez még sincs köze; inkább valamilyen homályos gyászhangulathoz, amiről halálbiztosan tudja, hogy ezekben a pillanatokban időszerű. A pultnál fizet, s közben egy pillantást vet az öreg házaspárra, akik szemben ülnek a tele-pong képernyőjével, – nyilván egész idő alatt azt nézték, nem a tévét, ez valahogy az arcukra van írva. Ez a kép napokig nem megy ki a fejéből; s csak hónapok múlva jut el hozzá a hír, hogy a nagybátyja meghalt. Az íróasztala mellett találtak rá, mikor feltörték az ajtót; az olvasólámpája égett, a félrehúzott függöny résén besütött a nap. Túlzás volna azt mondani, hogy a hír hallatára lelkiismeretfurdalás kísérti meg, annyi azonban tény, hogy szokatlan tompasággal rendül meg; mintha egy vereségről értesítenék másodszor. Életében először érez olyan felelősséget, amiről nem tud számot adni. És már tavasz van a Ramblason; de már nem a régi.

Kisoroszi, 1979. augusztus 16—26.

Bevezetés a szépirodalomba

Nem akarja zavarni a háziakat, kicsit tart a szívélyességüktől, megkerüli a házat. Nagy kitérőt kell tennie fájós lábaival, átverekszi magát egy bozótoson, viharkabátja nyitva, egy ág felkarmolja a nyakát, a felső inggomb is nyitva. Szikrázik az idő, a levegő alapvetően hűs, de érződik, hogy reggel óta süt a nap. Lefelé a völgy felé zöld rétség van, a halottakat szedegetik, valami parkőrféle áll a szélén, megemeli a kalapját. Látja rajta, hogy zavarban van. Sokan odavesztek, kérdezi. A parkőr csak hebeg, szájaszélén kis nyálgömb van. Nyugodjon meg, mondja keményen. Jobb lábával a füvet turkálja, baljára nehezedik, fáj a bal lába feje. Jó ruganyos a talaj. A parkőr nem nézve sehova se mondja, naponta hengezem. Leül, kibontja a bakancsát, a gyapjúzokniban sem izzad a lába. A parkőr figyel, jobb lenne kapca, nem igaz? A zoknit óvatosan húzza, a lábkörme túl hosszú, könnyen beakadhat az érzékeny gyapjúba, nem válaszol. A parkőr zavartan folytatja, minden az én dolgom, eltakarítani mindent, körbemutat, saroglyákon viszik a testeket, a közellevőket csak úgy húzogatják. Jó gyöp, mondja, és jelzi, hogy véget ért a beszélgetés. Csúnya, elég csúnya, mondja a parkőr a lábára távoztában. Az egyik ujjja egészen bedagadt, piros, fényes, úgy fénylik, mintha szét akarna durranni, kellemetlen sebesülés. A fény jót tesz neki, gondolja, napoztatja. Amint érezni kezdi a tavaszi föld hűvösét, rendberakja magát, feláll. A lába rosszabb, felkapaszkodik a dombon, érzi a bokák körül az izmok feszülését, feszítését, jóleső érzés. A letarolt fél ház, a félbevágott szoba, olyan, mint egy újszerű építési megoldás. Fölmászik a létrán. *A létrát úgy lopattam, szóltam a legényemnek, és megértettem vele a helyzetet, nagyot kacsintott.* Igyekszik talpközéppel érinteni a létrafokokat, így kevésbé fáj, de mivel jobban hátra kell hajolnia, veszélyesebb is, labilisabb. Mikor egy utolsó fájdalommal belép a kis szobába, azt mondja, még jó hogy ilyen nehéz, tömör ez a létra. Az asszony felpócolt párnái közt fekszik, olvas, szervusz, drága, mi van a létrával. Legyint, mindig majdnem leesek, bicegve megy a rézágy felé, az asszony felsikolt, jesszusom, mi történt. Bosszantja a hang élessége, és egyáltalán ez a reakció. Nem a fájdalomtól biceg, hanem a mászáskor fölvevett aszimmetrikus tartást nem tudta levetkezni hirtelen. Nem érdekes, igazán nem érdekes. Mutasd. Nem ellenkezik, tudja, így olcsóbb, rángatja a bakancs merev fűzőjét, tessék, semmiség. Az asszony ráteszi a lába fejére a kezét. Hűvös a kezed. Mondhatom, randa, olyan, mint egy dagadt hernyó, egy pajor, ein Wurm; ujjával megböki, felszisszen. Forró. Az asszonyról lóg le a hálóing, átmenet a hálóing s a pongyola közt. Nincs egy öved, kérdi az asszonytól, mivel túl erősen érzékelte a lógást. Az asszony idegesen magára rántja a takarót, ez nem sikerül egészen, mert maga is a takarón ül, rángatja, mit akarsz tőlem, végre kirántja maga alól a takarót, a lendülettől elhemperedik az ágyon, vékony combjai ijedten szétválnak, a comb belső felén hosszú heg van

és rajta könnyű kötés. Az asszony elhelyezkedik, indulatosan liheg. Visszszabiceg, mezítláb, a dohányzóasztalka mellé, nézi kint a dombot. Eltervezi, hogy majd alaposan szemügyre vesz egy rügyet. Milyen bátor vagy ma, mondja az asszony, még mindig liheg. Javul a sebed, kérdi az asszonytól. Úgy utálok, hogy úgy kérdezel engem, mintha én itt se volnék, mondja csöndesen az asszony, már kezd szépen varasodni, csak viszket. Vakarod? Igen, vakarom. Csönd lesz, óvatosan húzza a gypjűzökni, gyömszőli a lábát a nehézkes cipőben. Megkapaszkodik egy téglasorban – mint a fogak –, a keze kormos lesz, a korom zsiros tapintású. A parkban olyan hullabűz volt, édes hullabűz, csipte a szemem, mondja. Sötétedik. Az asszony elrendezi magát az ágyon, felhagy védekező és sértett duzzogásával, célszerűen húzogatja a takarót. Beleszippan a levegőbe. Jó földszag van. Azért ez az előnye megvan. Az asszony nevet, megigazítja a haját, az biztos, szellőzésre nincs gond, megborzong, de azért hűvös van, különösen éjszaka. Ezt hangsúlyosan mondja, különösen éjszaka, itt maradsz, kérdezi gyorsan, nem nézve rá, mint aki elszégyellte magát, hogy taktikázik vagy hogy taktikázásra kényszerül. Magamra szoktam teríteni a kabátomat és még egy lepedőt fölülre. Felugrik a dohányzó asztalka mellől, az ágyhoz ugrik, s nem lendületesen, de föltartóztatatlannul a nőre fekszik. A nő kinyúlik alatta, csapkod, tekereg, nem, nem. Belecsókol a szájába, marják egymást. A nő néha fölajdul, a combja fáj. Félkézzel húzza el közülük a takarót, rántja, reccsen a huzat. Hűvös szél fúj. Az asszony kibontja a nadrágot. Behúzza a hasát, hogy segítsen, a csípőjét megemeli. A hálóing felcsúszik az asszony melléig. Belemarkol a vénuszdombjába, fáj. Ne haragudj, suttogja, és megint belemarkol; rugdossa, rángatja le magáról a nadrágot. Az asszony hálásan zárja a szemét, nagy karikák, bemélyedések vannak az arcán, a vékonyka hajszálak tövében izzadságcsöppek vannak. Egy utolsót rúg kifelé, így kibújt a nadrág egyik szarából, a másik már megy gyorsan, szinte egymásból vesznek levegőt, szájuk élénk, a vérbőségtől duzzadó piros. Térdével szétfeszíti az asszony lábait, kell hozzá erő, s úgy zuhan közéjük, mint egy darab kő, belezuhan egyszerre az asszonyba, mint egy kő. Az asszony felsikít, csapkod az egész teste. Szorítja le és engedi föl, de semmi sincs itt a játékosságból, csak a belső lendület van. Keményen csattannak egymásba. Te drága. Elemeli a száját az asszonytól, fejét beejti az asszony nyakába. A bőr nyirkos. Arra riad, hogy az asszony óvatosan kihúzódik alóla, mássz le rólam. Gábor Áron rézágya, mondja kedvesen az asszonynak. Baj van, mondja az asszony. A hangja olyan, hogy rögtön felül az ágyban. Rászáradt az izzadság. Rosszul vagyok, mondja a nő, lemászik az ágyról, meztelensége fehéren világít a furcsa, nyitott szobában, szinte iszkol a fürdő felé. Utána megy, dörzsöli a fenekét, mert fázik. Az asszony nekiütközik a mosógépnek, lelök egy bontatlan harisnyanadrág-csomagot, a mosdótál fölé hajol, teste megfeszül, okádna, de nem tud. Dugd le az ujjad. Egyik lábáról a másikra áll, mert a kő hideg. Az asszony megeresztli a vizet, öklendezik, aztán egyszerre bő sugárban tör ki száján át az anyag, valami sárgasság. Az asszony be van görbülve; olyan, mintha púpos volna, a hasa lóg le a mosdókagyló fölé. Szegény combjai! Az asszony arca fehér. Megkönnyebbültél?

Azok a málé ottavák

és méla tercinák
 rágsálva még a főtt kukoricát
 biztosan éppen tőle jöttek el
 a bozótba csörtetve tűnnek el
 s előcsordáznak Simonta alatt
 összeordibálva hetet-havat
 hogy jönnek a szonettek is csak lemaradtak
 türdözni és csodájára a bőszenfaiaknak
 mert harmincöt fok van s a nap a nap
 a motor okádja a nap a nap
 az agyam is felforrt a nap a nap
 ott a türdösapkás szonett csapat
 jambikus lábuk patakvizbe kóston
 most jöhetnek el Parti Nagy Lajostól
 s azok a málé ottavák és méla tercinák
 elhajítva végre a lerágott kukoricát
 előcsordáznak Terecseny alatt
 összeordibálva hetet-havat
 hogyhát a Patkó Bandi útján
 a Patkó Bandi útján
 Patkó Bandit üldözik
 két pisztollyal meglövik
 két csöpp vére csöppenik
 az angyalok fölszedik
 csodájára terecsenyieknek bőszenfaiaknak
 és az úton kocsim előtt ott kavarognak
 a málé ottavák a méla tercinák a szonettek
 rájuk dudálok de röhögve nyelvet öltögetnek
 hogy ne féltsük őket lesz pénzük elég éticsigákat
 gyűjtenek majd exportra a franciáknak
 s gyógynövényt szednek tíz vagonnyi köteggel
 szétkülldhetjük Európába ilyen remek reklámszöveggel
 EGYEN SZONETTEK GYÚJTÓTTE CSIGÁT
 EZT SZEDTÉK ÖNNEK A TERCINÁK
 TUDJA MÁR HOGY AZ OTTAVA
 TEA A LEGJOBB OTTAVA
 s tudja az ég mit kiabáltak még
 míg a kocsim körül ott hajcihöztek tutkostak
 ha hazaérünk mindezt elmondom majd
 Parti Nagy Lajosnak

A szélvédőüvegen

széttört kitin lepkeszárny
szétrobbant potroh és lepkék egyéb kacatja
és szétlapult drosophila melanogasterek
és poszméhek bagócsok karcsú darazsak
s a pöttynyi koszból ki tudhatja hányféle bogár
a gyalogosnak a járdán és ahol járda nincs
útpadkán vagy a kerékpárúton kell közlekednie
és a lakott területen kívül pedig
az úttest menetirány szerinti bal oldalán
tehát a közlekedő járművekkel szemben
a gyalogosok ne közlekedjenek szárnyakon
és ne szárnyaljanak a közutak felett

vödör szivacs
autósampon langyos víz
takarítás temetés

Gilvánfán

még sohase találtam nyitva
a KLUBKÖNYVTÁR ajtaját
pénteken
szombaton
vasárnap

Gilvánfán mindig nyitva találtam
az ITALBOLT ajtaját
pénteken
szombaton
vasárnap

lehet hogy Gilvánfán
hétfőn
kedden
szerdán
csütörtökön
van nyitva a KLUBKÖNYVTÁR

lehet hogy Gilvánván
hétfőn
kedden
szerdán
csütörtökön
van zárva az ITALBOLT

Esernyőnek való ének

lányok! mindegy, hogy
csorba a pohár, ha
rum hintázik benne,
s ünnepek véletlen
kigöngyölt lobogóján
csak ákombákomok,
s nem kötömör jelek,
mindegy, hogy szipog
az eső, mindegy, ha
esernyőnk csak denevérvnyi,
mindegy a tanári szoba,
lányok, ha oly nehéz
is beleférni, mindegy,
hogy nincsen nyitva
semmi sem és nincs
a holdnak udvara,
s krachok és Tervek
múlnak el, míg lesz
egy zárható szoba,
lányok! szirénák
tengelyén pörög
a város fázós éjszakában
és elmaradnak a hetvenes
évek sántító kacsalábbal,
mindegy lányok, ha így
ragyog fel tejrázástok
csodája minden esőben,
így, ahogy ma, mindegy míg
így lehet vitorlaénekekkel
magunkat röptetni, lányok,
addig csak eltalálunk,
hova is? csak eltalálunk,
eltaláltok.

Dal

*járok az orgonaszagban
pereg rám bogár-zápor
fölköttem filléres szappan
olvad kéken világol*

*kezem tavaszom kékül
ropog az esti kavics
tapossa ízleli s végül
eszi cipőm a nápolyit*

*a sétány végén már az ég
csillag merül el benne: szúnyog
kezemnek odasúgja még
„én most kihúnyok”*

I H Á S Z – K O V Á C S É V A

Úton

*Mióta így, a sokdioptriás
magányban élek, s fájni kezd a nyárvég,
nem érzem már, hogy hozzád eltalálnék
kopogva sem... A százszor megcsodált*

*mezőről indulok, mint bárki más,
ha késve is, mert árnyékára vár még,
a félve-vállalt életért, halálért,
mégis megyek. Egem viszem tovább.*

*Egem viszem, az összetört eget,
amerre még előttem emberek
nem láttak előtt, ott a nagy-nagy Éjnek*

*vigyázva hátat fordítok, mikor
sehol se lesz az ismerős fasor,
a biztos útról hirtelen letérek.*

Kirepül a madárka

5. fejezet

A POKOL TORNÁCÁN

Lily, mihelyt betette a lábát Erszényi lakásába, mintegy varázsütésre, egyszerre kijózanodott; de jobbnak látta, ha egyelőre tovább játssza a pityókost, hadd lássa, mit akar a fiú.

Erszényi sikerében bízva, rutinosan fogott a dologhoz. Mindenekelőtt bekapcsolta a rádiót, s addig nem nyugodott, míg valami forró, trópusi dzsesszmuzsikát nem talált. Egy szekrény mélyéről likőrös készletet vett elő s a rekamié előtt terpeszkedő alacsony asztalkára helyezte. Az autóból már ismerős bőrtarisnya mélyéről egy Chesterfield-tasakot vett elő, s rágyújtott.

– Akarod, hogy hangulatvilágítást csináljak? – kérdezte.

– Így jobb – ravaszkodott Lily. – Jobban láthatlak!

– Ugye levetközöl? – vetette oda Erszényi, nem könyörgő, inkább blazírt hangsúllyal, mint akinek az eredmény nem is olyan fontos. – Gyújts rá! – pöccintett ki a tasakból Lily orra elé egy szál cigarettát.

Lily ekkora vakmerőségre mégsem számított; alig türtőztette elképedését.

– Köszönöm – hárította el. – Nem főznél egy feketét? – kérdezte elterelő hadmozdulatképpen.

– Az bizony nem ártana – ugrott fel Erszényi, kisietett a kis főzőkonyhába, s az edényekkel olyan zörgést csapott, mintha három mosogató konyhalány volna egyszemélyben.

Lily macskalépésekkel járta körül a legényszobát. Egy porcelán-nympha, néhány Bonzo-figura, öt-hat rózsaszín és hasonló koloritú regényke a lépcsőzetes fali-polcon; köztük, mint legnagyobb érték: Piszkos Fred a kapitány. Ime, Erszényi tápláléka. Szellemi bicsérdistaság...

Az egyik ruhásszekrény mögött, szorosan a falhoz lapítva, terjedelmes, aranykeretű kép.

Egyetlen, indiszkrét mozdulat árán ismerős női arccal találta magát szemben: Ludmilla, a bártáncosnő! A kép fehér mell-síkján előkelősködő, szálkás betűk hirdették: „Micsunak, eljegyzésünk napján, Mila.”

Lily fogta a képet és sürgős rehabilitálásul feltételezett helyére állította. – Szervusz Mila! – mosolygott vetélytársnőjére. – Ugye nem haragszol?

– Megörültél? – csapott rá Erszényi s Mila képét úgy bevágta a sarokba, hogy csak úgy csörömpölt. – Mit kotorászol, ahol nem kell?

– Nem is tudtam, hogy vőlegény vagy! – döfte szíven Lily.

– Nézd, kisanyám – próbált szelídebb húrokat pengetni a lovag –, ez csak afféle humbug! Nem gondolod, hogy feleségül vennék egy bártáncosnőt!

– S egy színésznőt igen?

– Óh, te egészen más vagy – ereszkedett térdre Lily előtt. – Te vagy az Igazi, akit eddig hiába kerestem égen-földön!

– Milának is ugyanezt mondtad!

– Ő mondta nekem, becsületesemre – s röhögni próbált a lovag.

– Nyári mese! Engem nem szédítesz el, szépfiú – s arra gondolt, hogy milyen érzés volna, hogyan viselné el, ha előbb adja neki magát, s azután bukkan rá Mila fényképére.

Erszényi térdre rogyva, megkorbácsolt kutya módján nyalogatta Lily kezét, s közben, egyszuszra dőlt belőle a dallamtalan „nagyária”:

– Hát sose hallottál megtért bűnösökről? Egyszer majd mindent, mindent elmondok. Ha megtévelyedtem, magadra vess: miért nem ismerhettelek hamarabb? Értsd meg, mindent jóvá akarok tenni, melletted! Meglásd, boldogok leszünk, ha te is úgy akarod! Kell zálog? Itt ez a gyűrű! Neked adom. – S erővel igyekezett Lily ujjára húzni súlyos, monogrammos aranygyűrűjét.

A töredelem nem tévesztett célt: Lily elérzékenyülve túrt bele a térdeplő gavallér bozontos hajába: – Szegény bolond fiúcska – suttogta s még valami könnyecsepp is megcsillant a szeme sarkán. – De mi a szándékom Milával?

– Bízd csak rám! – vetette fel a fejét a fiú. – Úgyis torkig vagyok veled. Elintézem.

– Vagy ő téged! Esetleg engem . . .

– Ne félj! A kezemben van. Minden piszkos dolgáról tudok. Különben sem volt igazi menyasszonyom. Gyűrűt sem váltottunk . . . Ez a gyűrű a tied. Fogadd el, ne sérts meg, ne tégy tönkre!

Lily engedelmesen tűrte, hogy a gyűrűt felhúzzák a középső ujjára; nagy volt, sehogysem akart megállni rajta.

A szobát hirtelen elöntötte a fővő kávé illata. Lily kisietett s pár perc múlva maga szolgálta fel.

– Most aztán igazán menjünk – jelentette ki azután.

– Legyen úgy, ahogy te akarod – ölelte át a megjuhászodott fiú. Még szerencse, hogy az indulást Lily indítványozta, különben rövidesen attól kellett volna rettegnie, hogy Ludmilla, lévén közel a bárók zárórája, betoppan, s akkor kő kövön nem marad a garzonlakásban.

* * *

Forgó abban a pillanatban, amikor a villany kialudt s a fénypallót hirtelen elnyelte a homály, koromsötétben találta magát. Annyira belemerült a görcsös bámészkodásba, hogy jóformán azt sem tudta, hol van? – Csak tudjak lekecmeregni innen, – fohászkodott neki a visszavonulásnak –, soha, míg a világ, bátyára nem mászom – fogadta meg, s csörtetve hurcolta dermedt tagjait a száraz giz-gaz, vadszőlőindák és ürömszárok között. Lelkében egymást váltogatták a csalódás s a megelégedés hullámai, mint némely nyári alkonyaton cserélgetik egymást a vetekedő hűvös és meleg légáramlatok. Csálódott, mert nem lehetett tanúja semmi vérkorbácsoló csodának, de éppen azért volt egyszersmind elégedett. Mert, hacsak azalatt sem történt semmi, amíg ő a falon kereste útját felfelé, akkor Lily valóságos szent! . . . De holnap, vagy holnapután több mint valószínű, hogy elbukik, s ezt minden eszközzel meg kell akadályoznia! A nagy feladatra azonban ő egymagában kevés, tehát szövetségest kell találnia. Márpedig ez nem lehet más, mint Gréberné, akinek legalább olyan mértékben érdeke Lily tisztaságának meg-

óvása, mint neki magának. Egyelőre mindennél fontosabb, hogy már csak a szent ügy érdekében is, – ép tagokkal jusson le innen. Csak tudná megtalálni azt a pontot, ahol feltornászta magát! Most azonban, hogy az ablakok hirtelen megvakultak, még nagyobb sötét uralkodott el az egyenetlen, romos, giz-gazos városfalon.

Az autó odalent éppen berregni kezdett – s Forgó leleményességét ez megkétszerezte. Tapogatózva indult vissza a már felfelé is nyaktörő útján. Botját, hogy fölösleges tehertől szabaduljon, előredobta. Négykézlábra ereszkedett, úgy ért ahhoz a ponthoz, ahol a hajdani lépcsőfokokon felérkezett. Sikerült 2–3 méternyi ereszkednie – de hirtelen megingott, a vadszőlőt hiába markolta, s félig csúszva, félig zuhanva nagyot puffant a bűzhödt, giz-gazos várfal tövében.

Egy perc is eltelt, amíg moccanni mert. Úgy érezte, minden csontja eltört. Feltápáskodott és reszkető kézzel tapogatta sorra végtagjait. Csak a lábában ne volna az a szörnyű nyilallás – ugrándozott féllábon, nem volna semmi baj, s már a botját kereste. Szerencséje volt: fényesre csiszolt acél vége világított, mint egy szentjánosbogár. Felvette, és bicegve, nyögve indult a Főter felé.

Feje fölött egy gömbölyű, piros burájú lámpa kelleténél jobban világolt. Jaj neki, ha meglátja valamelyik erre koslató tanítványa, vagy egy fiatal, sűrűvérű tanár! Oda volna a becsülete . . . A fal mentén, sánta kutya módján, kinjában fogát csikorgatva, fel-felszisszenve kullogott el végzetessé válható kalandja színterétől.

* * *

Másnap délelőtt bebicegett az özvegy szobájába. Irtózatos erőfeszítésébe került, hogy titkolja bokája dagadását, fájdalmas nyilallásait.

Gréberné nyihogó örömmel fogadta. Repesett a boldogságtól, mert a nagy, monogrammos aranygyűrű – inséges években felbecsülhetetlen értékű jegyajándék, – megnyugtatta, sőt rózsaszínű álmokba ringatta Lily kapcsolatának természetétől. Mi több, Forgót most már több eséllyel tekinthette a maga zsákmányának.

– Mit szól hozzá professzor úr: a leányom menyasszony!

– Magasságos ég! – bödült el Forgó s széles tenyerével a homlokára csapott. – Ki mondja?

– Lily maga!

– S kinek a menyasszonya?

– Erszényi Miklósnak.

– Boldog Isten! – hörögte Forgó s lerogyott egy székre; a rokonhangú reccsenés abban a pillanatban eszébe juttatta tegnap éjjeli kalandját. – Asszonyom – kezdte magából kikelt ábrázattal –, én, úgy is mint felesküdt pedagógus, úgy is, mint aki tiszta, mondhatni atyai érzésekkel viseltetem Lilykénk sorsa iránt, kötelességemnek tartom nagysádot a való helyzetről tájékoztatni.

– Ne ijesszen meg!

– Nem, . . . nem akarom megijeszteni; mindazonáltal legyen erős.

– Tud valamit?

– Mindent! Még annál is többet: leánya egy minden hájjal megkent gazfickó karmai közé került!

– Az unokaöccséről beszél?

– Rokonait az ember nem válogathatja meg – mondta Forgó s a fejét egy pillanatra mellére horgasztotta.

Azzal mindent elmesélt, amit egy Erszényi Miklós nevű anyaszomorító kalandorról, kapcabetyárról tudott. Azt is, hogy tegnap éjjel, „merő véletlen folytán” – tanúja volt, amint Lily besurrant a Bástya u. 21. számú ház kapuján, és legalább másfél órás együttléttel ajándékozta meg elvetemült csábítóját.

– Mért nem futott utánam azonnal? – ájultozott az özvegy. – Tán megakadályozhattuk volna!

Forgó jobbnak látta nem ismertetni tapasztalatszerzése körülményeit; a jóvátehetetlen mulasztást ekképpen próbálta menteni:

– Nem tehettem! Honnan tudtam volna, hogy nem mennek-e még egyebüvé is onnan? Nyomukban óhajtottam maradni...

– Köszönöm, így is köszönöm – borult Forgó vállára az asszony. – Most aztán mitévők legyünk?

Forgó komor töprengéssel meredt maga elé.

– Cselekedni kell! Cselekedni!

– Hogy képzeled a dolgot?

– Mindenekelőtt: Lilyt felvilágosítani csábítójának kiléte felől! Ezt naccsádkámra bízom. Azután, ha a leányzó hajthatatlannak bizonyul, rázárni az ajtót. Szobafogságra vetni! Végül: ezt a ficsúrt kizsuppoltatni a városból!

– De hátha Lily utána szökik?

– Majd vigyázunk rá!

Gréberné félájultan omlott Forgó karjaiba.

– Drága barátom! – pihegett a férfiú keblén. – Nem is tudom, hogyan háláljam meg atyai gondoskodását... Még rágondolni is rossz, milyen tehetetlen volnék e szörnyű ügyben, ha nem állna mellettem maga!... Örök hálára kötelez... Ne hagyjon el!

Forgó úgy gondolta, nem élhet vissza egy kétségbeesett anya kiszolgáltatottságával. A görcsösen kapaszkodó, félmeztelen karokat lefejtette nyakáról.

– Bizhat bennem asszonyom! – mondta. – Szerepeinket koordináljuk. Kegyed ma délután kérdőre vonja a leányt. Ha véggépp elvakultnak bizonyul, lerántja a leplet csábítójáról! Én azalatt, mindenesetre, levelet írok neki, ugyanis néhány nap óta nem áll szóba velem – s eljuttatom a színháznak becézett büntanya főportájára. Meglesz a hatása!

– Köszönöm, köszönöm – rebegette az asszony. – Magát a gondviselés küldte!... Már rég a Szamosba öltöm volna magam!...

– Higgyen! Erősen higgyen! Minden jóra fordul – szuggerálta Forgó, és homlokon csókolta e gyöngédségnél többet, másvalamit esdeklő asszonyt.

– Köszönöm, drága ember – kínálta száját Gréberné. – Hogyan háláljam meg?...

Forgó lökésszerű elhárító mozdulattal jelezte, hogy semminemű hálára nem tart ígényt, sarkon fordult és bevonult a szobájába.

Asztalhoz ült, előkotort cókémokja közül egy dolgozat-füzetlapot, a tintásüveget kidugta, tollat ragadott, s a következő sorokat vetette papírra: „1946. október havának 13-án.

Eltévedt báránykám! A Bástya utca 21-et a szemben levő örömtanyától csak egy macskaugrás választja el!... S az út, melyen haladsz – oly biztosan tudom, mint hogy élek –, odavezet! A tegnap éjjeli borzalmas tapasztalás óta fejemen érzem a töviskoronát. Lilym, kérve-kérlek, halld meg a han-

got, mely a férfiszenvedés kútjából üvölt feléd: *én veled vagyok, a gondviselés rendelt melléd, hogy életmentőd és pásztorod legyek!* Ugye nem dugod be rózsás fülecskédet e hang elöl s nem engeded, hogy az életrehívó szózatot elnémitsa egy ördögmormányozta automobil csábító duruzsolása...

Remegő, de erős kezét nyújtja feléd

F. G."

Forgó, átfutván a feddésnek szánt, de gyöngédre sikerült sorokat, úgy találta, hogy valami hiányzik belőlük a biztos meggyőzéshez: a fő-fő érv, melyet siettében elfelejtett beleadagolni... Sebtiben utóiratot firkantott:

„P. S. Arról az egyénről, akinek személyében maga a Sátán vonult fel ellened minden furfangjával, édesanyád kíván bővebb felvilágosítással szolgálni.”

Boritékja nem volt – mindjárt vesz a sarki trafikban, határozta el – és útnak indult...

Lily nélkül, s szeme előtt mégis állandóan az ő alakjával, oly furcsa volt követnie a tegnapi esti útvonalat! Mintha az emberekkel együtt, kik tegnap itt ögyelegtek, ő maga is kicserélődött volna. A döntő lépés szele sordorta; hatalmasnak, legyőzhetetlennek érezte magát, mint eszménye szolgálatában egy templárius lovag... Dagadt, nyilalló bokáját is úgy vonszolta, mint valami harctéren kapott sebet.

A színház sarkán körülnézett, megfogott egy rikkancsot s némi pénz kíséretében rábízta a levelet. Aztán sietve távozott a színház közeléből.

* * *

Gréberné azalatt még a piacon, a kofák és a vásárlók zsvijában is azon rágódott, milyen szavakkal szorítsa sarokba leányát, mihelyt az hazavetődik. Abból a szörnyűségből, amit tud, az elején semmit sem árul el... Csak nehogy a bolond Forgó elébe vágjon! Még ebédfőzés közben is a végleges szövegen törte a fejét, s körmonfont keresztkérdéseket csereberélgetett.

Lily két óra tájban végre hazaérkezett. Fejkendőjét, kabátját szeleburdi széles mozdulatokkal vetette le, s megjátszott derűvel robbant be a konyhába.

– Csókollak, Memikém! Mit adsz ebédre? Örült éhes vagyok!... – csacsogta, s hatalmas csókot cuppantott anyja konyhaillatú, sült hagymafüstben párolt arcára.

Grébernét kihozta sodrából ez az átlátszó képmutatás.

– Hallatlan romlottság! – törölte le egy konyharonggyal Lily csókját, s mit sejtő lányát messzire penderítette magától.

Lily ebből a durvaságból mindent megértett.

Forgó, a nyomorult, kiszolgáltatta! A levél, melyet az alkalmi postás idejében átadott, egy álszent örült műve; félrevezette, aljas bosszút állt rajta, a nyomorult!

Hát jól van. Így is jól van – reménykedett. – Majd csak kivágja magát. Egyelőre megpróbálja szépíteni a dolgot, hátha mégse tud éppen „mindent” az anyja.

– Takarodj a szemem elől! – förmedt reá az asszony.

Lily kislányos megszeppenést erőltetve közeledett ismét az anyjához:

– Az istenért, mi bajod? Nem értelek!

– Még színészkedsz is? Még van kedved színészkedni? Angyal szerepet játszol, te piszkos kis kurva! – rikácsolta, s csapkodni kezdte az edényeket a konyha bádogasztalán.

Lily, ártatlansága tudatában, szemét égre fordítva fogta könyörgésre a dolgot:

– Hát nem hiszel nekem, édesanyám? Bedőlsz mindenféle pletykának? Csak éppen a lányodnak nem hiszel?

– A lányomnak!... Hát van még nekem lányom? Volt, szó se róla, azt hittem, az enyém, a véremből való... Tudod, mi vagy? Ringyó, becstelen ribanc, mindenféle jöttment kapcája! – üvöltötte és zokogva szorította arcára a piroscsíkos konyharuhát.

Lily hirtelen elsápadt. Fojtott hangon szólalt meg, s keze reszketve nyúlt ki anyja felé.

– Nem akarsz meghallgatni, anyám? – kérdezte s arcvonásai fenyegetően megkeményedtek. Vége volt már színészkedésnek, csűrös-csavarásnak.

– Azt hiszed, van valami mentséged? Számomra meghaltál! – hörögte az anyja.

– Hallgass meg anyám, míg nem késő: sohasem voltam senkié!

– Így hazudni! Inkább azt mondanád meg, mióta jársz *oda*!

– Tegnap voltam először – és utoljára.

– Egy szavadat se hiszem!

– Kár. Én többet nem mondhatok.

– Délután eljössz velem az orvoshoz: megvizsgáltatlak! Még örülni fogok, ha nem talál áldott állapotban, vagy nem fedez fel valami szörnyű betegséget! Te elvetemült!

Most már betelt a mérték. Lily megborzadt, arcát elöntötte a vér. Szinte sikoltotta:

– Komolyan gondolod? Kész volnál így megalázni?

– Ebéd után alómars, indulunk! Gyűjts be a fürdőszobába. Előbb tisztálkodni fogsz!

Lily, mintha anyja parancsát követné, szó nélkül sarkon fordult, s olyan rángásokkal az arcán, mintha szívében kést forgatnának, kitérőleg az előszobába. De esze ágában sem volt begyűjtani. A fogasról leakasztotta kabátját, a kockás skót sálát hajára borította, a garderob tükrébe búcsúpilantást vetett, s halk de határozott lépésekkel kivonult anyja hajlékából.

Már majdnem a lépcsőház földszintjén járt, amikor a rikácsoló hang szívenütötte:

– Lily! Azonnal gyere vissza!

Szó nélkül haladt tovább.

Az utcára érve, felülről, az ablakból hasított belé anyja visitása:

– Nem hallod? Parancsolom!

Lily fel se nézett; szinte szaladva igyekezett tovább... Csak le ne vesse magát az a szörnyű asszony!

– Te disznó! Te szemét! Többet ne kerülj a szemem elé! – hallotta anyja búcsúszózatát. És most már tudta, hogy anyja nem tesz kárt magában. Még ma beszalagálja ismerőseit, s mocskos rágalmait világgá kürtöli. És ezentúl lánya gyalázása lesz az életeleme.

* * *

Forgó éppen jókor fordult be az utcába; a látványos és hallatos búcsú-jelenetnek egy kőhajításnyiról tanúja volt. A helyzetet azonnal felismerte, háziasszonyával néhány kalimpáló jelet váltott, és sántikálva Lily nyomába vetette magát.

Lily erről mit sem sejtve, úgy loholt tovább, hogy egyszer se fordult hátra. De ha hátra fordult volna, üldözőjét akkor se pillantja meg: szemére hályogot vontak patakozó könnyei.

Inkább a szembejövőktől tartott. Hogy háta mögött mi történik, azzal már nem törődött. A híd javában égett mögötte, tán már le is szakadt...

A sarkon túl lassított. Érezte, szíve összeviSSza kalapál. Ájulástól félt; fálnak, fának dőljön-e? Most nem adtak tanácsot rendezők, sem elég tapasztalatot színpadi ájulásai... A malomárok gyaloghídján megállt, belebámult az átlátszó, zöldes vízbe. Egy babakocsi roncsa, gyökéren fennakadva, kalimpált, félig a parton. A látvány teljesen lekötötte, eszmetársításokat kínált. Egyetlen pillanat alatt felszínre vergődött s megfogamzott lelkében az elhatározás: most már azért is felrohan az első nőgyógyászhoz, kinek címtábláját megpillantja, megvizsgáltatja magát, s két példányban állíttat ki szüzességi bizonyítványt; egyikkel az anyját, a másikkal Forgót örvendezteti meg... De a következő pillanatban felülkerekedett az undor, az irtózás: még sohasem volt nőgyógyász kezében. Pedig ha valamivel, ezzel a papírral örökre el tudná őket némitani, sőt, alázatos, megtört rabszolgáivá tehetné... Csak égjen rajtuk, a lelkükön, ha van, hogy ő, Gazdag Lily, színművésznő, az úr 1946. esztendeje október havának 14-ik napján, délután 4 órakor, olyan ártatlan, mint a ma született bárány! S ha 5 vagy 6 órakor már nem lesz az, vére azok lelkén száradjon, akik végzetes tetteire sarkallták...

Forgó levelének egyszeri elolvasása is elég volt ahhoz, hogy ezt a szerencsétlen fanatikust végképp megutálja. Most kivette táskájából a papírdarabot, dirib-darabokra tépdeste s a gyorsfolyású vízbe szórta.

Forgó, aki tisztos távolságban lesben állt, mert Lily öngyilkosságától tartott, tanúja volt az aktusnak; de inkább valami „bűnjel” eltüntetését vélte észlelni ebben a műveletben...

Lily kissé megnyugodva indult tovább: szinte behunyt szemmel haladt a Bástya utca felé a város koradélutáni forgatagában. A 30-as évek elején épült, sárgára vakolt modern ház nemsokára ismerősen és hívogatóan állt előtte.

Mint aki kálváriajárásának végére ér, megadással lépett be a ház kitárt üveges kapuján. Első emelet, a lépcsőtől balra – rekonstruálta tegnap éjjeli útvonalát. Ha Erszényt otthon találja: jó – ha nem, az se baj, legalább késeltetheti a végső lépést. Becsengetett.

Erszényi borzas feje megjelent a lesőlyukon. Arcán meghökkenés, a hirtelen, néma haditanács vibrálásai, majd széles, elégedett vigyor.

– Lilykém – zárta karjaiba a váratlan vendéget. – Ez igazán édes tölled! – S csókkal borította mindkét arcát.

– Semmi programod ma délután? – kérdezte Lily.

– Mi volna? Vártalak! Éreztem, tudtam, hogy jönni fogsz! Egész éjjel veled álmodtam – áradozott a dalia s a kulcsot kétszer is megfordította a zárban. A kerek lesőlyuk ablakát azonban elfelejtette belülről bereteszelni.

Lily körülnézett a nappali világítású szobában. Az ablak nyitva, odaát vén várfal, rajta vadszőlő vörös foltjai, túl a templomtorony és rengeteg háztető, az égen rózsás, hosszan elfekvő fellegek...

A kereveten, ahol Erszényi eddig sziesztázott, nyitott könyv, hamutartó. A likőröskészlet, a cigaretta változatlanul azon a helyen, ahol éjjel hagyták...

– Kínálj meg! – bökött állával a hasas üvegre, mely valami gyanúsan zöld itallal volt tele, s nyújtotta a kis talpas poharat.

Erszényi boldogan engedelmeskedett. Lily egy hajtásra kiitta.

– Gyenge – fitymálta. – Nincs valami komolyabb italod?

Erszényi térült-fordult s a bárszekrény mélyéről egy üveg whiskyt vett elő. Vizespoharat hozott, félig töltötte, s Lily kezébe adta.

– Amerikai, kincstári whisky! Rejtett tartalékom...

Lily az ablak felé emelte a poharat; a barna folyadékon átsűrödött, opálosan ragyogott az alkonyati nap... – Whisky?... Először iszom. Egészségedre – mondta s amíg egy csepp volt benne, el nem vette szájától a poharat.

Erszényi térdét csapkodta nevéttében. – Először? Ezt nekem akarod beadni?... Szóval whiskytől még szüz vagy!... – s hogy el ne maradjon, ő is ivott egy-két korttyal.

– Most pedig menj ki s főzz egy feketét! – rendelkezett Lily.

Erszényi ugrott s rohant. És mialatt vígan zenebonált odakünt a főzőkonyhában, Lily másodszor is töltött magának, másodszor is felhajtotta. Egyetlen mozdulattal kibújt a ruhájából, cipőjét lerúgta, harisnyáját lerángatta, mintha többet sohase lenne rá szüksége, kombinéjából kibújt, bugyijából kilépett, s végigfeküdt a rekamién; szíve úgy lüktetett, hogy bal keble megrándult bele.

Mire Erszényi visszajött, vendégét az első pillanatban nem találta: figyelmét az elszórt ruhadarabok annyira lekötötték. De nem sokáig kellett keresnie.

– Hát ezt jól csináltad! Vagány kölyök vagy, nem mondom! – heherészett, de azonmód valami aggodalom és ború öntötte el az arcát. Még szerencse, hogy az ajtót jól bezártam! – gondolta.

És odarogyott Lily mellé.

– Hogy dobog a szíved! Nekem ne játszd meg magad! – Kedélyeskedett, s a lüktető mellett gyűrni, markolászni kezdte.

Lily behunyt szemmel, foga közé húzott, összepréselt ajkakkal, halotti mozdulatlanságban feküdt; csak a szíve dobolt, s mint valami ököl, döngette bordáit... Rózsaszínű testén végigesett a napsugár. Az alkohol gyors utat talált központi idegrendszeréhez, személyiségét kikapcsoló bódulat környékezte...

(Folytatjuk)

Útközben írtam

IL RINOCERONTE

A settecento Velencéje a boldog romlottság, a magától értetődő züllöttség időszaka, amikor illik eltékozolni az apák összekuporgatott pénzét. Lát-szólag még minden a helyén van, a Hivatal komolykodva végzi munkáját, s egyáltalán nem mindegy, hogy valakiről mit jelentenek a besúgók, de a cal-lék vizében már Casanova árnya ring, s az álarcos dámák Goldoni vígjáté-kain derülnek. Egy lángész és egy szélhámos... A farsang hat hónapig tart, a koldusok is álarcban kéregetnek, a zárdákban bábszínházat játszanak, s éj-szakánként apácák vágnak át a néptelen utcákon, találkára sietve. Mindenki úr, mindenki gazdag és könnyelmű.

De a settecento Velencéjének van egy másik arca is, amely a pusztulás partján szelíd elégedettséggel néz életére, s kispolgári megrögzöttségekben él. Tiepolo, Piazzetta, Bellotto, Zuccarelli barokk színpompája mögött, sze-génysége örökkévalóságában él a vidékies Velence kispolgársága: Pietro Longhi művészetéből tudjuk, s erre figyelmeztet az arcképek pasztelljével mentegetőző Rosalba Carriera is.

Ezek a portrék tulajdonképpen a magyar biedermeier ártatlan arcmásai-val rokonok, ami természetesen nem jelenti azt, hogy értékben sem emelked-nek fölébük, de ugyanaz a megbocsátható vágy fűti őket, a kicsinyes sóvárgás a maradandóság után. Minden bevégeztetett, most már az örökkévalóság az egyetlen lehetőség, amiben még hinni lehet. Carriera ezt is a lágy és porózus pasztellre bizza, mintha azt mondaná, így is, a valóság szép színeivel együtt, porból vétettünk és porrá leszünk.

De mégsem ő az igazi settecento, hanem Pietro Longhi, aki egy fotori-porter buzgalmával örökítette meg napjait. Képein az egész társadalom fel-vonul, a szép parasztlánytól a közönyös lordig, s ha festményeit egymás mel-lé állítjuk, kibővítve azt, amit a Ca Rezzonicoban láthatunk, a XVIII. század Velencéje vonul el előttünk; hibátlan körkép. Urak és dámák, papok, apácák, vadászok, jósnők, alchimisták, iparosok, mindenki. Természetesen a rinocé-rosz is, a századközép velencei szenzációja.

Ez a kép sem nagyobb, mint a többi, a hatvanszor ötven körüli méretet szerette, miután a fiatalkori balsiker leszoktatta a monumentális utáni vágy-ról.

Ne várjunk csodát ettől a kis képtől, melynek nagyobbik felét a szénát ropogtató rinocérosz tölti ki. Semmivel sem mond többet, mint amit ígér, be-mutatja a rinocéroszt, s a gyöngébbek és kételkedők kedvéért terjedelmes szöveget is rajzolt a képre: Vero ritratto di un Rinocerotto, condotto in Vene-zia l' anno 1751: fatto per mano di Pietro Longhi per commissione del N. O. Giovanni Grimani dei Servio Patrizio Veneto.

Longhi rinocéroszán kívül nem láttam rinocéroszt, az ábrázolás hűségét illetően tehát nem vagyok megbízható tanú, bár nem tudom, hogy van-e

ennek jelentősége. Ugyanis fontosabb maga a tény: egy festő úgy érzi, nem térhet ki a valóság elől, még akkor sem, ha az egy rinocérosz képében jelenik meg előtte. Bizonyára először látott ilyen állatot, tisztelete jeléül nagybetűvel írta nevét, s oly érdeklődéssel szemlélte, ahogy mi néznék azt a Mars-lakót, aki szemünk láttára szállna ki a szentendrei hajóból. De beéri a ténnyel, nem keres titokzatos összefüggéseket, nem érdekli a magyarázat, csak a valóság érdekli, vagyis a rinocérosz, amelynek képét Grimani úr egyébként is megrendelte tőle.

Tisztelettel hajlok meg a jóra való Longhi alázata előtt.

DREZDA

A történelem tanúja: amikor először jártam itt, Drezda még romokban állt. A Prager Strasse, az újjáépült város egyik büszkesége, vigasztalan rét volt, kopár mezőség, melynek végén árván meredt a Kreutzkirche tornya. A Zwingeren dolgoztak, a hajdani Frauenkirche romjairól sem döntöttek, – ma a háború iszonyatának emléke, akkor a városkép természetes része volt. A Hofkirchét állványok fogták közre, de a főhajót már büszkén mutogatták az ide tévedt turistáknak, azzal együtt, hogy az egykori márványoszlopok helyébe festett gipsz került. „A megtevesztésig hasonló” – mondta egy hölgy, s bátorlalanul bólintottam, mert éppen megtevesztő volta zavart.

Ha ma végigmegyek a Prager Strassén, félénk csodálattal nézek mindent; enyhén kispolgári bevezető egy ma is szép városhoz. Túl sok a beton, az agyafűrt szökökutakból kevesebb is elég lenne, s a körmozit is elengedném. De ez az én dolgom.

Mert ha ezt a kulisszákkal kirakott díszfolyosót elhagytuk, egyszerre egy Canaletto-kép részei vagyunk, amit az Elba szürke szalagja szel át. A múlt jelenné vált, indulhatunk.

Mi egy város titka? Drezdát esettségében szerettem meg, romok közt bukdácsolva, az apokaliptikus pusztítás után, amikor sokan abban is kételkedtek, hogy egyszer majd kikél romjaiból. A vendéglőben idős nők egykedvűen beszéltek a tragédia részleteiről, s egyikük azt mondta, hogy a halottakat úgy rakták egymásra az Altmarkton, mint a fahasábokat.

Nem tudom, hogy Drezda szebb-e ma, mint hajdanán. Ha a Neustadt felől érkezünk vonattal, az egymás mellé sorakozó tornyok ujjá nosztalgiával mutat az égbe, de nem tudom, hogy mit jelent. Istenre mutatnak, 1944 februárjának bombázókkal fedett szörnyű egére, vagy csak megszokásból nyúlnak a magasba?

A Zwinger a német barokk tovább nem fokozható pompája, a Brühl-terasz a hivalkodás nélküli elegancia. Közben egy kis középkor, pontosan annyi, amennyi néhány percnyi megállásra készlet. S rögtön mellette a Fürstentzug, száz két méteres átlagon aluli középszerűsége egy másik Németországból üzen.

Drezda mást is jelent, remekművek sorát, s itt őrzik az egyik legszebb görög szobor, Skopas őrjöngő mainaszának római márványmásolatát. Egy régi utca is megmaradt, ha Drezdában járok, mindig elsétálok erre. Bürgerwiese, ma is így hívják. Péterfy Jenő lakott ebben az utcában, s mint leveleiből tudjuk, innen indult naponta a képtárba. De azt már elfelejtettem, hogy melyik házban vett szállást. Ha tudnám, se sokra mennék vele, mert Péterfy

után fél évszázaddal csak az utcanév maradt, a környék csendjét a háború után gaz verte fel, s amikor újjáépítették, nem vették észre, hogy békés szellem lebeg a múlt romjai felett. Péterfy volt.

WEIMARI CSEND

A Herder-templom és a Graben között minden nagyon öreg, az utcák macskakövén még visszhangzik a régen meghalt dámák lépteinek kopogása, pedig már unokáik is süvészes anyókák, akik délutánokként ölükbe ejtett kézzel ülnek a földbe süppedt házak előtt, s arra gondolnak, mikor hozza a nyugdíjat a postás, s mikor kopogtat be egyszer a postás helyett a halál.

A Grabenen túl vége a világnak, ez már a Jakobsfriedhof örök csendje, százados fákkal és néhány nagyon öreg madárral, amelyek akkor is itt röpködtek, amikor Goethe kegyelmes úr örök hűséget esküdött Christianenak. Mert ez is itt történt, 1806 október 19-én, a környezethez illően zajtalanul, feltűnés nélkül. Szegény Christiane! Amikor Goethe „lelkiismereti házasságot” kötött vele, nem sokkal itáliai útja után, 1788 július 22-én, – mert ezt is feljegyezte – még viruló szépség volt, melyből a valódi házasságra semmi sem maradt. Christiane közben rútul elhízott, arca kivörösödött, talán a bortól s pezsgőtől, amire az évek során ugyancsak rákapott. Nem telt belé tíz év, s Christiane a Fraueplanról mint Goethené költözött át a Jakobsfriedhofba, s azóta is egyedül didereg a lapos kövel borított sírban, mert a kegyelmes úrnak, aki a halált sem siette el, előkelőbb környezet dukált, fejedelme mellett.

Más is történt. Schillert 1805-ben temették a ma is látható tömegsírba, ahonnan 1826-ban emelték ki csontjait. Goethe magához vette koponyáját, napokig íróasztalán tartotta, ezután majd egy évig a könyvtárban őrizték, s csak 1827-ben került Schiller teteme a Fürstengruftba, a fejedelmi sírboltba, hogy itt várja Goethe érkezését.

Meg akartam nézni a templomot, de be volt zárva, s nem volt értelme, hogy megkeressem az egyházfit; építészetileg jelentéktelen, XVIII. századi szabvány. Lucas Cranach sírjának sincs jelentősége, az eredeti követ bevitték a Herder-templomba, s ide csak a másolata jutott. De Christiane itt maradt, mintha halálában is hű akart volna lenni esküvője boldogságának pillanatához.

Sokáig ödöngtem sírja körül. Ilyen az élet, tensasszony, mondtam vállat vonva, lám, kegyed tudta az illetet és mértéket, amit soha nem lépett túl, nem hivalkodott férje rangjával, akinek egyébként sokáig a nevét se tudta leírni, s örökké a Geheimerat maradt neki. Vagy legyünk csak pontosak, a halál is ilyen, tensasszony, lám az urak az elmúlásban is összetartanak, Steine nagysága is, a mulhatatlan szerelem, odaát nyugszik a Geheimerat közelében, csak a feleséget semmizték ki még a halál nyomorúságában is. Vagy nem is ez a fontos, tensasszony kérem? A hűség nem vár jutalmat, önmagáért és önmagában van, beéri saját tényével?

Esőre hajló őszi délután volt. Siétem, másnap reggel utaznom kellett. A kapuból bizonytalanul intettem; majd legközelebb folytatjuk. Mert tudtam, hogy visszatérek majd. Christianeért, a hűség tanulságáért? Minek is firtatnánk?

Nagyör – Késmárk és Podolin között – mint a neve mutatja, valóban örvár volt, székelty és kabar határőrök lakták, majd a titokzatos templáriusok kapták meg, akiknek komor történetéhez Jókai képzelete is tett valamit. A milites templi egyházi lovagrendet jelentett, s kezdetben oly szegények voltak, hogy két lovag ült egy lovon, mint a rend címere is mutatja. A Szentföld védelmére fogadtak szegénységet, szüzességet és engedelmisséget, s közben annyi kincset raboltak, hogy gazdagságuk gyanút keltett, s minden elképzelhető gonoszság, titkos bűn, fekete misék véres vádja tapadt nevükhöz, hogy Szép Fülöp francia király máglyára küldött minden rendtagot, akit csak elfoghatott közülük. Végül a pápa feloszlatta a tulajdonképpen már nem is létező rendet.

A nagyöri templáriusok bűneinek nyoma sem maradt, ami ma is látható, azt egy derék humanista építette, bizonyos Horváth-Stancsics Gergely a XVI. század végén. A kastélyt később a Thökölyek bírták, majd újabb száz esztendő múltával egy kisfiú bolyongott a komor falak között, akiről az újkori legenda azt beszélt, hogy cigányok rabolták el s éveken át velük róttá az utakat. Ebből persze egy szó sem igaz, mert Mednyánszky László mindig egyedül róttá az utakat, a Kárpátokban és egész Európában, s közben szünet nélkül rajzolt és festett, mert csak abban a világban volt igazán otthon, amit ő teremtett, vonalakból és színekből.

S egy másik árny, emennél jóval fakóbb, Czóbel Istváné, aki Mednyánszky rokona volt, s a reménydús Justh Zsigmond barátja, aki német nyelven írta meg roppant művét *Die Genesis der Kultur* címen, s aminek szerzője szándéka szerint meg kellett volna fejtenie a világrejtélyt, de amit azóta sem olvastak, nyilván senki nem volt kíváncsi a rejtélyre.

„A házban egy térdnadrágos, mókusképű, evetfürgeségű öreguracska lakott” – adjuk át Krúdynak a szót, de akiről csak azt derítette ki, hogy „testvérbátyja ama Czóbel Minka nevű költőnőnek”. Az erre bolyongó Krúdy urat érthető okokból jobban érdekelték a podolini takácsnék vagy a késmárki lupanar kertészkedő örömhölgyei, mint a mókusképű öreguracska, aki reményeiben csalódva már csak a múlt kísértetei között élt, maga is kísértetté válva.

Árnya is mellékes és jelentéktelen, akár beállhatna templárius barátnak is a még mélyebb múltba. Mert az elhanyagolt parkban Mednyánszky emléke leng a tavaszi szélben a nagyon öreg fák között, szinte ott áll egyik képe mögött, amit a képzelet hív elő a fél-feledésből: a szép harangtorony a hegyre mutat, a Bélai-Tátra titokzatos csúcsára, melynek fehér szépsége emlékezve csillog a tavaszi fényben.

Mehetünk is tovább, barátaim.

PODOLINI KÍSÉRTET

Podolin csendes és jelentéktelen. És felejthetetlen.

„Az ódon házak bolthajtásos kapuján ugyanazok a kendős öreg asszonyok lépegetnek ki, mint abban az időben”, s a kendős öreg asszonyoknak is nyilván így idézték anyjuk, öreganyjuk idejét. Podolinban mindig „abban az időben” történt valami, azóta viszont megállt az idő, s ami ezt a rég-

múltat őrzi, inkább ábránd, mint valóság. Krúdy álma, hogy pontosak legyenek, elképzelt gyerekkorának emléke, melynek elmosódott rajzán csak a piaristák templomának kettős tornya volt valóság. Nem is igen lehetett több. Krúdy mindössze három gimnáziumi osztályt járt a piaristáknál, s ez a három év később, az emlék fénytörésében, mindig mást mutatott, szerelmet, szépasszonyokat, kísértetet, Szlabóczki takács ingerlő feleségét.

Híres kézművesek laktak itt, fafaragók, gubakészítők, takácsok, itt rejtőzött a bécsújhelyi hóhérpallos elől menekülő Rákóczi, azoknál a piaristáknál, akiket Lubomirski herceg telepített ide 1600 táján, s akik a gótikus templom közelében építették fel szép barokk templomukat. Nagyon öreg egyházi kormányoz át bennünket a gyerekzsivajtól hangos udvaron, s mutatja a templom megmaradt kincseit, a sekrestye festett bútorait. Az öreg egyházi nyugodtan elmehetne főhősnek egy Krúdy-novellába, biztosan kiderülne róla, hogy előtáncos volt a késmárki bálokon, s telente, amikor farkasok vonyítottak az erdőkben, a nyugtalan Szindbád társaságában röpitette a csengős szán a behavazott úton.

Ez Podolin valósága: hozzá kell álmodni azt, ami soha nem volt, ami Krúdy életének és történeteinek jelzésszerű díszlete csupán, de amiből mégis egy világ épült fel.

Parolázunk az öreg egyházfival, megnézzük még a régi templomot is, körbejárjuk a pártázatos harangtornyot, s ödöngünk az időtlen főtéren, amely csak emlékezni tud. Arra, ami volt, s még inkább arra, aminek nem lehetett tanúja, mert csak a képzeletben él, Krúdy lapjain, vagy még ott sem, mert a tétova vágy kelti életre, ködös hajnalokon, de ez valószínűleg így lesz most már az idők végeztéig.

SELMECBÁNYA LÁTKÉPE

A hegygerincről a mélybe pillantva hirtelen kitárul a táj. A hullámozó vidék egyértelmű, emberhez méretezett, s inkább az otthon örömet kínálja, mint a földben rejlő kincs utáni sóvárgást, ami betöltötte a hajdani bányatulajdonosok szívét. S most, miután a föld mélye már odaadta minden kincsét, amit csak adhatott, egyszerre ahhoz a képhez hasonlít, amilyennek egy boldogtalan festő önfeledt perceiben látta. A festő, akinek az örütség égi sugallata azt mondta, hogy nagyobb lesz, mint Raffael, Csontváry Kosztka Tivadar itt állt meg a hegygerincen, 1902-ben innen nézett le a mélybe, ahol a város várta, hogy örök életet nyerjen a vásznon, melyen valóságból és képzeletből újra épülnek falai; még az, ami, de ugyanakkor más is, mert a felismerhető és azonosítható mögött egy másik valóság él, önmaga modelljeként. Nem a való, nem is annak égi mása, mert a valóság topográfiailag is ellenőrizhető elemeiből a teremtmény képzelet alkotta újjá, a festő egyszeri törvénye szerint, s éppen ezért örökérvényűen.

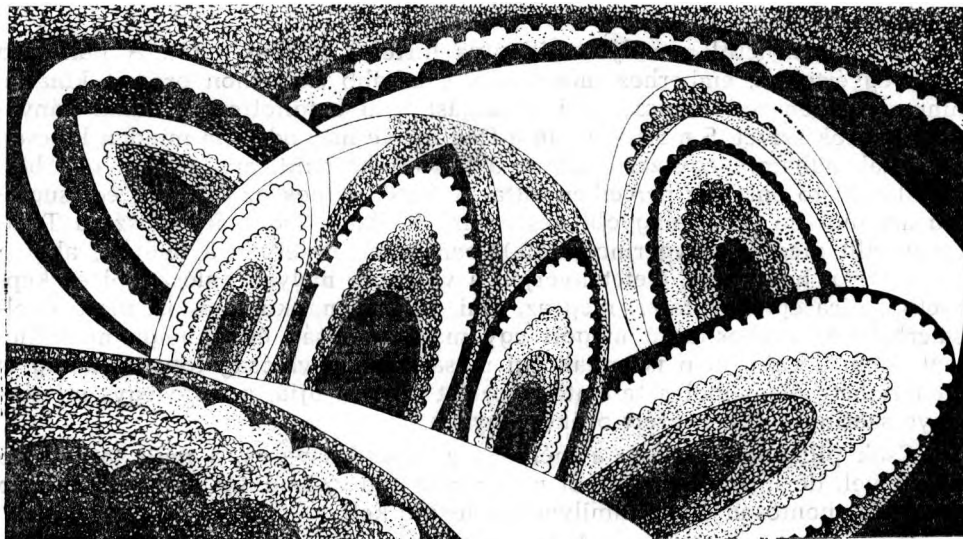
Csak pillanat az egész: a mélyben a legendás város, a múlt tapintható emlékeivel, de innen a magasból nézve nem tud szabadulni a Csontváry-kép igézetétől: pontosan olyan, amilyennek lennie kell.

Végigjárjuk a várost, a helyi történelem még őríz neveket, amelyek viselőit csak hajdan volt tulajdonuk idézi, mert a Fritz, Rubigall, Belházy, Hellenbach uraság régen elköltözött, s házuk is feledte titkát és gazdagságát, ahogy elveszejtette féltve őrzött aranyát is. Ami megmaradt, titoktalanul állja

az időt, vastag falakkal, konzervált műemlékként, gótikus, reneszánsz címkével, s egy-egy bolthajtás, kecses kapu, a várfal maradványa bölcs közönnyel viseli el a mindig siető turista és a módszeresen dolgozó műtörténész fürkész tekintetét.

A város, itt a mélyben, műemlékeivel, pazar Szentháromság-szobrával, Szent Katalinnak szentelt templomával, vagy a várral, tulajdonképpen kevesebb, mint ami abban a másik valóságban látszik, amely a boldogtalan festő látomásában kel újra meg újra életre, midőn a hegygerincről lepillantunk. Itt mindenre címkét ragaszt az emlékezet, vagy éppen a fontoskodás: A Szentháromság-szobor 1764-ben készült, nem előbb és nem később, a Szent Katalin templomot 1491-ben építették, a Kálváriát 1744-ben. Szolgálhatunk még adatokkal. A múlt század végén 360 kilométer hosszan nyúltak el a bányaág alagútjai s a kincstári érczúzók évenként 400 kiló aranyat és 15 000 kiló ezüstöt termeltek. De nemcsak a múlt században, jóval előbb, már a rómaiak is... de hát csaknem minden város története így kezdődik.

S van még valami, ami legalább ennyire fontos. 1902-ben itt járt egy festő, bizonyos Csontváry Kosztka Tivadar, megállt a hegygerincen, hogy örökösen hagyja ránk a várost. Minden a helyén van: a Kálvária, a vár, még a Nagyboldogasszony templom is, annak pedig semmi jelentősége nincs, hogy a mellette levő egykori piarista kolostorból azóta művelődési központ lett. Csak a kép előterében álló három nő – egyiknek most már mindörökre gereblye van a vállán – nem találom sehol.

TÓTH ÉVA

Dies irae

*Jön majd idő a szenvedésre
csontig csupaszra vetkezésre*

*leapad majd a hús dagálya
csak csontja marad és ruhája*

*ennek a boldogságos testnek
mint a keresztre-feszítettnek*

*szemem világa szám virága
ítélve vakság- s némaságra*

*fülem ítélve siketségre
kezem örök semmittevésre*

*lábam egyhelyben maradásra
egész magam elporladásra*

*de addig élek és kiáltok
soha egy percre meg nem állok*

*naponta újul testem-lelkem
naponta küzd a semmi ellen*

*naponta épül szépül arcom
napod és holdad: eléd tartom*

*megtarthatnád mindig magadnak.
Jaj neked, ha én megtagadlak!*

Hommage à Unamuno

*Az örökkévalóság nem érdekel
de ez az egy pillanat tartson örökké
különben ez se kell*

Angyalkapcás-lidérc

*A lét harminc ezüstje hitvány;
lefordulnak a hőzekés tulipánok,
nikotin-kesztyűs tátika-csöndben:
hülyítő békanyál, páva-paszományok!*

*Isten-sóhaj a vak-Föld kalapján,
korpaiszaptól kötényes lángok;
Kitakarlak: hazából — hazába,
Kitakartalak: szopok jégvirágot!*

*Aranyláng-párta láng-lepedőben,
hová örökkétig marasztlak,
nyárutó nedvein veszttem veretlen:
és vérköreim benned havaznak!*

„Vakoknak mondom“

Áprily Lajos emlékének

*A Nagy-víz ma ölig temető:
szállnak alá, Égi madarak —
fölfénylenek, toll hull a hóba:
től — le, lehullanak!*

*Hálóba nyaklott jó halak:
kifosztva minden vizekből —
hallgat a Tó, fön torka locsog,
rianó jég-vasa döndül!
Rianó jég-vasa döndül!*

Rúgott éveink sárgulása

*Allunk, pofozva, fő-lehajtvá
bádog-Krisztusok aszalta réten,
s elnémulunk a léghuzatban —
trágya-arcú Nyár szájiüregében.*

*Pedig a „minden“ van alattunk!
„Tapskisiklások“, ezernyi váltó:
rúgott éveink vérkörébe sós-
havat szór Balatonszárszó.*

*S mérjük: lépnénk a Sehovába —
(szakállt növeszt Balaton-ország,
szíveket írunk a platánba)
gúzsolt lépteink iszonyú jussát!*

A pályaudvari tömegben

(J. A. emlékének)

*Ezek a sínek eldalolták
rozsdán túli énekét a vasnak.
Idáig hajsolt a magadvagy,
itt roskadt föléd Magyarország.*

*Földrészen átnyúló keresztet
ácsol égtájakra villám.
Fény-szívárvány-ostor pupillán
perselyföld-csillaga tested. – –*

*Tele vagonban bőg a reggel.
Minden ablakból integetsz.
A pályaudvari tömegben*

*keresünk kétségbeesetten,
jövődért jövőnkkel éhesek –
Hol lehetsz?*

Az ember is

*Zivatarlovak égen
Hóhegyet ugranak át
Beszakad szakadék lesz
Köztem és közted a világ*

*Mint amputált remény
Reggel fölkel a Nap
Bégetésben kolomprimek
Mutatják az utat*

*Az ősz magára vár
A fák levelei alatt
Magára vár az ember is
Mikor magára marad*

Ima

*A minden határozatot
tervet akaratot
végrehajtók beszámolóitól*

*a hitben olvasók
szemüvegétől és
titkos tanácskozásaitól*

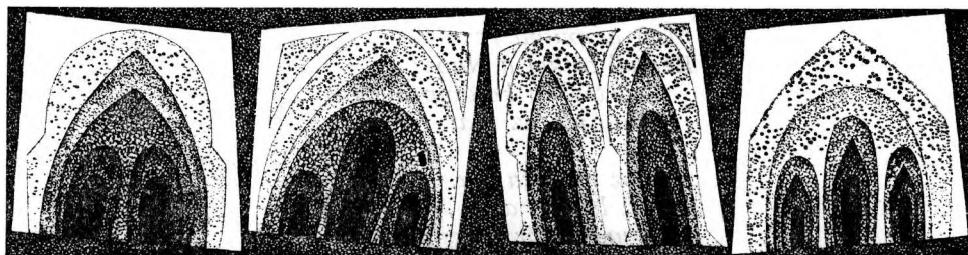
*a magukat jövőnkben
egyedül illetékesnek tudók
hivatal-hatalom demagógiájától*

*a kik ha szólnak örökkön
a nép hibátlan hangját
hallatók bűzös fejétől szódögétől*

*a menekülés közbeni
vétkünk miatt
felettünk tulajdonosként ítélkezőktől*

*a szárnyaink alá
beszorult fejűek
zsineg- és kalickakegyelmétől*

ments meg minket, Uram!

HÁROM BEVEZETŐ

NAGY LÁSZLÓ FORDÍTÁSAI A RÁDIÓBAN

A Magyar Rádió még aligha vállalkozott hasonló föladatra: kilenc hónapon át – havonta egy alkalommal – Nagy László műfordításait ismerteti meg hallgatóival. Elszórt és véletlenszerű műsorok helyett egy műsor-láncolatot kovácsol össze, amely ha csak a töredékét képviseli is a költő fordítói munkásságának, sűrítő és összpontosító erejével a teljesség képzetét keltheti.

Talán még rágondolnunk is szentségtörés, hogy e szokatlan vállalkozást és megkülönböztetett figyelmet a halál sietős jóvátételének tekintsük. Irodalmi vigasznak a veszteségünkért. A Nagy László-i életmű haragosan dobna le magáról az ilyen vigaszokat. Nem a kegyeletünkre, hanem a figyelmünkre van szüksége. Az életünkre, a kíváncsiságunkra, mert minden sorában élet van: eleven égbolt, eleven pünkösdi rózsák, harag és végtelenség.

Az, hogy minden sorában – ez egyértelműen azt jelenti, hogy a fordításai-
saiban is! Hiszen ő fordítani is úgy fordított, ahogy a verseit írta. Félt tőlük, játszott velük, meghurcolta őket a szigligeti hóesésben, a bakonyi sárban s itt, Óbudán is, a Duna maskarás, folyam-álarca előtt. Földarabolta, halálra kínoztta az idegen költeményeket, hogy aztán újrászülhesse őket magyarul. És fordítás közben is – akárcsak írás közben – ott talált leginkább magára, ahol szenvedélyekbe ütközött, ahol a vers perzseli a vért, mint üvegszilánkos kenőcs, ahol be-
lerúgnak a műzsákba, elhessentik az angyalt s „megnemesítő hajszájában minden világnak” a költőket a lázadás nagyköveteinek tekintik. Egyszóval: mások verse ugyanolyan sérthetetlen és fontos volt számára, mint a sajátja.

Emlékszem, valamikor az ötvenes évek végén, Tolnai Gábor professzor meghívott néhányunkat egyetemi szobájába: Nagy Lászlót, Szécsi Margitot, Berek Katalint s engem, hogy lejátssza nekünk hanglemezről Garcia Lorca Torreádor-síratóját egy spanyol színésznő előadásában. A fojtott, a hisztérikus, a tébollyal paráználkodó, idegen mondatokból csak félszavak s értelem-szilánkok hasítottak belénk, de a követhetetlen szövegből is mindnyájunkat megcsapott a halál szája-
íze; megcsapott, falhoz lökött az a fekete tornádó, amely ott a szobában, a vers hallgatása közben kitört. Évekkel később ugyanezt a sötéten tüntető, férfias gyászt éreztem kiszakadni a magyarul megjelent szövegből is. Mintha Nagy László nem is a verset, hanem a halált fordította volna magyarra. A vért, az aréna sebeit, Spanyolország minden fekete bársonyát.

Egy költővel – ahogy Lorcával ő – egy másik költő szerencsés esetben még azonosulhat, de egy másik néppel valójában csak egy másik nép tudna azonosulni. Nagy László a kivételesség jogát e téren is kiverekedte magának: megáldva bartóki vonzalmakkal és képességekkel egymagában is életmű terjedelmű népköltészeti szövegeket magyarított: bolgárt, délszlávot, albánt, magyarországi cigányt, vogult, csuvaszt, nem beszélve arról, amit alkalomszerűen a spanyol, a román, a lengyel népköltészetből ültetett át nyelvünkre. A fordítási kultúrájára jogosan büszke magyar irodalomban két embert érzek közvetlen elődjének: a Bibliát fordító Károlit s a Kalevalát magyarra honosító Vikár Bélát. Egyéni hajlamaikon s megszállottságukon túl is van bennük valami diadalmasan közös: a nyelv ereje! A teremtett és a teremtő nyelv. A valóság és a látomá-

sok anyagából összegyűrt magyar nyelvű. Az európaiságból és metaforikus képzetből kiolvasztott új lehetőségek nyelve!

Nagy László számára a nyelv soha nem az emlékezet nyelve volt, nem az egyszersmindenkorra megszerzett ős-élmény, ős-anyanyelv, hanem a változó világgal naponta szembesülő. Ha ő versben vagy versfordításában leírta azt a szót, hogy: vérbükk, hogy sastoll, hogy csepűing, dögzsir vagy vadibolya, éreznünk kell, hogy kiválasztott szavai nem az irodalom szertartásos hívására jöttek elő a múltból vagy a szótárak csöndjéből, hanem egy vadonatúj élmény szolítására.

Egy közös szigligeti nyaralásuk kapcsán Örkény István írja meg, hogyan szegődtek Nagy Lászlóhoz ezek az új élmények. „Ő – mármint Nagy László – akár a töről, akár egy magányos sétáról tért vissza, mindig hozott valami hirt számomra, újat, szenzációsat. Nem pletykát, újsághírt, futó eseményt: ő mindig a világmindenségből jött haza s beszámolt az ott látottakról, fákról, madarakról, gyomokról, gyíkokról, virágokról — az öröktől fogva való és örökkévaló természetéről, amelyben, sajnos, nem vagyok otthonos. Mit tudtam én a vadibolyáról, cirokról, nyúlósokáról? A fináncbogárról? A közönséges faligyíkról? A kőrisbogárról — amely kőrisfa híján — az orgonák zöldjét is kopaszra rágja? Mosolygott s élvezte csodálkozásomat, én meg az ő mindenben jártasságát, a *költőben a prózai* minden tudást.”

Ez a minden-tudás a fordításaiban is ott virtuskodik.

Legutolsó bulgáriai útjáról például egy dudabőrt hozott haza egyik budapesti népzeneész fiúnak. Megszerezhetette volna ezt az ajándékot szófiai barátai s tisztelői révén is, boltból vagy múzeumból, de az ajándék így nem lett volna igazi. A dudavásárhoz neki az eredeti helyszínek hangulata is kellett: a szél, a napsütés, a hegyi juhnyájak bódorgása; kellett a cserző melencék, fakereg kádak; kellett a Rodope hegység zöldbe átváltó legendája, az ég alatt elkészülő ürühús íze, a pásztorok válltartása, nevetése, éneklő torokhangja. Tanúk mondták el kéréstelenül, hogy Nagy László ezer kilométert utazott egy *valódi dudabőrért*.

Népköltészeti fordításaiban tehát nemcsak a költői tehetség erejét érzi az ember, hanem ezt a mindent megérintő, megélő, sejtjeiben fölhalmozódó tapasztalatot is. Láttatni azért tudott egyszerre látomásosan és tárgyyszerűen, mert előbb maga nézte meg tövükről-hegyükről a dolgokat. Önérzetesen vallotta többször is, hogy ihlet és élmény helyett neki gyakran elég egyetlen felöltő szó, ő abból is tud kerek verset írni. Persze, hogy tudott, mert mindegyik szó körül tüzes élményei keringtek, akár egy naprendszerben.

Ha a költészet titka – mint mondják – azonos az emberével, a műfordítás titka se lehet más, mint az emberé, amennyiben költészet óhajt maradni s nem csupán a tisztos ipar terméke. Senki se ismerte ezt a törvényt jobban Nagy Lászlónál. Lorca-fordításaiban ugyanúgy, mint a bolgár balladák vagy bájolók átültetésében ő mindenekelőtt a léthelyzeteket s a léthangulatokat fordította le. Ezért is szolgálták őt fölbecsülhetetlen hűséggel a szavak. Aranyfedezetük a világ volt, hitelesítőjük egy leronthatatlan élet.

A SZERENCSEJÁTÉKOS KÖLTŐ

Szécsi Margit költői estje lehetne az ünneplés estéje is. Az elismerése, a hódolaté, a kísértések estéje, hogy – beöltözve a költészet ür-ruhájába – néhány órára fölropülhessünk magunk fölé: a hétköznapiak száraz morzsái közül erőteljesebb tündöklésbe.

És lehetne a némaságé is, a kirobbanó gyászé, hiszen, akik ma este eljötünk ide, magunkkal hoztunk egy halottat is. A Halottat, aki maga is akart jönni, itt-lenni köztünk, belekóstolni szavainkba, lélegzetünkbe. Úgy gondolom: külön az ő kedvéért is legyen ez az este az, ami a saját törvénye szerint is leginkább lehetne: a költészet komolyságáé.

Költészet komolysága? Az ember kimondja a szavakat, aztán zavartan körül néz: nem hallották-e avatatlanok? Nem hallották-e a mindent kétségbevonók, szétnetevők, az ironia divatozó világfiak, akik az elcsöndesülést, a meghatódást szinte már történelmileg befejezték. S ennek ellenére, ha valamit még komolynak, fontosnak tartanak az életben, semmiképpen sem a költészet az. Komoly a fegyverkezés, a népességrobbanás, a gépek hideg örülete, komoly a történelem, a közgazdaságtan, az ipar, a természettudomány, amely nemcsak susog és szaval, de képes átalakítani a valóságot is. Vagy komolyak a megfoghatatlan politika nappali álmai. A tételüket persze még pörébben is megfogalmazhatjuk: a felnőtt embernek nincs szüksége semmiféle csacsogányos lírára! És valóban: a vonatokon, a zsúfolt földalattin képeslapot, újságot, regényt, szakkönyveket olvasnak az emberek. Verset már-már csak véletlenül. Az esték csöndjében pedig a tévére tapadnak. Hír kell mindenkinek, hír, újdonság! Fogyasztható, s gyorsan fölszívódó hír. Nem az önismeret izgalma kell, hanem a világ reklámozható izgalmi. A felszín mindennapi borzongása.

Mi lenne, ha egyszer a költészet elemi híreire is odafigyelnének a fülel! Például az alábbi két József Attila sorra:

Le vagyok győzve, (győzelem, ha van),
de nincs akinek megadjam magam.

Meggyőződése, hogy ez a költői fölismerés évtizedek óta érvényesebb igazságot közöl minden újsághírnél. Mert magunkról szól. A század lélekben szabad embere fogalmazza meg benne kettős helyzetét. Azaz: a helyzetünket: leveretősünket a civilizáció, a politika, a körülmények hatalmától s ugyanakkor ennek a leveretésnek a relativizmusát is, hiszen ha bátor szemmel nézünk szét magunk körül, nincs senki, akinek lélekben is megadnánk magunkat.

József Attila megidézése Szécsi Margit szerzői estjén csak látszatra jelent kitérőt, mert Szécsi versei is hasonló híreket sugároznak felénk. A leverhetetlenség üzeneteit.

Még elfogadhatóan fiatalok voltunk, amikor ezt írta egyik verse zárószakaszában:

Én a hittel ráérek:
nyekegő cipőm hóban jár.
Halál minden lépésem,
éppúgy lehetne rózsaszál.

Mi más volt ez a szélsőségekre hangolt magabiztosság, mint a létezés magabiztossága! A sejtekben szervezkedő tudat, amely később ilyen sorokban robbant ki: „Az én szerencsejátékom az élet. Én meghalok vagy nyerek.”

Ez az a magatartásbeli és költői mag, ami köré a Szécsi-életmű odaszerveződött. E körül keringenek a Csokonai-, a József Attila-i, a Nagy László-i dalokkal rokon és egyenrangú dalai; a hosszú versnek nevezett nagy lírai költeményei: a Papírkorona, a Paradicsom nyomorúsága, a Költő a Holdban, az Imák, a Madár-e az Denevér, hogy csak néhányat említek közülük.

Vannak jónevű líra-magyarázók, akik azt állítják, hogy a huszadik század költészetében nem a lélek, hanem a tudat állapota került előtérbe. S nemcsak hogy állítják, de helyeslik is a folyamatot. Én épp a hosszú versek óceáni mozgását figyelve másféle folyamatot láttam. A második világháború utáni nagy alap-költemények — például Ginsberg Üvöltése, Juhász Szarvas-éneke, Nagy László Mennyegzője, Szécsi Imákja egyszerre ostromolják a tudatunkat, a képzeletünket, az idegrendszerünket. Mindenekelőtt azért, hogy semmiféle naivitásra ne találhassunk mentséget. Se az értelmi, se az érzelmi menekülésekre, se a semleges vigaszára. A költő tehát korunkban se lehet más, mint a Paradicsomból ki-

üzött, első ember. Ádám vagy Éva, aki ha nosztalgiát érez is az elveszett dolgok miatt, a nosztalgiája nem torkollik másba, mint a szabadságba.

A mi nemzedékünket az eszmék édenkertjéből taszította ki a sors az egyezményes türes pusztába. S ha nem is a leghamarabb, de mindnyájunk közül Szécsi talált leginkább magára. Pontosabban a kiüzetésünket ő változtatta át legmagasabb szinten költői nyereséggé. „Jó lecke az, hogy magamat egyszer behúzni hagytam” – írja a Miért című versében. E hanyag, költőietlen kijelentés háttérben zajlott le Szécsi komoly költői forradalma: ő lett az utolsó negyedszázad legpolitikusabb költője. Nemcsak fölismerte, hogy korunkban – eszmék, filozófiák, istenek helyett – politikák harcolnak az „emberiség lelkéért”, de az új helyzet kihívását is elfogadta. Ha József Attila a Külvárosi éjből emelte föl a fejét, hogy a mindenségben, a történelemben és saját magában szétpillantson, Szécsi a politika éjszakáiból emeli föl. Minden viszonylat mögött – áttételesen vagy közvetlenül – a politika jelenlétét fedezi föl. A politikáét, amely nézi álmainkat, beleszól lelkiismeretünkbe, a félelmeinket átszínezi, lefokoz, megajándékoz, a reménynek újabb és újabb álveket eszel ki. Időnkint szinte a metafizikák eltanulhatatlan tánclépéseit utánozva szökdel körülöttünk.

A politika által kisajátított létben Szécsi Margit is, mint minden igazi költő, saját érzelmi és szellemi szuverénitását védi. A földadhatatlan, belső függetlenséget. Egy bokor, egy bodzavirág, egy nádas ősiségét. A liliomos tenger, a halál, a szerelem nagyságos voltát.

Korunk – nem titok –, mint valami új Velence, világméretű kompromisszumok ingatag cölöpein áll. Ha a társadalmi értelem elfogadja is, a költői lét soha nem fogadhatja el a kompromisszumokat. Felelőségéről és önnön komolyságáról mondana le. E drámai helyzetet érzékelve, néha azt érzem, hogy a költészetnek egyre határozottabban Antigoné szerepében kellene föllépnie az intézményesedő Kreon-i világgal szemben.

Ha túl célzatos e hasonlat, felejtsük el. Arra azonban az eddigieknél sokkal jobban figyeljünk oda, hogy Szécsi Margit verseiben – egy esendőségében is hajlíthatatlan – külvárosi, vagányos Antigoné ismétli el újra és újra izgatott mondatait.

OROSZ JÁNOS SZEKSZÁRDI KIÁLLÍTÁSA

Néhány hete zárult Budapesten Orosz János műcsarnokbeli gyűjteményes kiállítása. A négy óriás termet megtöltő képeket, rajzokat, szobrokat harmincezer ember nézte végig. Akadtak, akik többször is elmentek, mert otthon érezték magukat a művek világában, mint akiket megvigasztal a napfény, megvigasztalnak a fák, vagy vendégül lát a tenger.

Sajnos, a budapesti kiállításához viszonyítva ez a szekszárdi bemutatkozás szerénynek s töredékesnek tekinthető. Nagy és lendületes ablaknyitás helyett inkább csak a függöny elhúzása egy széles ablakról.

Ezzel a letagadhatatlan ténnyel azonban nem a kedvetlenséget akarom becsalogatni ebbe a terembe, hanem a kíváncsiságot. Nem a sajnálkozást, nem a fanyar vagy léha nosztalgiákat, hanem épp azt az erőt, amely legyőzi őket. Mert ha a szekszárdi múzeumnak korlátozottabbak voltak is a teremlehetőségei, mint a Műcsarnoknak, a képzeletünket semmi és senki nem korlátozhatja abban, hogy mi – a körülmények ellenére – ne keressünk magunknak kárpótlást. Úgy gondolom: a veszteséget egyetlen módszerrel változtathatjuk át nyereséggé: ha mi a részletek alapján is az egészről beszélünk.

Mi az, ami ebben a teremben első látásra is a szemünkbe ötlik. Minden bizonnyal az a néhány nagyméretű vászon, amely egyetlen elképzelés születtje s Nagy László földi vonulása címet viseli.

A sorozat irodalmias címe sokakban jogosan ébreszthetne irodalmias képzet-társításokat: megrendülést, gyászt, hódolatot; ébreszthetné az elveszített költő és az elveszített barát utáni iker-fájdalom érzéseit. Valamit, ami a festészetén túl még szavakkal is továbbmondható. Aki azonban megáll ezek előtt a vásznak előtt, semmi irodalmias élmény-kapaszkodót nem talál rajtuk. A Nagy László-sorozat képei nem a hiány, nem a veszteség képei elsősorban. A veszteségtudat, amely a költő halálakor ugyanúgy megcsavargatta és megrázta Oroszt, mint mindnyájunkat, a festményeken szinte egyáltalán nem jelenik meg. A vásznon nem indulatok s nem beszédes érzelmek kerülnek szembe a halállal, hanem *maga a festészet* kerül szembe vele. A formák, az alakok, a színek: a sejtelem-vörös, a sejtelem-fehér, a konok-zöld, a konok-fekete, a színek alól előderengő testek, féltettek, arc-töredékek, fák, amelyek emberek is lehetnének és fényfor-rások is. A pontosság helyett a tudatos elnagyoltság? A kézzelfogható valóság helyett a valóság sejtetése? A beszédes száj helyett a száj fehér lélegzete vagy az idegrendszer üszkei? Igen! Orosz mindig valami határozott élményből és gondolatból indul ki, hogy aztán festés közben eljusson valami nehezebben meghatározhatóig. A megégett emberek sorozata például, amelyből itt csak három képet állított ki Orosz, vagy a Nap, homok, tenger tíz óriás vászna, amelyből egyet se, kivétel nélkül ennek a bonyolító, elvonatkoztatási módszernek az eredménye. Az elsőben a XX. századot veszélybe sodró civilizáció komorságából indít és a gépek, torlódások, karambolok illusztrálását kikerülve eljut az önmagát elszíró és önmagát keresztre feszítő emberiség látomásáig. A Nap, homok, tenger sorozatban pedig a tengerparti élmények, festés közben, egyszerre csak az ős-élmények világába siklanak vissza. Oda, ahol a fény, a pára, a nagy hatalmú tenger s a színek boldog diktatúrája megszünteti az emberfölötti társadalmi erők érvényességét és a világ újrakezdődik bennünk: újrakezdődik a sejtekben, a testiségben, a készülődésben, a vizek fölött kószáló mámorokban.

Vajon az efféle sejtetés, bonyolítás nem az eltévelyedés esztétikájából következik-e? Nem az-e a művész mindenkor dolga, hogy a bonyolult világ megértését minden lehetséges eszközzel megkönnyítse számunkra? A válasz egyértelmű: de igen! A gond csak attól nehezebb el többnyire, hogy egyre kevésbé tudjuk: mi is az egyszerűség, a pontosság, a mélyértelműség korunkban? Mi a lényeges, a fonák, a lényegtelen? Mi az újdonság és mi az eredeti? Ott ülünk naponta a televízió előtt s ömölnek elénk a világ eseményei: háborúk, tanácskozások, szépségversenyek, politikusi mosolyok s minél több dologról értesülünk, annál kevésbé tudjuk, mi az igazi hír; mi az, ami életünk értelmét felfedné és kitágítaná előttünk. Néha egy-egy megérzés mélyebbre hatol és messzebbre ér, mint ameddig a jóléti csápok nyúlnak... Mi bonyolultabb egy tökéletesen működő svájci óránál – kérde tünődve egyik írásában Illyés Gyula – Egy alma! – fogalmazza meg a váratlan, meghökkentő feleletet. Játékos gondolata azért megszégyenítő gondolat, mert már se a kérdés, se a válasz nem jut eszünkbe. Ilyen sivár lelki tájakra jutva, nem az lehetne-e a mi legfontosabb újdonságunk, ha visszatárlánk a dolgok legalapvetőbb eredetéhez; ha a sokféle tudásunk határozottságából kiindulva eljutnánk mi is egy nehezen meghatározható, de a mainál izgatottabb lét övezetébe, ahol nap van, homok van, tenger, szerelem, halál; ahol a történelem is bennük találja meg – zenei műszóval élve – legősibb ellenpontozását; ahol az ember újra megcsodálhatja saját kezefejét, szembogarában az emberivé zsugorodott világmindenséget.

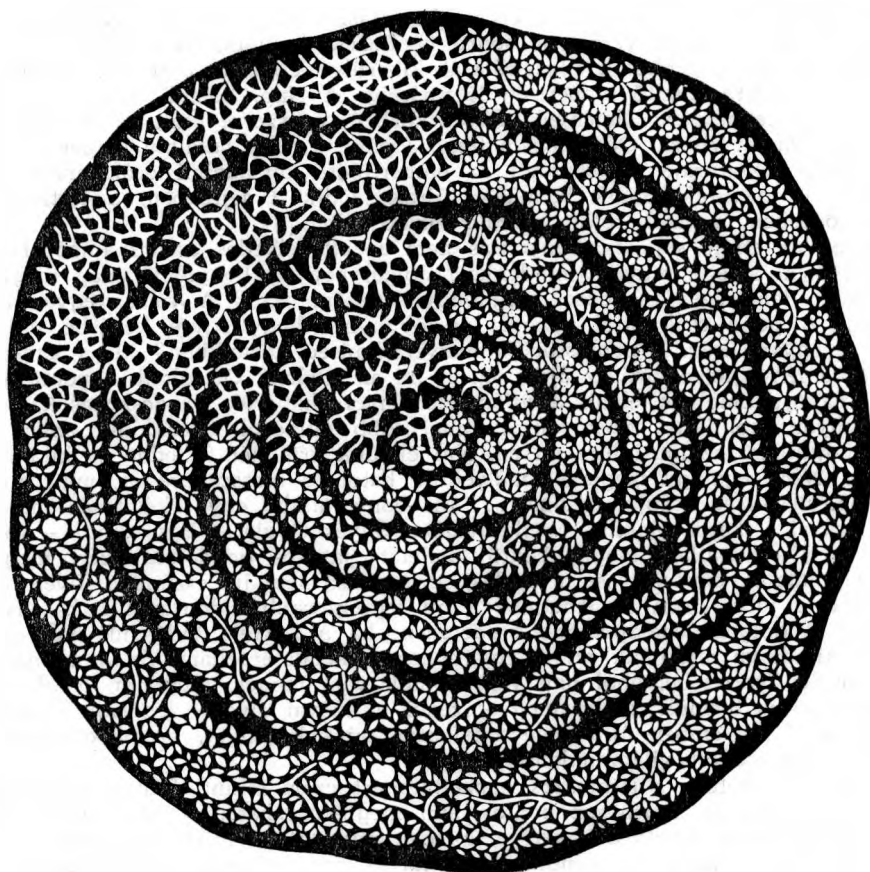
Orosz a sejtetést, a látomásos képzettársítást ezért tekinti fontos eszközének. Művészi értelmezése szerint az pontos, ami meghatározhatatlan, mert abban még ott várakozik ránk a teljesség esélye, az élet mindenkor folytathatósága.

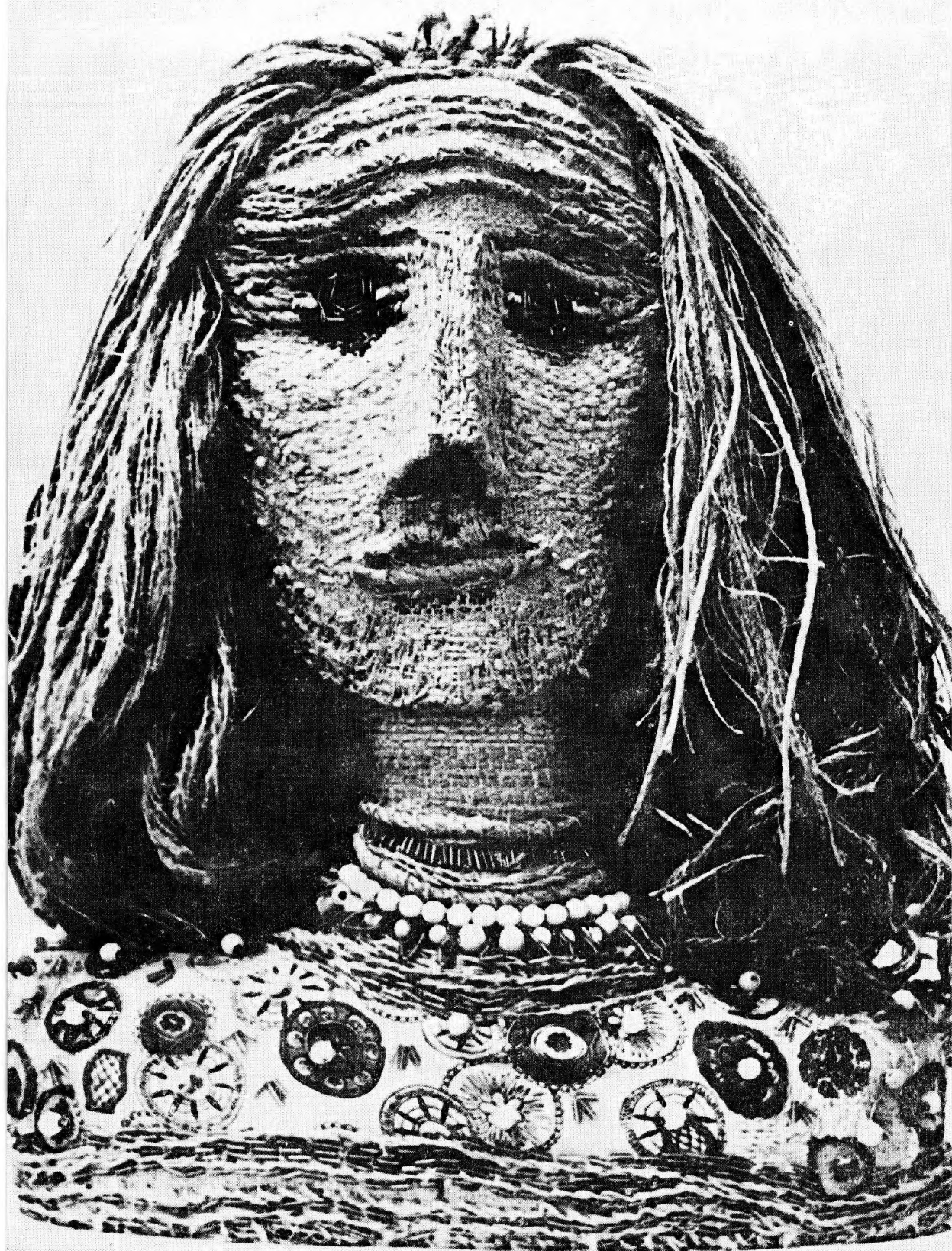
Nem állítom, hogy ezt mindig töretlenül és egyértelműen sikerül elérnie, de azt igen, hogy egyre inkább ebbe az irányba hatol előre, mert tudja, hogy a művészet csak ritkán vagy csak részben esztétikai jelenség. Sokkal inkább az ember szellemi létezésének és továbbélésének folyton megújuló terepe. Ami képes

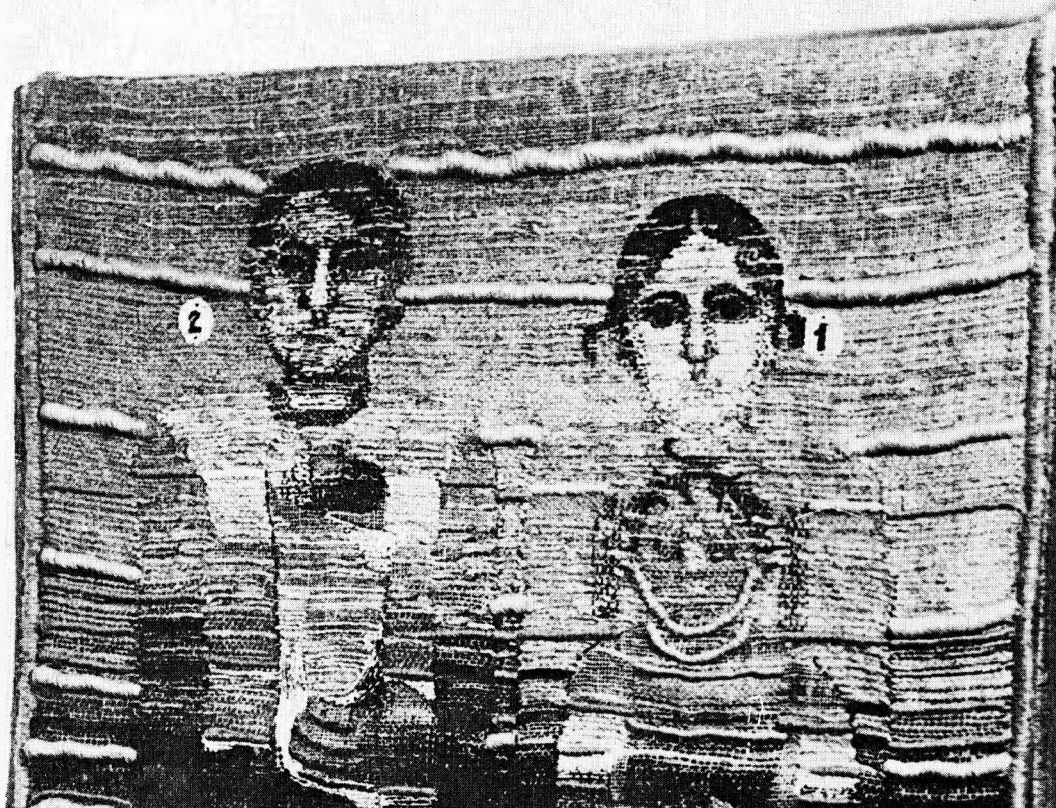
átalakulni, az halhatatlan! Talán nem túlzok, ha a művészet metamorfózisainak elsőszámú alaptörvényét ebben a gondolatban érzem kifejeződni a barlangfestményektől Picassóig, a sumér szobroktól Henry Moorig és másokig.

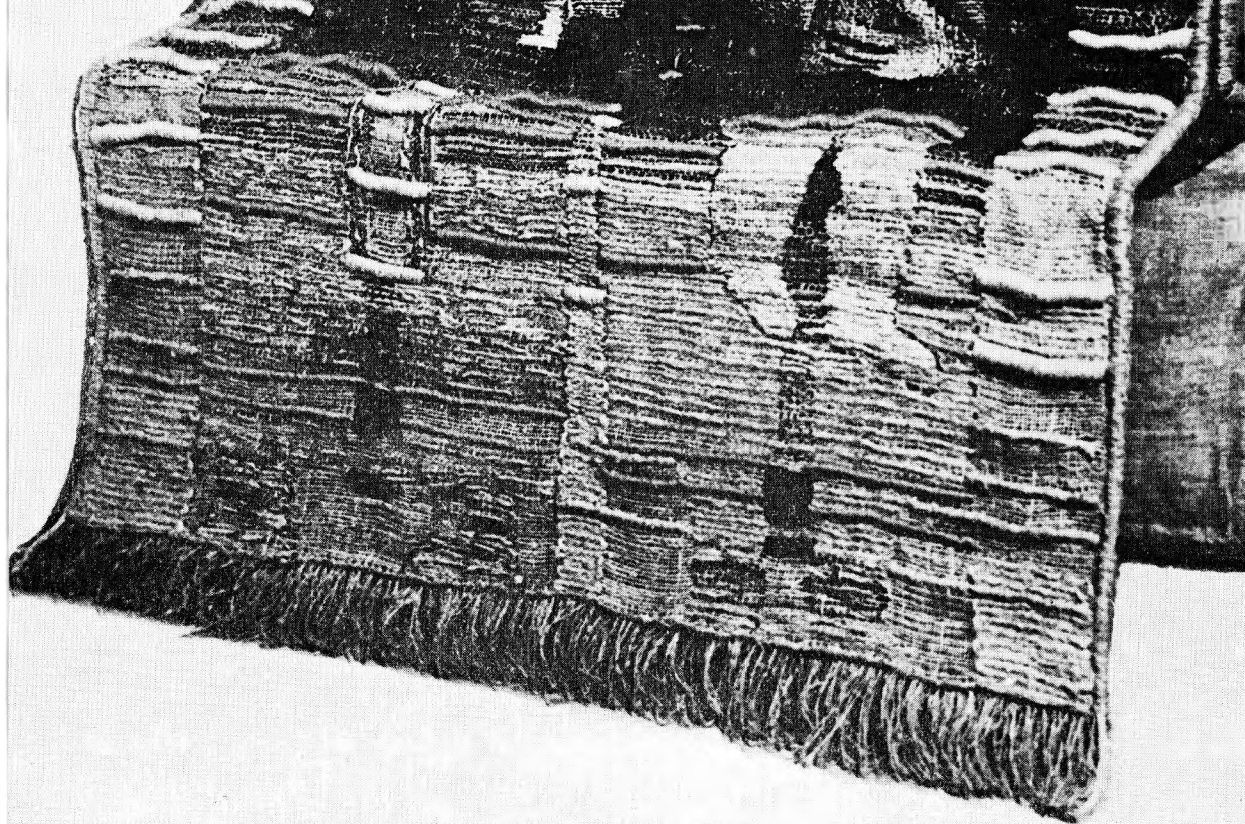
Oroszt a művészet metamorfózisa nemcsak távoli eszmeként izgatja, de személyes ügyként. Mióta ismerem, úgy bújik át egyik stílusból a másikba, mint akinek ez a szabadságát jelenti: a realizmusból a szürreálisba, a groteszkból a szimbolikusba, az elvontból a bensőségesbe.

Ha e bevezető szavak itt-ott el is kalandoztak Orosz János festői világától, megvan rá a mentségem: szerettem volna a képeken túli világba is ablakot nyitni, mert ez a világ is Orosz János világa.

BALÁZS IRÉN TEXTILMŰVEI

Bár az Iparművészeti Főiskolát végezte, mégis festőként jelentkezett a kiállításokon Balázs Irén, mégpedig először több mint két évtizede, a Fiatal Képzőművészek Stúdiója kiállításain. Nemcsak távlatképeket festett, néhány mozaikja kivitelezésre is került. Tehetséges festőnek indult, mégis művészeti műfajt, technikát kellett váltania ahhoz, hogy igazán rangos, egyéni művésszé válhasson. Egy évtizede tette meg e lépést: átpártolt a textilművészek táborába és csakhamar markáns egyéniségévé vált a sok nemzetközi sikert elért új magyar textilművészetnek, az elmúlt évtized talán legeredményesebb művészeti ágának.

Hogy Balázs Irén a hagyományos értelemben vett képzőművészeti műfajokból az iparművészet felé fordult, abban még nincs sok egyéni vonás, a hatvanas évek közepétől kezdve nálunk is mind többen tették ezt meg, és végtére is Balázs Irén az Iparművészeti Főiskolán végezte tanulmányait, ha nem is textilesként. Nálunk is egyértelművé vált, hogy a művészeti ágak, műfajok, technikák közötti határok megszűnőben vannak, a hagyományos táblaképfestészet mind funkcióját, mind stílusát tekintve egyre inkább problematikusává vált. Több képzőművész kereste a kivezető utat az iparművészeti ágak és technikák irányába.

Balázs Irénnél azonban többről van szó ennél. A festészettől úgy közeledett az iparművészethez, hogy nem akart lemondani a képzőművészeti alakításról sem, nem akart pusztán dekoratív, díszítő feladatot vállalni. Mert ha a hagyományos értelemben vett képző- és iparművészet között a határok csakugyan képlékennyé is váltak, a technikák is összekeveredtek, de a különféle művek kifejező értéke, vállalt esztétikai problémájának a mélysége közötti eltérés megmaradt. Nem mindegy, hogy az alkotó szándéka csupán dekoratív-díszítő érték vagy mélyebb jelentéskört magába foglaló, többrétegű értékstruktúra létrehozása. Balázs Irén úgy hagyta ott a képzőművészet hagyományos megoldásait, hogy valami köztes területet keresett, amelyben megőrizhette figurális aspirációit is, ugyanakkor a megcsinálás mikéntjével, a technikával, az anyaggal, a belőle adódó manipulatív lehetőségekkel új jelentéseket is csatolhatott hozzá, tehát új kifejezési lehetőségeket is felfedezhetett magának. Ezt találta meg a textilművészetben, mégpedig annak nem a hagyományos gobelin formájában.

A magyar képzőművészetben volt már példa arra, hogy festők szőnyeget, gobelint terveztek. A magyar szecesszió festői, mindenekelőtt Vaszary és a gödöllőiek ugyancsak szép példáját adták, hogy miként lehet megőrizni a képi értékeket és ugyanakkor a szőnyeg több legyen a leszövítt festményénél. Ezt elsősorban a nemes stilizálással, a szövés technikai lehetőségeinek a figyelembevételével érték el, fokozták a kép dekoratív értékeit. Ferenczy Noémi pedig az iparművészet oldaláról indulva a gobelinnek adott olyan formai zártságot, gazdag artikulációs jelentéskört, hogy művei jelentésköre tülemelkedett a dekoratív funkció lehetőségein.

Balázs Irén nem ezt az utat járta. Valóban valami olyan köztes területet alakított ki magának, amelyben elveszti értelmét a képzőművészethez vagy az iparművészethez való sorolás kérdése. Nem is a hagyományos gobelin technikát, a szövést választotta, hanem ugyancsak összetett technikát. Hogy rátaláljon a neki legjobban megfelelő kifejezési lehetőségekre és technikára, abban segítségére volt a népművészet is. Nem egyszerűen a népi motívumokat, témákat vette át, hiszen akkor megmaradhatott volna még a folklorizmus szintjén. Megjelentek ugyanis a jellegzetes motívumok is, a szívtől, a virágtól kezdve a páva és a be-

tyár alakján át a mézeskalács formáig, de fontosabb volt ennél, hogy a népi szövés, fonás, varrás, a kötéllel, fonallal való manipulálás, csomózás, tehát a különféle népi kézműves technikák szellemében, azok tanulságait felhasználva kezdett dolgozni. Nem megtanult és felhasznált különféle megoldásokat, hanem a népi kézművesek tevékenységének lényegét, szellemét értette meg és transzformálta valamiképp. Hímzett-varrott juta reliefjei, csikokból összerótt figurái, a zsinórok gubancjátéka, a kitömött formák plasztikája, az átgondolt szerkesztés és technika, az anyag adta véletlennek a tudatos konfrontálása, a pasztellszínekből adódó színharmónia egyéni stílussá nemesedett textilművészetében. Gyakran el is szakadt a síktól, textilszobrot mintáz, reliefjei vastag plasztikája egyszerre ad vizuális és taktilis élményt. Szellemesség, játékosság csakúgy jellemzi művészetét, mint a nosztalgikus vagy komorabb hang, de bármelyik kerüljön is előtérbe, nem csökken művei kifejező értéke.

Háromszor három

*Az árnyakat megetetni,
domborúra felhizlalni:
elkerülhetetlen.*

*A fényektől szállást kérni,
aztán hajlékukban lakni:
utólérhetetlen.*

*A holtakkal levelezni,
és mindenre választ kapni:
elveszithetetlen.*

A felső fény

*A felső ténybe ér a szenvedély,
az árny a felső ténybe ér, az éj
s minden hiány a felső ténybe ér.*

*A felső ténybe ér minden veszély,
minden a felső ténybe ér, a tér
minden veszélye felső ténybe ér.*

*A felső ténybe ér a lenti tény,
a tény a felső ténybe ér, a fény
minden más tény a felső ténybe ér.*

Szürke

*Országos köddel
közömbös a reggel,
a szürkeségnek
ostroma kelt fel.*

*A varjak tánca
hatol a szobába,
települ a székre,
kúszik az ágyba.*

*Éjből maradt árnyak
sarokba állnak,
maradék álom
teszül a világnak.*

*Elkallódom itt benn
a mogorva ködben,
mint húszfilléres
a sötét szögletben.*

*Lettem kísértet,
nincs bennem élet,
valaki helyettem
a ködben beszélget.*

FERENC-HEGYI BESZÉLGETÉS WEÖRES SÁNDORRAL

— *Kérlek, tájékoztasd olvasóinkat itt közölt verseid és fordításaid keletkezés-történetéről!*

— A *Háromszor három* abból az igényből fakadt, hogy a ritmust a rímet másképpen alkalmazni, mint ahogyan ez szokásos; a szavak hosszúságát, rövidségét erősen tekintetbe venni. A másik, A *felső fény* szintén formajáték, forma-probléma, ahol ugyanazok a szócsoporthoz térnek vissza más-más variációban. Ami a harmadikat, a *Szürke* címűt illeti, ez azzal kapcsolatos, hogy mostanában igyekszem tiz-húsz-harminc soros rövid és lehetőleg tömör verseket írni, és keletkezés-módjukat meglehetősen a véletlenre bízni. A Szürke úgy állt össze, ahogy a szél egy marék port sárrá kavart, ahogy a természet véletlenei működnek.

A két fordítás közül az egyik *Jurij Skrobinec*, régi barátom munkája, aki ukránul és magyarul egyaránt ír verseket. Ez egy ukrán nyelvű verse, aminek a magyar nyersfordítását maga a szerző készítette, és örülök, hogy rám bízta fordításra. *William Jay Smith* szintén jó barátom, ez a verse, amikor nekem átadta, még kéziratban volt, még nem jelent meg, sőt azt sem tudom, hogy azóta is megjelent-e vagy sem.

— *Mikor találkoztatok?*

— Utoljára talán egy éve New Yorkban.

— *Jay Smith maga is több versedet fordította angolra.*

— Igen, ő sok magyar verset fordított angolra, nemcsak tőlem, hanem régebbi magyarokat is, és kortársakat is. Ez a verse, ami itt áll fordításban, a fia lakodal-mára készült, és stílusban az angol Erzsébet-kor lírájához kapcsolódik.

De kár azokért

<i>De kár azokért a szép napokért. Mi fájdalom ért: fékezte a vért a tiszta leány.</i>	<i>De kár azokért, végső napokért. Mi fájdalom ért: fékezte a vért a szajha leány.</i>
--	--

<i>De kár azokért, első napokért.</i>	<i>De kár azokért, végső napokért.</i>
---	--

*De kár azokért,
első napokért.
De kár azokért,
végső napokért.*

WEÖRES SÁNDOR fordítása

— *Miért falusi ez a lakodalmi ének? Az író falusi származású, vagy falusi lányt vett el a fia? Netán csak egy Erzsébet-kori műfajra utal a jelző?*

— Nem. Valóban egy amerikai faluban vett magának a jegyespár házat, kis földbirtokot, és akkor falun éltek. Hogy azóta sorsuk hogyan alakult, azt nem is igen tudom. Falura mentek megtelepedni, és így alakult, hogy egy ilyen Erzsébet-kori falusi hangulat szövi át Jay Smith fia lakodalmát ünneplő költeményét.

— *Termékeny szakaszodban vagy, sokat publikálsz. Említetted, hogy többnyire rövid, tömör verseket írsz, s keletkezésüket a véletlenre bízod. Foglalkoztat-e emellett valami — a Psychéhez vagy a Verebekhez hasonló — nagyobb vállalkozás? Például a még pécsi éveidben tervezett irodalomtörténeti fantáziajáték?*

— Ez a terv, hogy megírni egy képzelt nép irodalomtörténetét, és megírni az irodalomtörténethez a szövegbetéteket, ez csakugyan olyan terv, ami évtizedek óta foglalkoztat, és talán neki kellene egyszer fogni, hogy ezt megvalósítsam. Egyelőre nagyobb, hosszabb kompozíció terve nem foglalkoztat, most rövid verseket írok. De lehet, hogy majd felépítem ezt a képzelt nép irodalomtörténetét, megfelelő számú szemelvénnel együtt.

(A szerk.)

Falusi lakodalmi ének

*Télen jöttünk, vidéki
szobába, mely hevit,
családja és vendégi
e jegyespárnak itt,
áldásunk hozzuk nekik,
megosztjuk örömük,
kívánjuk, évre évek
jól bánjanak velük.*

*Erdei rétjük óvják,
frigyük legyen mennyország.*

*A sólyom magasan száll
dús vadonuk fölött,
tűskédisznó poroszkál
haraszt és tű között,
szarvas jó, legelésző,
nyír és gyalogszeder
tövén a tiszta, fénylő
hideg patak hever.*

*Erdei rétjük óvják,
frigyük legyen mennyország.*

*Lomb visszatér tavaszra,
tölgytán hintázik, ég;
hát gyulladjon s lobogva
terítse köntösét
az alvó szeretőkre,
fékezve a tagyot
ősz csípős időben,
míg tuskótűz ropog.*

*Erdei rétjük óvják,
frigyük legyen mennyország.*

*Hol a lég hűssé válik,
jégár vándorkövet
hengerget a tisztásig,
ott kis forrás ered,
hó hull rá szakadatlan,
mint szerelmük, fehér,
legyen lány fehér paplan
a szálló fenti dér.*

*Erdei rétjük óvják,
frigyük legyen mennyország.*

Szlovéniai sorok

CAPELA

*Capela múlt századból maradt itt.
Törékeny emlék-vakolat
tartja össze a házait.*

*Temploma szőlőhegyen áll,
a táj győzelmes asszonya,
ezért a falu, a határ
az ő nevéből Capela.*

•

Okkult. A szomszéd asztalnál Fülep professzor ül, szlovén kiadásban. Ugyanaz a keskeny hosszú figura, fejforma, ironikus rezerváltság. De hol a Fülepi szellem? Csak egy híres filmrendező.

•

Minden absztrakt művészet őse a víz és a tűz. Pillanatonként elvont ábrákat fodroz és lobog.

•

Brecht: A jóság rettenetes kényszere.

•

Jól gondold meg, míg a jóság mellett döntesz. Kényelmetlen, kegyetlen, hálátlan. Csak a megváltozhatatlan után törleszt.

•

A szökőkút nimphája körül kiapadt a víz, csak az orrából csorog egy kevés. Ijedten tartja oda a tenyerét, mint akinek az orra vére megeredt.

•

Kajetán Kovič, szlovén költő 1931-ben született Mariborban. Egy szőke, kék szemű fiatal Szabó Lőrinc. A külsőből olykor a belsőre lehet következtetni. Ő a természet gyermeke, aki a gépkorszakba született bele. Pán, aki autót vezet. Magyar kötete idén jelent meg Lator László fordításában. „Örültekháza” című verse előbb jelenik meg magyarul, mint szlovénül. Kéziratból fordítottam.

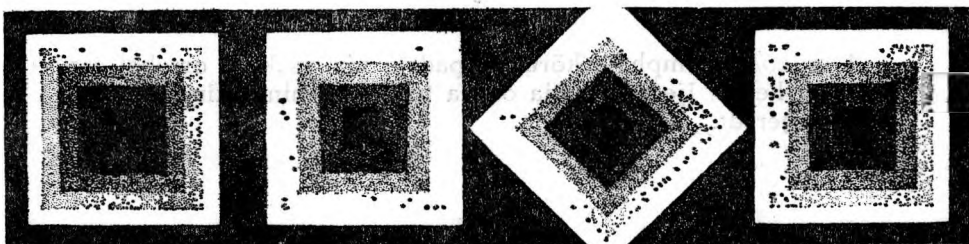
ÖRÜLTEKHAZA

*Van hely, ahol örökre
rákovácsolt lakattal
az ajtó éjjel-nappal
lezárva, hol egy körte*

*a szellem kamarái
fölött függ meztelen,
s bádogg-kanál lármázik
eltompult inyekeken,*

*hol falakból az éjben,
nyirkosság kél sötétben
az asztalt megérintve*

*emlékezés ecetre
és epére, ahol
kenyér és só is megromol*

VERSRŐL VERSRE

KASSÁK LAJOS : A KÖLTŐ ÖNMAGÁVAL FELESEL

A VERSRŐL LATOR LÁSZLÓVAL DOMOKOS MÁTYÁS BESZÉLGET

(Elhangzott a Magyar Rádióban. Szerkesztő-rendező: Lajta Kálmán)

A KÖLTŐ ÖNMAGÁVAL FELESEL

*Hej, Kassák Lajos, derék Kassák Lajos
de sokan neheztelnek rád, vicсорítják fogaidat és fenik a késüket.
Miért mondd, kedves és bőkezű hazádban nincs semmi
ami előtt érdemes lenne mélyen kalapot emelni
együgyű képpel hajlongni jobbra, balra
a hála és köszönet nevében.*

*Hej, egyszer majd megtanítanak kesztyűbe dudálni.
Ahelyett, hogy szétnéznél a börzén, közvetlenül, vagy kereskednél
költeményeket firkálsz, meggyalázva az anyagot és formát
mindenki megvet érte a maga kis értelmével
s hiszi, joggal süti le pilláit, ha rólad van szó,*

*Hivatlan vendég vagy köztünk és sajnos
nem találsz ki az ajtón, amit annyiszor feltártak előtted.
Menj, mondják, nem állhatjuk szűrös tekinteted
kusza, darabos verseid kellene az ördögnek
nevetéseddel és konok tagadásaiddal
ne sebezzen meg bennünket, akik különben is annyira vérzékenyek vagyunk.*

*– Minek ez a sok szentencia, no lám csak
vagyok, anilyen vagyok, az Atya egyetlen fia
kényelmes és folyton rohanó, konok és engedelkeny egyszerre
dologkerülő a munkások közt, törvénybontó a költők előtt
akiknek nehezen viselem el irigységét és szánom őket
hogy olyan öregre jöttek a világra, s fáradtan üldögélnek
üres kaptáraik körül.*

*– Öreg vagy már te is, méheid feleszik saját mézüket
s ezért haragos a tekinteted és keserű a szádíze.*

*– Eljön majd az idő, mikor leültök az asztalomhoz
mézet kanalazni és gyönyörködtek a kiszállt rajokban
melyek az én dalaimat dalolják
a virágzó rétek felett s tükröződve
a csobogó patakok ezüstjében.*

DM: – Mikor feleselt így, önmagával, Kassák Lajos; mikor írta meg ennek a belső párbeszédnek a feszültségéből ezt a verset? – naptári pontossággal nem tudjuk megmondani. Felszabadulás előtti utolsó verseskötönyve, a *Szombat este*, 1942-ben jelent meg: a következő, *Kassák Lajos összegyűjtött versei* címmel, szinte a nagy történelmi változás első pillanatában, 1945-ben. Ennek záró-ciklusa ugyancsak *A költő önmagával felesel* címet viseli, s alatta ugyancsak 1945 évszáma olvasható, mintha a költő azt óhajtotta volna jelezni, hogy a költői életművét összegző könyv végén, íme, ez az az új versanyag, amivel átlép az új világba.

(Persze, mindez bizonyos mértékig csak a dolgok immanens logikájához tapadó következtetés, mert Kassáknak a közelmúltban két ízben is megjelent a költői életműve, de ezek a kiadások sajnálatos módon nélkülözik azokat a filológiai útmutatásokat, amelyek ilyen értelemben is segíthetnék Kassák útjának és költészetének igazabb, hívebb történeti megértését.) Annyi azonban filológiailag is bizonyos, hogy erre a feleselésre a nagy történelmi változás szorításában került sor, s az is tény, hogy a ciklusban nem ez az egyetlen vers, amelyben Kassák a saját költői helyzetének – hol indulatos, hol elégikus, hol szarkasztikus hangú – megrajzolására törekszik. Valóságos kis antológiát lehetne összeállítani a ciklusnak azokból a verseiből (*Különbségek, Műzsám, Kaland és öröm, Magányos fa a par-ton, Kereszttel a vállamon, Tört hullámok, Menetelés közben*, és így tovább), amelyek egy folyamatos költői per lirai perirataiként, beadványai és folyamadványai gyanánt is hatnak az olvasóra, úgyhogy nem alaptalanul vetődik föl a kérdés: – kivel is felesel valójában Kassák? Önmagával? Vagy önmagán keresztül – a világgal? S pláne: az új világgal?

LL: – Hogy kivel-mivel felesel Kassák? A legkevésbé alighanem önmagával. Hadd idézzem fel önéletrajzi regényének, az *Egy ember életé*-nek egy jellemző, akár jelképesen is értelmezhető jelenetét. A még félig-meddig kamasz Kassák akkor éppen a szülővárosában, a fűtőházban dolgozott. Fizetésekor a kocsmában ivott, idegenekkel, ismerősökkel. Egyszer csak „valami megmagyarázhatatlan érzéssel” megrendelte az összes kapható kocsonyát, és vad indulattal az egészet ráhajigálta, rámozdította a kocsmáskártya szobájának a falára. Ez az elkeseredett, ingerült kihívás a rossznak tudott-érzett világgal szemben nemcsak a sorsával elégedetlen, békétlen fiatalemberre, hanem a költőre is jellemző. Így vagy úgy mindig szemben állt a világgal nem csupán társadalmi, politikai értelemben (mint a magyar líra első proletárköltője), hanem úgy is, mint egy olyan új művészet képviselője, amely addig Magyarországon ismeretlen volt. Másképpen képzelte a szépet, mint kortársai. Világnézetével, „szűrő tekintetével”, proletárindulatával a társadalmi érzékenységet, „kusza, darabos”, olyan idegenül csikorgó verseivel a hagyományos, sőt, az éppen akkor formálódó új ízlést is sértette.

DM: — A jó félévszázadig tartó heves közelharcnak, amelyet Kassák és kora vívtak egymással, valóban jelképes erejű nyitánya lehet az általa felidézett kocsmái jelenet, és a mindkét fél – Kassák és váltott ellenfelei – részéről megnyilatkozó indulat hevesességének is hű kifejezője. A Kassák-per fél évszázadon át landakadatlanul megújuló szuronyrohamai véget értek, tanulságai azonban máig érvényesek, s ebből a szempontból maga Kassák is kulcsversnek érezhette azt a költeményét, mert amikor a hatvanas években már, a harcok elcsitultával a Rádió archívuma számára elmondta néhány új versét, ehhez is visszanyúlt. De hogy ennek a „feleselésnek” az igazi dimenzióit érzékelhessük, ahhoz nemcsak emberi és költői portréját kellene felidézünk költészete természetrajzában legkarakterisztikusabb vonásaival együtt, de fel kellene idéznünk a „kassáki szituációt” is: a 20. századi történelemnek és a 20. századi művészetnek azt a páratlanul gazdag és páratlanul ellentmondásos szövevényét, amely az ő vállalkozásának a színtere volt, s aminek együttes földélése – még érintőlegesen is – szinte lehetetlen vállalkozás.

LL: – Ez a „kassáki szituáció” mindenekelőtt a befogadás és a költői bátorság kérdését veti föl. Kassák első kötete, az *Eposz Wagner maszkjában* 1915-ben jelent meg. Kassák nagyon szigorúan válogatta anyagát: csak tizenhárom versét ítélte méltónak, hogy kötetébe felvegye. Ezek a költemények akkor íródtak, amikor a Nyugat költői éppen forradalmat csináltak a magyar lírában. A Nyugat, mint köztudott, az egyre szűkösebbé, vidékiesebbé sorvadó népi-nemzeti irányzat ellenében ráhangolódott a modern nyugat-európai lírára, pontosabban arra, amit egy meglehetősen bizonytalan jelentésű szóval szimbolizmusnak szokás nevezni. Kassák a magyar líra megújításának egy másik lehetőségét választotta. Nagy bátorság kellett hozzá, hogy valaki a Nyugat olyan megejtően kiteljesedő költői forradalmának idején egy másikat kezdjen, olyat, amelyiknek semmi, vagy csak nagyon kevés köze van a Nyugathoz. Csak egy olyan független, pontosabban:

kötetlen szellem lehetett rá képes, mint amilyen Kassák Lajos volt, ez az iskolázatlan vasmunkás és világszavargó. A század olyan szaporán burjánzó avangárd mozgalmában találta meg a neki való példát. „Végigmentem az izmusok fejlődésén, s végeredményben talán sikerült leszűrniöm olyan eredményeket, amik az ismert kísérletezések nélkül sohasem jöhettek volna létre. Hiszem, hogy magam is ugyanúgy, mint a külföld kísérletezői közül a valóban alkotásra hivatottak, átléptem az irányzatok határvonalain, s költészetemben az iskolák céljai eszközzé és módszerekké alakultak át egy magasabbrendű, egyetemes művészi kifejezés érdekében” – mondja *Összegyűjtött verseinek* előszavában. Csak csodálni lehet, milyen biztos ösztönnel talált rá Kassák a hajlamainak, élményeinek leginkább megfelelő mesterekre, s hogyan lett a kezén, noha sokféle hatást kész volt befogadni, minden téveszthetetlenül kassáki. Költői vállalkozásához az kellett, hogy lerombolja, elvesse a hagyományos formákat, sőt tartalmakat is. A formabontás csak szűkebb értelemben jelenti a rimes, kötött formával való szakítást (amiben mellestleg megáttalodottan könyörtelen volt, csak élete vége felé kezdett mégis a kötött formák lehetőségeivel foglalkozni), igazában a vers elemei, építésmódja változott meg a kezén.

DM: – Kassák tehát úgy lépett be a modern magyar líra megszületését célzó nagy művészeti forradalomba, hogy mindjárt folytatta is ezt a forradalmat, méghozzá úgy, hogy nyomban szembe is került ennek a forradalomnak az első hullámmal, a Nyugattal. A Nyugatnak a „szép vers”-eszményével szemben, amely új borzongásokat, új izgalmakat és új szenzációkat hozott a magyar lírába, Kassák azt hangoztatta, hogy egy konstruktivista, „építő vers”-eszményt kell megvalósítani, s ne csak azt a művészt dicsérjük, aki tükrözi a korát, de azt is, aki meg akarja változtatni. Kassák hitt abban, hogy a költészet elsősorban *tett*; vállalta, hogy a költészetben megvan az az erő, amit Illyés – aktivista korszakában – úgy fogalmazott meg, hogy „az igazi aktivista költő nem énekel az esőről, hanem esőt csinál”. Ennek a forradalmat az izmusok irányába könyörtelenül továbblendítő indulásnak és a hozzá fűződő ars poetikának természetesen megvolt aztán az ugyancsak hevesen elutasító visszhangja is. A Nyugat felől az olyasfajta megállapításokban, hogy például Kassák „zseni a rombolásban – szerény tehetség az építésben.” (Komlós Aladár) Megkapta ő is, akárcsak a Nyugat első nemzedéke, a hazafiatlanság vádját, de nemcsak a konzervatív irodalom táborából. Nem volt „nemzeti költő”, abban az értelemben, ahogy Balassitól Adyig és tovább annyi költője a magyar költészetnek, ezért kezdték azt is kétségbe vonni, a Nyugat berkeiben is, hogy egyáltalán magyar költő-e Kassák? A húszas években valaki megállapította a verseiről – ez volt egyébként Kassák legvadabb dadaista, szürrealista korszaka – hogy „semmi magyar íz nincsen” bennük. S csak jóval később, Gyergyai Albert 1935-ben, Radnóti Miklós 1939-ben figyelmeztetnek arra, hogy a Whitmanhoz, Cendrars-hoz, Majakovszkijhoz kapcsolódó Kassák költészete rejtett hajszálereken keresztül egészen Petőfi és Berzsenyi világáig nyúlik vissza. De ez csak az egyik frontja Kassák többévtizedes „feleselésének”: ez a vasmunkásból lett forradalmár költő már fellépése pillanatától szinte, a mozgalommal is – ugyancsak több évtizedes – konfliktusba keveredik: „Ma már tisztán látjuk, – írja a *Ma* 1922. márc. 15-i számában – a művészet: Művészet és nem több és nem kevesebb ennél. És nem tendenciózus osztályok vagy pártok érdekei szerint, hanem maga a tiszta élettendencia.” – Egy esztendővel később pedig így ír: „Művészet csak egyféle van: művészet. Nincs politikai célzatú és nincs utilitarisztikus célzatú művészet. Mint ahogy nincs művészi célzatú politika és nincs művészi célzatú utilitarizmus.” Kassák, ez nyilvánvaló, a korabeli mozgalom szémszögéből vitatható, sőt eretnek elemekből is felépülő elméletekkel harcolt egy vitathatatlan igazságért: a művészet szuverenitásaért. Ezért aztán évtizedeken át osztozott József Attila sorsában is, és megkapta ő is rendre a „kispolgár”, „renegát”, „áruló”, „opportunistát”, stb. jelzőket a mozgalomtól. Ő, aki azt vallotta, hogy „a művészetnek nem célja, hanem oka van”, mindenfajta, a költészethez tapadó célképzetet (politikait is, ahogyan

azt egy szektás szemléletű korszak értelmezte), indulatosan – sebeket osztó és sebeket kapó viták hevében – utasította el magától. A mozgalom „hivatalos” költője, Csizmadia Sándor, akihez pályája küszöbén elvitte a verseit, nem érezte meg, mi mozgatja Kassákot. Gyergyai Albert, 1935-ös kritikája tanúsága szerint viszont megértette, hogy Kassák Lajos nem „a munkáosztály legnagyobb költője akart lenni”, nyilván azért, mert az ilyesemben mindig valamilyen lekezelésre gyanakodott (tehát, hogy ahhoz képest, hogy ő egy vasmunkás, azért egészen tűrhető verseket ír), hanem ő arra törekedett – írja Gyergyai – hogy „a munkásból embert, a szocialistából szociális embert, önmagából, a mesteremberből, alkotóembert formáljon.” Kun Bélával való, emlékezetes, 1919-es konfliktusa mélyén is ez feszül, s szomorú történelmi déjá vu az életében, hogy ez a konfliktus 1949-ben megismétlődik: még megjelenik a *Szegények rózsái* című verseskötete, aztán bekövetkezik „a konstruktív, forradalmi alkotó szellem rendeleti úton való megbénítása – ahogyan a *Naplójában* írja –, vagy formai kísérleteinek eltiltása, amit csak az alkotás folyamatának nemismerése, vagy a dolgok új arcától való félelem szülhet.” Aminek következtében hét esztendőre az „élve-eltemetetés” lesz a költő sorsa. – Ezek a dolgok, akár mint előérzetek, szintén benne rezegnek *A költő önmagával telese*l ropogós, hosszú – engem mindig a frissen vasalt vasárnapi, hosszú ujjú fehér ingre emlékeztető – soraiban. – Dehát ideje közelebbről is megnézni: milyen mézet gyűjtöttek Kassák méhei? Vagyis: mik a jellegzetes vonásai ennek a költészetnek?

LL: – Kassák csakugyan sok fronton megütközött, szükségképpen szembenállt a Nyugattal is. Hadd idézzem mégis a Kassák-vers jellemzésére a Nyugat első nemzedékének olyan éles szemű költőjét-kritikusát, Kosztolányi Dezsőt: 1915-ben írott lucidus kritikája nemcsak azt tanúsítja, hogy milyen elfogulatlanul közeledett egy nyilván neki is nagyon ríktó színezésű költészethez, hanem azt is, hogy pontosan érezte, tudta, milyen az a vers, amit Kassák csinál: „Új formát keres. Az expresszionizmusban találja meg. Egyszerre sok érzésgondolat rohan meg bennünket, és ezeket egyszerre kell kifejeznünk, egy markolással. Úgy, ahogy néhány új festő egyszerre ábrázolja, amit lát, néha egymásra kenve két képet. Csakhogy a költészet időbeli művészet, a költőnek inkább módjában van ez az ábrázolás, a kísérlete nem feneklik meg a komikumban. A vállalkozás merész és érdekes. Ha elolvassuk ezt a versesfüzetet, meggyőződhetünk arról, hogy a költő néhol közel jár a célhoz, a versek végtelen, forradalmas, káotikusan vajdúd, tűzben és füstben tekergő sorai a mai lelket zengetik meg, és a szavak, amelyekkel mintha felrobbantott volna a világ katasztrófája, új pályákon keringenek. Egy-egy szó világít, eldugva a sorok végtelenjében, mint a tűzmag, az előzőkre és következőkre, egy-egy mélyről jött és mélyre hatoló szó, új érzéseket és képeket idézve.” – Aligha lehetne jobban érzékeltetni a Kassák-vers természetét: az egy-indulat összetartotta disszonáns hangzatait, egymásba ékelt vagy éppen egymásra másolt tartalmait, képeit, a térben és időben egymástól távoli élmények szimultán kifejezését, megjelenítését. Tegyük még hozzá ehhez az ő szavait: „Minden ilyen költemény külön, önmagában kereken lezárt világ, zenei nyelven szólva egy orchester százhangú zengéséhez hasonló. Az olvasó nem andaloghat el valamiféle megadott fonál mentén – mintha egy kert közepébe lépne be, egyszerre tapossa a földet, látja a magas egeket, vibrálnak előtte a virágok színei, érzi a fanyar és édes illatokat.”

DM: – Annyit hadd szúrjak itt közbe, amit szintén Kassák írt valahol, hogy ebben a kertben „a fa nem azért virágzik, hogy nekünk tessenek, hanem virágozni kényszerül öntörvényei szerint.”

LL: – Igen, a műalkotásnak ezt az anyagából következő törvényszerűségét Kassák nagyon fontosnak tartotta. A költemény csak látszólag lombosodik a szabad asszociációk szeszélyei szerint, valójában szigorú kompozíció fogja rendbe. De noha ezt a látásmódot, a versépítésnek ezt a módszerét mindvégig ott éreztük Kassák költészetében, fiatalkori és kései versei nagyon is elütnek egymástól. Miben is volt olyan kihívóan újszerű pályája kezdetén? Ne beszéljünk most

a középosztálybeli olvasóétól olyannyira elütő élményeiről, szemléletéről: maradjunk költeményei jól látható jegyeinél. Első versei ríktóak, harsányak, mint egy-egy piaci plakát. Mintha zsoltárt, ódát, himnusz zengene, az a nagy pátosz harsog belőle, mint legőregebb mestere, Walt Whitman költészetéből. De mindig emelt, mindig profétikusan ünnepélyes költeményébe vad humorú, útszélen nyers hangzatokat vegyít, átszellemült arca olykor-olykor keserű bohócfintorba torzul. Szereti a meghökkentő, képtelen fordulatokat, új jelentéseket, árnyalatokat csikar ki a szavakból, vagy éppen halandzsza-szövegeket iktat a versbe, amelyek azért csak a maguk módján, a versbeli helyükön jelentenek valamit. Új igéket képez („melléd oszloposodtam”, „ilyenkor birkásan összefelhőztek”) vagy azzal ér el különös nyelvi hatást, hogy a tárgyatlan igéket tárgyasan használja („embervért bitangol a halál”, „a tüzek fölremegik hozzá koldus-testvér karjaikat”). A modern technika, tudomány még kétszeresen idegen szavait tűzdeli verseibe. Ugyanilyen újszerű, olykor kimódoltan, megbotránkoztatón újszerű a képanyaga is. Képtelen-groteszk („csak a költők és a tányérszemű siberek úsznak még ide-oda a levegőben”, „miniszterelnökünk tehene egykor Bismarck nevezetes tintatartója volt”) és fájdalmasan szép, nosztalgikus („a lányok liliumot égetnek a szemükben s ha megérintik őket felzengnek bennük a hangszerek”, „Ébren vagyunk s a májusi kertek felszállnak körülöttünk mint a kitűzesedett madarak”), képeket dob egymás mellé, így alakul ki a Kassák-versek olyan zavarbaejtően újszerű szépsége. De olykor még a képek elemei is nyugtalanítóan széthúzóak. Persze, hogy mindez horzsolta a máshoz szokott izlést. És aztán persze zavarhatta az olvasót az is, hogy ezekből a költeményekből aligha lehetett kioperálni azt a tartalmi gerincet, az úgynevezett mondanivalót, amit hajlamosak vagyunk a vers lényegének vélni. A Kassák-versek ravasz tükörrendszere olyasmit vetített az olvasó elé, amit sehogyse tudott megnyugtatóan szavakba fogni, lefordítani.

DM: — Nagyon pontosan jellemezted a Kassák-vers arculatát: azt, amit Vas István a „kassáki öntet”-nek nevezett. Mi adja ezt meg? A vers belső szerkezete, a szabad vers formáját kialakító belső struktúra, „az adódó téma, életdarab tudatos centrumba lökése”, ahogyan még 1916-ban ő maga írta egyik cikkében. A kollektív individuum: maga Kassák. Fura, hogy az a költő, aki oly véletlenül szembenállt Babits-csal, voltaképpen ugyanúgy önmaga a hőse mindegyik dalának, mint ahogy Babits panaszkodik önmagáról a *Lírikus epilógja*-ban. De hát miért ne? Hiszen Kassák vallotta azt is, hogy „a szocialista társadalom nem ellensége, hanem szülőanyja és védelmezője az Én-nek. Kétségtelen – írta 1934-ben –, hogy Marx és Lenin és a forradalmárok végtelen sora nem holmi birkanyáj egyedei, hanem emberi egyéniségek voltak. De nem a Nietzsche-i vagy Stirner-i beteg individuumok. Ők nem akartak elszakadni a közösségtől. Fölemelkedtek a tömegből, hogy a közösséget reprezentálhassák. Nevük: kollektív individuum.” – De ebben a versben, amelyről beszélünk, már nem érezni azt a fajta bonyolultságot, amiről szóltál. Valami érezhetően megváltozott Kassák hangjában, anélkül hogy a költő megtagadta volna önmagát, vagy programját.

LL: – Igen, Kassák lírája már a húszas években tisztulni kezdett, mondhatnám: megindult a klasszicizálódás felé. Vagyis az a „botrányos” hang, amelyről eddig beszéltünk, igazában csak néhány évig szólt. S ezzel nem áll egyedül: sok életművet tudnék felsorolni, amely az avantgárral, az avantgárból szökött fel, s aztán egyszerűsödött, áttetszőbbé, vagy mondjuk: közérthetőbbé vált. Ott van mindjárt Aragon és Éluard, Cocteau vagy Paszternak, Pablo Neruda vagy éppen József Attila. De akár azt is mondhatnám, hogy maga a mozgalom is ezt a pályát futotta be: a kihívó, a bizarr, a botránykereső, polgárirogató líra esz-közei (képalkotásmódja, nyelvi leleményei, versépítése) elhagyogatva szélsőségeiket, szertelenségeiket, beépültek a modern líra klasszikusabb (s alighanem tartósabb) életműveibe. Csak egy-két nevet: Supervielle vagy Jouve, Montale vagy Garcia Lorca lírájára gondolok. Az érett Kassák lírája már nagyon egyszerű, első pillantásra alighanem közérthető, akár azt is mondhatnám, hogy finoman értelmes (ezt nem rosszállóan mondom, sőt hozzátehetném: én már a korai ver-

seiben is szokszor érzek valami leplezett meghatódást). Mégis, ezeknek az egyszerű verseknek a mélyebb rétegeiben benne van az a költői tapasztalat, amit az izmusok műhelyében szerzett. A látásmódban, a képekben, a képek társításában, a szerkesztésben, vagy, ahogy Lengyel Balázs olyan találóan mondja: a tempójában.

DM: – S talán a versek hangulati rétegződésében. Az a költői józanság, amely az expresszionizmusból születő, vad kifejezések ellenére is jellemzi a Kassák-verseket, (olyannyira, hogy egyszer fel is tette önmagának a kérdést: „lehet-e költő olyan józan ember, mint amilyen én vagyok?”), s amibe ez a kollektív individuum beágyazódik, keveredik egyrészt az álomnak a valóságával, amit *Álomvalóság* című versében ő maga is megvall, másrészt pedig az emlékezésnek a valóságával. Kassák költészete tele van a versein végigvonuló motívumokkal, mint például a gyerek, amely rendszerint a gyerekkor, az ifjúság, a tisztaság iránti nosztalgiaikat sűríti magába; a madár, amely rendszerint valamilyen fenyegetéssel társul verseiben; a szél, amely az időt testesíti meg; az angyal, aki a forradalomnak is, meg a modern lírának is a démona; az öregasszony, vagy a virág. Nos, álljunk meg egy pillanatra a virágnál, mert ennek a motívumnak, a változásainak a tükrében nagyon szemléletesen kirajzolódik a Kassák egész költészetére jellemző változás, átalakulás folyamata és természetete. Azt mondják, hogy „nincsen rózsza tövis nélkül”, s ezt nem az olcsó élcelődés kedvéért idézem, hanem azért, mert Kassák első korszakának virág-metaforái szinte törvényszerűen a töviseikkel fordulnak az olvasó felé. A 18-as számot viselő verse, amely képvers, és a *Világanyám* című kötetben jelent meg 1921-ben, így kezdődik: „Este a fák alatt / Lippitz úr / fésülgeti szép haját / de mégis az ér / a legkevesebbet / akinek értelme van / ne nyúljon a virághoz / mert kihullanak a fogaid” – Hát ez hogyan lehetséges? Kassák világában igenis lehetséges, mert az ő költői világában, tanúsítja ezt a 70-es számú verse, „A virágnak agyara van, a felhőnek zöld kecskeszakállja.” Később, amikor a versízlése, s a versről való felfogása megváltozik, ezt a sort is átalakítja, a következőképpen: „A virágnak árnyéka van, a felhőnek aranyból koronája.” Az eredeti vad, groteszk képet Kassák megzabolázta, s ez a megszeliidülés, megcsendesedés és egyszerűsödés, ami ennek a képek az architektúrájában végbement, pontosan jellemzi, véleményem szerint, azt a változást, ami a magyar szürrealizmus, dadalizmus, vagy ha tetszik: futurizmus húszas évekbeli tündérjátéka után Kassák líráját általában is átalakította. „Költeményeim szűkszavúbbak lettek – vallotta erről a változásról ő maga –, már nem mindent, hanem a lényegest akartam elmondani. Ez a törekvésem bizonyos formai változást is eredményezett. Vége mindenféle szecessziónak, a külső fényhatást belső izzás helyettesítette.”

LL: – Nagyon fontosnak érzem, amit a Kassák-líra természetének megváltozásáról mondtál. És hogy a változásában is megőrzi azért korábbi valóját. És csakugyan megőrzi bizonyos képeket, metaforákat, amelyek nem lefordítható jelképek, de bizonyosan hozzájuk tapad valami fontos tapasztalat, érzés, hangulat. De ahogy ezek a képek minden versben más-más fénytörésbe kerülnek, tartalmuk változik, módosul is. Bizonyos, hogy Kassák „megszeliidülésében” fontos szerepe van költői szemlélete megváltozásának. Ez nemcsak a versek megformálásában, hanem anyagukban is érzik. Volt, aki ezt a hangváltást pálfordulásnak, az ifjúkori eszmények elárulásának ítélte, és volt, aki „megtérésnek”.

DM: – S volt, aki gazdagodásnak. Mert Radnóti például azt írta róla, hogy Kassák hangja elmélyül és megjelenik benne egy nagyon vonzó, ősi hangzat is: „a bibliai népiesség” hangja. De meg kellene vizsgálni egy másik kérdést is: vajon csakugyan úgy van-e, ahogyan az irodalomtörténetírás állítja, hogy Kassáknak e félévszázados harccal sem sikerült maga felé hajlítani az uralkodó, a hagyományos magyar verstípust és versízlést? Ennyire elszigetelt maradt volna Kassák versépítő konstruktivizmusa? Csak vitákat szült?

LL: – Ha a magyar költészetet a közép- vagy kelet-európai szomszédainkéhoz hasonlítjuk, úgy tetszik, hogy Kassák Lajosnak nem sikerült az az áttörés,

ami a cseh, a lengyel, vagy a délszláv lírában megtörtént. Századunk magyar lírájában meglehetősen vézna az avantgárd vonulat, de Kassák hatása mégis behatolt, beszívargott nagyon sok költőnk életművébe. Ott van mindjárt József Attila, aki a *Nem én kiáltok* idején szinte a Kassák hangján szólt, nem tudom, igaz-e, vagy csak anekdota, hogy Kassák maga mondta: József Attila írja a leg szebb Kassák-verseket. – Köztudott, hogy a fiatal Vas Istvánra, Zelk Zoltánra milyen vonzást gyakorolt. És persze, Kosztolányira, mert ugyan a *Mezteleenül* szabadversei sokkal tisztábbak, klasszikusabbak, mint az avantgárd Kassák, mégis Kassáktól kaphatta a közvetlen ösztönzést, ahogy talán a szabadverseket író Babits is. Említhetném a fiatal Illyést és Szabó Lőrincet, s nekem nyilvánvaló, hogy Dsida Jenő, a magyar kötött vers egyik legnagyobb művésze, első verseiben a Kassák-szabadvers folytatója; légies-tündéres verseiben is ott érzem Kassák technikáját. Berda nyers-vaskos, mégis emelkedett dikciója is Kassák iskolájából nőtt ki. S alighanem a mostanában nemigen olvasott Bányai Kornél is sokat köszönhet neki.

DM: – Tamkó Sirató Károly sem képzelhető el nélküle... De Sárközire is hatott, és Weöres Sándorra is. De mikor következett el, amit ennek a versnek a végén is megjövendöl, hogy eljön majd az idő, amikor „leültök az asztalomhoz mézet kanalizni, és gyönyörködtek a kiszállt rajokban, melyek az én dalaimat dalolják”? Vagyis mikor történt meg az, amit Gyergyai Albert már 1935-ben szorgalmazott nagy Kassák-tanulmányával, hogy ti. Kassák „beiktatódjék végre a magyar költészet telekkönyvébe?” (Gyergyai kifejezése).

LL: – Azt hiszem, ez igazán csak a hatvanas években történt meg, akkortájt jelent meg róla néhány fontos tanulmány, a Gyergyai Alberté, a Lengyel Balázsé, s aztán a Rónay György könyve.

DM: – S említhetném Bori Imre Kassák-könyvét is, bár az ő írása még tükrözi azoknak a vitáknak a kilengéseit is, amelyek Kassák munkásságát félévszázadon át végigkísérték. A megítélésnek a szélsőséges pólusai jól jelzik egyébként, hogy milyen szélsőséges értéktételek közt oscillált a kritikában és az irodalomtörténetírásban a kassáki mű adaptálása illetőleg elutasítása. – Egyébként szeretném megjegyezni, magára Kassákra hivatkozva, hogy Kassák enyhe gyanakvással tekintett az ő életművéből is bátorítást merítő neoavantgárd burjánzásra: „... az izmusok nem folytathatók, illetve nem vezethetnek el bennünket a mélypontról. – Írta *Naplójába* 1955-ben, amit Rónay György idéz Kassák-könyvében. – ... Az izmusoknak nem pozitív eredményeikben, hanem a tagadás szellemét fölkeltő negatív erejükben van komoly hatásuk. És ahogyan az igazi társadalmi forradalomnak nem a forradalom állandósítása, hanem ha másképpen nem megy, forradalom árán is az újräépítkezés, a világ anyagi és szellemi ábrázatának újjá, életképessé, termékennyé és elviselhetővé alakítása a célja, ugyanúgy a produktív alkotószellemű művészet célja sem lehet kísérletezés a kísérletezésért, hanem hogy a kísérletek részleteredményeiből, összehozzák, megte-remtsék a mű egészét... Tudatos meggyöződéseim szerint a művészet túljutott a forradalmak szakaszán... és a Picasso után következő nemzedékek legkiválóbbjainak tudatosan vagy átgondolatlanul is csak az lehet a törekvésük, hogy az addig analitikus jellegű kísérleteket szintetizálják, hacsak nem akarnak az elődeiktől rájuk maradt, ma már iskolai jellegű kísérletezések zsákutcájában elszunnyadni.” Nagyon fontos vallomás ez: benne van ugyanis annak a belátása, hogy a művészet, így a költészet sem válaszolhat ugyanarra a kihívásra mechanikus módon ugyanúgy 1945 után, mint ahogyan a világ anarchiájára és apokaliipszisére az első világháború alatt és után reagált. De benne van az a megszívlelni való figyelmeztetés is, hogy a művek értéke esztétikailag sohasem igazolható a művet értelmező kiáltványokkal és programokkal. Nyilván Kassák is tudta, hogy amit csinált félévszázadon át feleselve a világgal, annak nem abban van a létjogosultsága, hogy elméletek illusztrálására alkalmas szöveganyag, hanem abban a máig sugárzó költői erőben, ami az elméletektől függetlenül, sőt a teóriák övezetét átütve árad verseiből, amelyeket éppen csak „eldűdolt a széllel.”

A NYUGATI MAGYAR IRODALOMRÓL

Rádió-beszélgetés. Szerkesztette Kulcsár Katalin

II.

BÉLÁDI MIKLÓS: Beszélgetésünk felénél tartva, annyit már most megállapíthatunk, hogy a nyugati magyar irodalomnak önálló története van, kialakult az intézményrendszere, működnek a fórumai, kifejlődött az autonóm létét dokumentáló öntudata. Az intézményeket tekintve, azok viszonylagos szilárdsága és széles hálózata szembeötlő. Kiadók, folyóiratok, társaságok tevékenységéből, tanulmányi összefüggéseiből és írói előadók munkájából ismételten alkalmunk van arra, hogy össze az, amit irodalmi életnek nevezhetünk. Ha csak azt néznénk, hány kiadó és folyóirat, mennyi társaság és szervezet él napjainkban odakinn, mily gyakran rendeznek találkozót az írók is — azt mondhatnánk, hogy a nyugati magyar irodalom külső körülményeit, ha kedvezőnek nem is, nagyjából megfelelőnek tarthatjuk. Az íróknak vannak fórumaik, könyveik megjelennek, olvasóikkal is találkozhatnak. A látszat valóban ez — igazában a nyugati magyar író helyzetére mégis az a jellemző, hogy aránytalanul sok akadállyal kell megküzdenie; nagy ára van annak, hogy idegen nyelvű környezetben anyanyelvén publikál. Az irodalomra szabad idejét és pénzét áldozza: könyvet saját költségén adhat ki, a folyóiratokban való megjelenésért honoráriumot általában nem kap. A kritikai visszhang is elég gyér, véletlenszerű. A nyugaton élő magyar író gyakran érezheti magát elszigeteltnek, magányosnak, néha még feleslegesnek is. Az irodalom mint az emberi cselekvés és kommunikáció sajátos válfaja: önkifejezés, de egyúttal társadalmi intézmény is. A korlátlan önkifejezés lehetőségeért a társadalmi intézmény-jelleg zsugorodásával kell fizetnie ennek az irodalomnak. Márai Sándornak, Cs. Szabó Lászlónak, Határ Győzőnek folyamatosan jelennek meg a könyvei; ők s néhányan még, intézményszerű szerepet töltenek be, illetve vállalnak, műveiknek messze sugárzó hatása van, nemcsak kinn, hanem itthon is figyelnek rájuk.

Megragadtuk az alkalmat, és a Magyarországon tartózkodó Czigány Lórántot és Karátson Endrét is bevonjuk a beszélgetésbe. Előljáróban egy-két szóval be kell őket mutatnom. Mindketten irodalomtörténészek, Czigány Lóránt Londonban él, korábban az amerikai Berkeley-i egyetemen tanított, jelent meg irodalomtörténeti szakmunkája itthon, az Akadémiai Kiadónál, s nemrég készült el a magyar irodalom történetének teljes áttekintésével, amelyet angol nyelven írt, amerikai kiadó számára. Karátson Endre Párizsban él, a Lille-i egyetem tanára. A magyar szimbolizmusról írt alapvető munkát, a monográfia Párizsban jelent meg az Egyetemi Kiadónál, franciául, természetesen. Régebben novelláskötete is napvilágot látott, ugyancsak Párizsban és magyarul. Czigány Lóránt szépirodalmi munkát kötet alakban még nem publikált, de a jobb memóriájú olvasók emlékezhetnek arra, hogy tavalyelőtt az Élet és Irodalomban megjelent egy ironikus hangvételű novellája; egyébként novellát még ezenkívül is közölt néhányat. Persze, mondanom sem kell talán, hogy mindketten állandóan írnak irodalmi kritikákat is. Ilyenformán nemcsak az illetékességük van meg ahhoz, hogy résztvevői legyenek kerekasztalunknak, hanem érdekeltek is a tárgyban. Arra nincs elég időnk, hogy részletkérdésekben elmerüljünk — mi egyebet kérdezhetnék tehát tőlük, mint azt, mit tartanak ma és itt kiemelkedőnek a nyugati magyar irodalom szerteágazó problémaköréből?

CZIGÁNY LÓRÁNT: Ebből a szerteágazó problémakörből itt és most csupán egy kérdés érdekel: a nyugati magyar irodalom hazai sorsa. Szeretném ezt a kérdést először is történetileg áttekinteni, mármint a nyugati magyar irodalomnak a fogadtatását Magyarországon. Ha a nyugati magyar irodalmat elsősorban az 1945

óta nyugaton írott szépirodalmi és kritikai munkáknak tartom, akkor ezekről azt mondhatnám, hogy három korszaka volt a magyarországi recepciójának. Az első öt- és hős-kora volt, amire talán még az idősebb hallgatók emlékeznek, amikor lezajlott egy rádióvita vagy beszélgetés 1954-ben Tamási Áron és Márai Sándor között, Márai Sándornak *Halotti beszéd* című verse kapcsán, ami a hidegháború légkörében létrejött vigasztalan helyzetről szóló vers volt, és erre Tamási Áron felelt. Ezután, azt hiszem, hosszú csend következett, a fordulat 1962–63 táján következett be, amikor a Münchenben szerkesztett Látóhatár című folyóirat két szerkesztője hazatért Magyarországra és ez a folyóirat egy ideig megjelent félig Magyarországon, félig pedig külföldön. Mint tudjuk, ez a folyóirat időközben megszűnt és egy új folyóirat következett ezzel a névvel, amit nyilván sokkal jobban ismernek és sokkal népszerűbb. A harmadik korszak, számunkra ez a legizgalmasabb, erre azt mondanám, hogy ez a hatvanas évek végén kezdődött. 1969-ben, Vas Istvánnak a Népszabadságban megjelent egy nagyon meleghangú és amellett nagyon részletes és sok témára kitékintő cikke, egy nyugati magyar költői antológia kapcsán. Ez külföldön nagyon sok embert meglepett, mert a cikk hangvétele azt sugallta, hogy Magyarországon a nyugati magyar irodalom sorsa nem teljesen közömbös. A következő lépéseket az anyanyelvi konferenciák sorozata jelenti, ami 1970 óta folyik, és itt azt említeném meg, hogy a legutóbbi néhány évben számos — nyugaton élő — magyar szerzőnek jelent meg kisebb írása itthon, bár talán még azt tenném hozzá, hogy külföldi szerzőnek szépirodalmi jellegű munkája, például verseskötet, még nem jelent meg itthon. Ennyit mondanék bevezetésként és mintegy áttekintésként erről.

BÉLÁDI MIKLÓS: Biztató jelnek, bár valóban csak az első lépésnek tekinthetjük, hogy az Alföld, az Élet és Irodalom, az Életünk, a Jelenkor, a Kortárs, a Műhely, a Vigilia hozzálatott a nyugaton élő magyar költők közléséhez. Főként az Életünk, a Jelenkor és a Vigilia végzett e szempontból külön méltányolható munkát. A hazai kritikai tudomásulvétel is kezd rendszeresebbé válni. Ez a recepció azonban még meglehetősen féloldalas, költő-centrikus; bizonyára nem lenne akadálya annak, hogy a folyóiratok nekivágjanak a kinti esszéirodalom hazai megismertetésének is.

KARÁTSZON ENDRE: Béládi Miklós egyetemi tanárként és íróként mutatott be. Azt hiszem, azzal kell kezdenem, hogy egyetemi tanárként foglalkozom bizonyos korok irodalmával, semmiféle módon nem foglalkozom azonban a nyugati magyar irodalommal egyetemi szinten. Foglalkozom a nyugati magyar irodalommal kizárólag olvasóként és igen szórva-nyosan. A magam nevében nyilatkozom és főképpen talán úgy, mint magyar író. Egyéni szempont, amihez még az társul, hogy ha a nyugati magyar irodalmat tekintem, akkor voltaképpen semmiféle felmérést nem tudok elvégezni, egyszerűen azokat a könyveket ismerem, amelyek hozzám elérkeznek, mert barátok elküldik őket, vagy esetleg érdeklődésem felébred, és akkor a szerzőnél megrendelem a könyvet. Ha végigtekintek a nyugati alkotókon, szépirókon, prózairókon, költőkön, esszéírókon, kritikusokon, akkor azt látom, hogy egyéni, elszigetelt munkáról van szó, nincsen semmiféle kapcsolat, nincsen semmiféle politikai tendencia sem, melyet valamennyien együttesen vállalnának. Talán a második szempont, amit kiemelnék, az az, hogy bizonyos tagozódásról mégis csak lehet beszélni, kronológiailag lehet ezt meghatározni, három nemzedék van, akárcsak hajdanában a Nyugatban, az első az idősebb generáció, a második az a generáció, és talán ez a legnépesebb, legalábbis ez jelentkezik zömében, ez az 56 után külföldre szakadt generáció, és ezenkívül meg kell említeni azt a generációt is, amely utánunk következik, mert minket, Czigány Lórántot, magamat is az 56-osok közé tartozónak tartom, akik azóta kerültek nyugatra és azóta folytatnak írói tevékenységet, és akiknek a munkái legkevésbé látnak napvilágot. Talán egyszerűen azért, mert nem kívánják ezt, talán azért, mert még nem ismerik őket

—, tény az, hogy ezeket mi sem nagyon ismerjük. Namármost ezt a három nemzedéket, ha úgy tetszik, valamifajta kapocs összeköti. Mi köti össze? Talán két dologról lehet itt beszélni, az egyik az, hogy nyugati közegben magyar nyelven írnak, a másik pedig az, hogy felmérhetetlen nehézségekkel küzdenek.

BÉLADI MIKLÓS: Mikre gondolsz elsősorban?

KARÁTSON ENDRE: Több mindenre. A magam gyakorlatából indulok ki. Amikor írni kezdek, akkor fölvetődik máris a kérdés, hogy kihez írok, kinek írok. Nem tudom, hogy kinek írok, önmagamnak írok és aztán vagy van ennek valamifajta visszhangja, vagy nincsen, de semmiféleképpen nem lehet rendszeres visszhangra számítani. Ha úgy tetszik, még egy másik döntés is hozzátartozik ehhez a problémához, nevezetesen az, hogy miért írok magyarul, hiszen írhatnám ugyanezt más nyelven is. Ami engem illet, és ezt igyekeztem hosszas önvizsgálat után kideríteni, azt a választ adhatom, ami talán humorosan hangzik, de azt hiszem, hogy egészen mély dolgokra tapint rá, annak írok, akiről úgy érzem, hogy nem tud franciául (francia közegben élek ugyanis). Lehet, hogy egyáltalán nem tanul meg franciául, lehet, hogy még nem tud franciául. Mindenesetre mindmáig, 56 óta mindmáig nem tud. Ennek írok.

BÉLADI MIKLÓS: Ez nem hangzott valami derűsen, részint negatív, redukáló meghatározása az írói alkotómunkának.

KARÁTSON ENDRE: Ezért nem írok franciául. Franciául csak egyetemi értekező prózát írok, nem írok szépirodalmat. No, hát a nehézségek már itt kezdődnek, van egy ilyen választásbeli nehézség, van az, hogy egyszerűen nincsen elvárás, senki sem várja el azt, hogy írjak. Ha írok, akkor azért írok, mert valami belső kényszer visz rá. Egy idő után, mikor valaki már az első vagy a második kötetét megjelentette, akkor a barátai azt mondják neki, hogy miért nem írsz egy harmadik kötetet, nagyon érdekes volt, vagy nagyon fontos volt, de ez az elvárás, ez az igény, elég későn hangzik el. Addig eljutni csak belső indíttatás során lehet.

CZIGÁNY LÓRÁNT: Hadd kapcsolódjak ehhez rögtön azzal, hogy nagyon érdekes ez a téma, hogy kinek is ír a külföldön élő magyar író. Ez felmerült egyszer egy vitában a Szepsi Csombor Körben is, és ott Szabó Zoltán, akit nyilván az idősebbek jól ismernek, Szabó Zoltán mondta azt, miután ő is elmélkedett erről a próbáról, hogy a magyar író akárhol ír, nem valakinek ír, hanem a papírra ír. Ez talán sokaknak cinikus meghatározásnak tűnne, valójában nagyon sok igazságot tartalmaz, ha jobban belegondolunk. Egyrészt azért, mert amikor az író ül és alkot, akkor valójában nincs igazán szemben a közönségével, még ha gondol is egyfajta közönségre, tehát ez azt jelenti, hogy írni bárhol lehet. Másodsorban jelenti azt is, hogy az író bízik abban, hogy a papír majd elviszi a szöveget az olvasóhoz, bárhol is éljen az.

BÉLADI MIKLÓS: Szellemes meghatározás ez, csak éppen nem nagyon hiszem el, hogy így van, főként ha Szabó Zoltán kitűnő esszéit is magam elé idézem: azokban éppen hogy a valakihez beszélés magatartása a lényeges. Gondolok itt hirtelenében a Németh Lászlóról, Illyésről, Veres Péterről, Bibó Istvánról szóló tanulmányaira, a különböző találkozók elmondott beszédeire.

KARÁTSON ENDRE: Igen, a papír valamilyen módon számon kéri az embertől azt, hogy mit ír, azt is, hogy milyen módon írja meg a dolgokat, és azt hiszem, hogy itt valamifajta személyre, vagy pedig a személyen túli közösségre azért lehet asszociálni. Nem tudom, érdemes-e ebbe a vitába belemenni, hiszen ez egy

világméretű írói probléma, mindenesetre azonban megemlíthetném a belső alanyi nehézségeken túlmenően a kinti anyagi nehézségeket. Ezek óriásiak, és nem tudom, mennyire van az itthoni olvasóközönség, hallgatóság erről tájékozódva. Nincsen olyan kiadó, amelyik vállalná a kiadási költségeket, és amelyik valamilyen formában úgy érezné, hogy hasznot is húzhat ebből a kiadványból. Tehát magának a szerzőnek kell fedezni a kiadást. Honnan szerzi a külföldi magyar író a kiadáshoz szükséges összeget? Béládi Miklós egyszer nagyon világosan és célbatalálón rátapintott arra, hogy a nyugaton élő magyar író az különbözteti meg a Magyarországon élő írótól, hogy külön munkát kell vállalnia, állásban kell lennie, és csak amellett, másodfoglalkozásként végezheti írói tevékenységét. Itt kezdődnek máris az anyagi nehézségek. Ha valaki dolgozik, valakinek állása van, azért fizetést kap, abból félrerakhat valamit, amin nem vesz autót, amin nem vesz víkendházat, amin nem megy el földközeli utazásra, hanem könyvet akar kihozni belőle. De akkor jön a nehézség: hol jelenteti meg, nagyon kevés a kiadó. Megjelentetheti mindenképpen a saját nevére, és a maga szerzői jogával, de ezen túlmenően nagyobb támogatást nem kap, tehát gondolok itt a terjesztési problémákra, amikor a könyv megszületik, megérkezik az íróhoz a megfelelő példányszám, anynyi, amennyit megrendelt. Megrendelte ötszáz vagy ezer példányban, általában azt hiszem — nem tudom, hogy Czigány Lóránt egyetért-e velem —, de azt hiszem, hogy ezer példánynál többet nemigen szoktak kiadni.

CZIGÁNY LÓRÁNT: Valóban nem, általában ezt én is mondhatom, kiadói gyakorlatból, tudniillik a Szepsi Csombor Körnek is van könyvkiadói programja. Verses köteteket általában ötszáz példányban szoktunk kiadni, tanulmányokat nyolcszáz példányban, kivételes esetben ezer példányban. Persze felvet egy másik kérdést, és pedig azt, amiről már egyszer tavaly volt alkalmam beszélni az Élet és Irodalomnak adott interjúban, hogy valójában nagyon sok olyan könyv jelenik meg Nyugat-Európában magyar nyelven, amely legtermészetesebben a magyarországi piacon helyeződhetne el, ha erre lennének alkalmas csatornák, amiken keresztül ezek a könyvek megérkezhetnének a magyarországi könyvesboltokba.

KARÁTSÓN ENDRE: Amikor ez a könyv megjelenik, és amikor a csomag, az ötszáz példány, az ezer példány az íróhoz elérkezik —, akkor az írónak magának kell postáznia ezeket a munkákat. A címzeteknek a 99 százaléka legfeljebb olvasó, gyakorlott vagy kevésbé gyakorlott, hozzáértő, vájtfülű, vagy nem vájtfülű olvasó, de mindenesetre olvasó, és egy százalék az, aki hajlandó erről recenziót írni. Pedig azt hiszem, rendszeres irodalmi tevékenységhez mindenképpen tudnom kellene, milyen magyar író vagyok, mert megjelent ugyan egy-két kritika rólam, de ezek a kritikák egymással ellentmondtak, semmiféle végleges, megnyugtató, eligazító társadalmi visszhang hozzám el nem jutott. Tehát a társadalmi befogadásnak a problémájáról van szó, arról, hogy kik olvassák azt, amit írok, miért olvassák, mit kívánnak tőlem esetleg. Nem mintha azt írnám meg, amit kívánnak tőlem, de a közvélemény érdekel engem és mindenesetre éltetné alkotói tevékenységemet. Tehát ez a társadalmi befogadó dimenzió hiányzik.

CZIGÁNY LÓRÁNT: Egy másik gondolat, ami felvetődik a nyugati magyar irodalomnak magyarországi recepciójával kapcsolatban, hogy megkérdem önmagamtól, vajon mit tudnék a nyugati irodalom mentségéül felhozni, miért gondolom azt, hogy erre igénye van a magyar olvasónak. Én három témakört látok, amelyek közül az első kétségtelenül a hazai emlékeknek egyfajta desztillálása, ami kétségtelenül érdekes annyiban, hogy hosszú évek után különös bűvópatak-rendszereken át jön elő az írókból őt, tiz, tizenöt, húsz év múlva, és bár a nosztalgia átjárja, mégis olyan szemléletet tükröz, ami itthon újszerűnek tűnhet. Értékét persze az határozza meg, hogy ki írta. A másik ilyen téma — és azt hiszem, az, hogy a nyugati magyar irodalom az valójában különálló *entitás*, abban az értelemben, hogy

mivel más közegben keletkezik, a jelenségeket más módon, más gondolatmenetek alapján reagálja le és az nagyon érdekes lehet a magyarországi olvasónak, a *lehet-séges* magyarországi olvasónak. A harmadik témakör, ami felmerül, az, hogy való-jában a nyugaton élő magyar író akarva-akaratlanul — s ez sokszor ömagának se tetszik, de — Magyarországot bizonyos perspektívából, „madártávlatból” látja, és ezért gyakran kritikával illeti. Ez nem szükségszerűen jelent olyan kritikát, amelyet nem látna ugyanúgy esetleg egy magyarországi állampolgárságú író is, ha külföldről nézné Magyarországot egy ideig, hanem csupán annyit jelent, hogy itt is sok-szor teljesen újszerű szempontok merülhetnek fel.

BÉLÁDI MIKLÓS: Érthető, magától értetődő, egyszersmind általában hasznos is, hogy ez az irodalom kötődik a magyar irodalomhoz és Magyarországhoz, tematikusan, nosztalgiával, vagy kritikával, eltávolító hangsúlyokkal. De ha igaza van Czigány Lórántnak, hogy a nyugati magyar irodalom külön *entitás* — márpedig valóban annak tekinthetjük —, akkor ezt a különletet az is dokumentálja, hogy ez az irodalom a kinti élményvilágból, tapasztalati anyagból is táplálkozik. Gondolhatunk itt Cs. Szabó, Márai, Határ Győző több munkájára, a Magyar Műhely szerkesztői triászának és Bakucz Józsefnek a műveire. Persze, más példát is idézhet-nénk. Horváth Elemér kezdetben ezoterikus verseket írt, újabban egyre több versei-ben a hazai motívum. — A nyugati magyar irodalomban, a hazaihoz való kötődés mellett, erősödnek azok a törekvések, hogy minden tekintetben legyen önálló, auto-nóm léte. S ezt elsősorban jó művekkel dokumentálhatja; az esztétikai színvonalat semmilyen nosztalgiával, kritikai észrevétellel nem lehet pótolni.

KARÁTSZON ENDRE: Amit Czigány Lóránt mondott, azt azzal egészíteném ki, hogy vannak olyan művek, amelyek Magyarországgal foglalkoznak, vannak olyan művek, amik az egyes befogadó ország realitásával foglalkoznak és vannak olyan művek, amelyek nem feltétlenül realista igényűek, hanem valamifajta más való-ságnak a meglevevítésével, ábrázolásával foglalkoznak. Itt azért megemlíteném azt, hogy van a nyomora, a gyengesége mellett a nyugati magyar irodalomnak egy-fajta ereje, amit úgy fejeznék ki, hogy ki-ki csak magának tartozik felelősséggel, tehát olyan bátran mehet el a határok feszegetésében, ahogyan egy társadalmi kö-zegben élő író esetleg nem teheti. Voltaképpen amit érdemes hangsúlyozni, az mégiscsak az, hogy lehessen a nyugaton élő magyar íróknak magyarországi kiadási lehetősége. Tudják meg, hogy kicsodák, tudják meg, hova tartoznak, tudják meg, mire értékelhetik magukat a társadalom tükrében és erre szükség van. Hadd tegyem hozzá kerekén: erre van elsősorban szükség, s a rádióbeszélgetésnek a nyugati ma-gyar irodalomról akkor volna teljesebb értelme, ha a közönség az elhangzottakat egybevethetné a maga olvasói tapasztalatával, személyes kimódolt véleményével.

BÉLÁDI MIKLÓS: Úgy logikus, hogy most a körünkben jelenlevő Parancs Jánoshoz forduljak. Éveket töltött kint Párizsban, részt vett az induló Magyar Mű-hely szerkesztésében és személyes benyomásai vannak mindarról, amit az előbb hallottunk, jó lenne, ha ő is elmondaná az emlékeit, véleményét, észrevételét.

PARANCS JÁNOS: Az első verseskötetem, a *Félálom*, a Magyar Műhely ki-adásában jelent meg. Sőt, egészen pontosan nem is a kiadásában, hanem a folyó-irat negyedik számaként. Így utólag visszagondolva, úgy vélem, nem volt valami szerencsés ötlet a kötetet a folyóirat különszámaként megjelentetni, de hát fiatal voltam, tapasztalatlan voltam, meg aztán a pénztelenség is ezt a megoldást sugallta. Akkoriban, 1963-ban ugyanis annyira nem volt pénzünk, hogy hónapokon át nem tudtuk megjelentetni a folyóirat következő, negyedik számát. Nekem se volt sok pénzem, de valami kevéske azért volt, és egy kötetet is nagyon szerettem volna már. Így aztán elhatároztam, hogy összeállítok egy verseskötetet, s a kiadás költ-ségeinek egy részét is magam fizetem. Egészen pontosan, az 500 példányban meg-

jelent kötet kiadási költségeinek a felét én fizettem, a másik felét pedig a folyóirat. Ennek fejében 250 példány az enyém lett, 250 példány pedig a folyóiraté, s a kötetbe beírtuk, hogy ez a folyóirat I. évfolyamának 4. száma. A *Féltalom* című verseskötetem így aztán kötet is, meg folyóiratszám is egyben. Amiről pedig most már egy kicsit általánosabban beszélni szeretnék, az tulajdonképpen a nyugaton élő, korosztályombeli költőknek, íróknak a helyzete. Abból ugyanis, hogy kint élnek, sok helyzeti előny és sok helyzeti hátrány származik. A legkézenfekvőbb, illetve a legnyilvánvalóbb előny, hogy könnyebben utazhatnak, tájékozódhatnak a világban, könnyebben megtanulhatnak egy nyelvet, mint mi, és én úgy látom, hogy sok előny származik abból is, hogy kívülről látják az itthoni irodalmi életet. Kívülről, mintegy madártávlatból látják az itthoni irodalmat. Nem kell törődniük a különböző csoportérdekkel, hiszen általában későn, vagy egyáltalán nem szereznek tudomást például a személyes torzskalkulációkról, vitákról, tehát minden elfogultság nélkül figyelhetnek a művekre, és csak a művekre. Ítéleteiket nem befolyásolják a különböző protokoll listák. Belülről látják viszont a befogadó ország irodalmát, s ez szintén előny, hiszen ez egy egészen különleges nézőpontot, illetve átélési lehetőséget ad. A magyar fordításirodalom köztudomásúan igen gazdag, sok mindent lefordítunk, s többnyire magas színvonalon, de azt hiszem, hogy a helyszínen élve sokkal inkább föl tudnak figyelni olyasmire, ami éppen születőfélben van, éppen a legfontosabb vagy a legizgalmasabb. A következő, ami igen fontos, hogy a közlésért semmi pénzt nem kapnak, s ez — noha önmagában véve sajnálatos körülmény — sok üresjáratról, locsogástól menti meg őket. Gondoljunk csak arra, hogy a magyar kiadók a verseket soronként, a prózai alkotásokat ívenként fizetik. Odakint az író rá van kényszerítve arra, hogy csak a legfontosabbat írja meg, és csak azt jelentesse meg egy-egy könyvben, gyakran a saját pénzén, amit igazán jónak és színvonalasnak tart. Egy másik lényeges pont, ami egy kissé kényes kérdés is, hogy odakint ők szabadabban írhatnak néhány dologról, mint mi idehaza. Igaz, egyúttal felelőtlenebbül is. Félreértés ne essék, elsősorban nem közvetlenül politikai jellegű kényes dolgokra gondolok. Egyébként is az általam ismert és kedvelt nyugati magyar írók szinte soha, csak a legkritikább esetben írnak ilyesmiről, s inkább a művekben megfogalmazott, individuális szinten jelentkező társadalmi, illetve közösségi kérdésekről van itt szó, mégis egy olyan kitérével próbálok megvilágítani, hogy mire gondolok, ami egyben politikai jellegű is. A hallgatók közül bizonyára többen olvasták Orbán Ottónak a Kortárs 1978. októberi számában *Az ádáz szemtanú* címen megjelent tanulmányát, önvallomását. Ebben van egy részlet, ahol Orbán arról ír, hogy Amerikában járva, az Előkelő Üzletek Klubjában egy bizonyos Bobbal beszélgetett, aki egyszerre csak nekiszegezte a kérdést: „Írhatnak-e önöknél az írók a kormányzat ellen?” Orbán nagyon őszintén kijelenti, hogy értelmiségi lévén, író lévén, számára ez a kérdés lényegbevágóan fontos. Ugyanakkor bevallja, hogy nem tudja ezt a kérdést elválasztani attól, hogy Magyarországon az irodalom és a valóság kapcsolata évszázadok óta sokkal szorosabb, mint Nyugaton. S ebből sok minden következik. Magyarán, nálunk a sár, a csatornázás, a falusi járda, a nyomor mindig oly nagy súllyal nehezedett rá az irodalomra, hogy „mifelélik eszme és valóság nagyon is sajátos módon kötődik egymáshoz”, s aki ezt nem veszi figyelembe, az semmit sem ért meg, semmit sem érthet meg rólunk és az irodalmunkról. S egyébként is, vág vissza Orbán, mutasson Bob egy olyan részletet Faulknernél, ami attól jó, hogy az író a kormányzat ellen írta. De hogy a nyugati magyar írókhoz visszatérjek, abból, hogy ők kötetlenebbül írhatnak, abból, hogy nekik eszme és valóság kötődésének e sajátos módjával már nem kell törődniük, abból a kétségtelen előnyök mellett hátrányok is származnak. Valahogy az a benyomásom ugyanis, hogy gyakran szubjektívebbek és öncélúbbak mint kellene, érződik írásaikon, felvetett problémáikon, hogy a szerzőjük csak lazán kapcsolódik a közösségi, a társadalmi élethez. De menjünk tovább. Czigány Lóránt említette az imént Vas István tanulmányát. Ebben a tanulmányában írja Vas István, hogy a kint élő költők mesterségbeli tudása, úgy tűnik, mintha gazdagabb lenne, mint az itthoniaké, mintha ők tudatosabban művelnék a nyelvet. Úgy vélem, Vas

Istvánnak igaza van. A kint élő költők és írók ugyanis félnek a nyelvi elszárvosodástól. Én is féltem tőle, amíg Párizsban éltem. Ez ellen egyrészt, Vas István találó kifejezésével élve, a fentebb stílus védekeznek, másrészt pedig a gyakori, a rendszeres hazalátogatással. Közülük néhányan évente többször is hazalátogatnak, hogy az élő, a köznap nyelvvel találkozhassanak. A helyzetükből származó másik hátrány, mert most már tulajdonképpen a hátrányokról beszélek, a kifulladás, az elhallgatás, vagy legalábbis a gyér, az egyre ritkuló alkotás, illetve közlés. Sokan közülük, a tehetségesebbek közül is, részlegesen vagy teljesen elhallgattak az elmúlt évtizedben. Az elhallgatás okai persze sokrétűek, de bizonyára szerepet játszott, illetve játszik benne az az érdektelenség is, ami körülveszi őket. Nincs igazi olvasótáboruk, kevés a közlési lehetőségük, s megjelenő köteteket is többnyire visszhangtalan, süket csönd fogadja. Néhánszáz emberen és az íróársakon, a barátokon kívül nemigen jut el máshoz a könyvük, s legfeljebb még a Magyarországra beküldött példányokról beszélhetünk. A másik alapvető hátrány, hogy valamiféle köztes állapotban élnek, igazán se oda, se ide nem tartozva, valamiféle légüres térben fuldokolva. Nincs olyan közösség, amelyhez teljes valójukban kötődnének. Magyarul írnak, jobbára a magyar olvasóknak, Magyarországra, s ugyanakkor — s ez létük föloldhatatlan ellentmondása — ezzel az olvasótáborral sem vállalnak semmiféle közösséget. Alkotáslélektani síkon aztán ebből sok baj származik. Elszigeteltségükkel magyarázható talán az is, hogy a legszínvonalasabb műveiket az elidegenedésről, a magányról, az élet kiürüléséről és elszárvosodásáról írják. Van persze valamiféle kettős kötődésre is lehetőségük; Thinsz Géza legutolsó verseskötetében olvashatunk erről néhány nagyon szép verset. De nemcsak nála, Vitéz Györgynél, Kemenes-Géfin Lászlónál és Horváth Elemérnél is fölmerül ez a lehetőség. Arról, hogy a jövőben miként alakul, íróilag termékeny és élhető lesz-e ez a kettős kötődés, azt nem tudom, mindenesetre egyelőre ez látszik a legjárhatóbb útnak.

SZABOLCSI MIKLÓS: Mindaz, amit Parancs János elmondott, felvet egy újabb nehéz kérdést. Arra kellene választ adnunk, és ez sajnos a kritikus, az irodalomtörténész mindenkori hálátlan feladata, hogy van-e az utóbbi harminc évben született — Nyugat-Európában, az Egyesült Államokban született — jelentős magyar művek közül valóban esztétikailag értékálló, jelentős érték, vagy másképpen fogalmazva a kérdést, ennek az irodalomnak a termése hogyan illeszkedik a világ-irodalom, illetőleg a magyar irodalom viszonylat- és értékrendszerébe. Hadd jegyezzem még, hogy a kérdés nemcsak ebben a vonatkozásban merül fel; itthon sem olyan biztos az esztétikai értékrendünk, és ez az a kérdés, amely a szomszéd országbeli magyar irodalom megítélésében is néha nagyon termékenyítő kérdésfeltevés, néha elmérgesedett viták forrása. Aki idehaza van, azt akár akarja, akár nem, még ha absztrakt eszközökkel dolgozik is, még ha parabolákat ír, akkor is a valóság mindennapi látványa, a felszín, a mindennapok élete befolyásolja és alakítja. Nos, aki tartósan távol él, és különösen az, aki nyelvtanilag is elszigetelt közegekben él —, annak műve óhatatlanul magán viseli ezt az elszigeteltséget —, és a legtöbbször sajátos, előbb alig észrevehető repedés mutatkozik a művön, majd lassú és fokozatos deformálódás. Nagyon erős, eredeti tehetség legyen, aki ennek az átalakulásnak ellent tudott állni, és akinek műve magyar közeg híján is igazán értékes marad. Másrészről: az ellentét a valóságközelség és a távolról látás között létrehoz egy sajátos, újabb feszültséget, ellentétet. Ezeket az ellentmondásokat talán legtermékenyebben a teoretikusok tudják feloldani, illetőleg tudatosítani és művé változtatni. És talán nem véletlen, hogy a nyugat-európai magyar irodalom egyik legerősebb ága a tanulmány, a kritika, az esszé. Olyan egyéniségek, mint Albert Pál, jelentős kritikus és ha a magyar irodalom értékrendjében számítom, akkor a magyar kritikában is jelentős helyet foglal el. Olyan teoretikus, mint Kibédi Varga Áron, vagy Petőfi S. János, hogy csak az irodalomtudomány, a poétika szűkebb köreit említsem —, jelentős szerepet játszanak magyar és nem magyar

nyelven írt műveikkel, Cs. Szabó László teoretikus írásairól, esszéiről nem is szólva... Ami már most a „szépirodalmi” műveket illeti, azt hiszem, nem kétséges, hogy a két világháború közti magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja, Márai Sándor, jelentős művek egész sorát alkotta az emigrációban. Könyveit a ma Magyarországgal szembeni teljes elutasítás és ezzel együtt a magány, az elszigeteltség, a dühös elszigeteltség vállalása jelenti. Ezt a ránk nézve éppen nem kedvező, erős indulatot tükrözi egy sor műve; másokban a rá mindig is jellemző nagy kulturális háttér, árnyalt helyzet- és emberábrázolás, sajátos áttetszőség él tovább (*A San Gennaro vére*). A két világháború közti magyar próza egyik ágának továbbélése, meghosszabbítása, s mindenestül gazdagodása Márai Sándor újabb műve. Cs. Szabó László művei is a Nyugat esszéiről nemzedéke, a Nyugat utolsó évfolyamai és a Magyar Csillag legjobb szintjét folytatják tovább. A magyar irodalom folyamatában jelentős műveket hozott létre Határ Győző a magyar szürrealista próza erős tehetségű képviselője, egy olyan változatnak, amelynek Szentkuthy Miklós a legjelentősebb egyénisége. Az ő műveinek töltése a minden hatalom dühös tagadása, az emberi történelem véres útvesztőjének érzete, mindez az „örök emigráns”, az örök kívülálló szemszögéből. Nem folytatom a sort, nyilván ti hozzá fogtok szólni, hogy a középnemzedék lírikusai és prózairói létrehoztak-e ilyen jelentős műveket.

CZINE MIHÁLY: Gondolom, tovább kellene ezt a névsort — legalább néhány névvel — vinni. Ilia Mihály már említette a Torontóban élő Fáy Ferencet. Itt említeném Tűz Tamást is; gyűjteményes kötete mutatja, hogy életműve mily teljessé alakult. Sok sebzettséggel, sértődöttséggel ugyan az egyes versekben, de költészete egészében a humánumnak az érvényesítésével. Ha szabad Áprily Lajos sorait kölcsönvenni: az ő költészetében is „az ember dallama” száll magasra. Említeném a középső nemzedékből — Fáy Ferenc és Tűz Tamás a kinti idősebb nemzedékhez tartozik — Kannás Alajosnak a nevét. Költészetében annak idején valami olyan indult, ami itthon, nálunk a negyvenes évek végén Juhász Ferencnél és Nagy Lászlónál kezdődött. Kannás Alajos a velük való rokonság tudatában indult. Persze későbbben. Észak-Amerikában élve, az útja sok tekintetben módosult, s módosult a költői hangja is.

Az esszéírók névsorát is szeretném tovább mondani. Vatai Lászlóval, akinek az Ady-könyve érdemes eredmény, s Gombos Gyulának a Szabó Dezső-könyvével. Ha hangsúlyai mások is helyenként, mint a mi Szabó Dezső-képünké, el kell ismernünk, hogy több kérdést felvetett Szabó Dezsővel kapcsolatban, amelyet a hazai irodalomtörténet-írásunk került, vagy meg sem fogalmazott. Itt említenék egy harmadik nevet is: Trombitás Dezsőt. Trombitás ugyan foglalkozása szerint nem az irodalomtörténet munkása — református lelkész Los Angelesben —, de megjelent esszéi, tanulmányai az amerikai magyar életéről, szociológiai vonatkozásokban igazán alapvetőek. Sokszor élesebben és keményebben ír az emigráns lelkületéről, a kinti sorsok alakulásáról, változásairól, s tárgyilagosan, mint amennyire a hazai — a magyarországi — irodalomban egyáltalán kísérlet történt.

BÉLÁDI MIKLÓS: Mint műfaj, a kritika, tanulmány és esszé, a kinti irodalom első vonalában áll, s mint az irodalom határterülete, az irodalom- és történet-tudomány, a nyelvtudomány és stilsztika nagyon színvonalasan egészíti ki azt a szellemi mozgásteret, amelyben az irodalom is tevékenykedik. Szabolcsi Miklós az előbb már hivatkozott nevek, hadd egészítsem ki ezt a sort néhány újabbal. Először Borbándi Gyulát említeném, aki szerkesztői munkája mellett értékes tanulmányokat is publikál; sajnálhatjuk, hogy a népi írók mozgalmáról szóló német nyelvű tanulmánya viszonylag kevéssé ismert itthon. Kassai György egyetemi tanár nyelvészeti, stilsztikai, irodalomelméleti tanulmányait a legjobb kinti eredmények között tarthatjuk számon, s ugyanígy Hanák Tibor könyveit, filozófiai és irodalomkritikai írásait; legújabb munkája a tárgyalt téma kiváló áttekintését nyújtja. Hivatkozhatnék Gosztonyi Péter történeti tanulmányaira s hadd említsem meg én

is itt Albert Pál, a kint élő legjobb kritikus nevét, akinek finoman csípős bírálatait mindig élvezettel olvashatjuk.

A költőkről, írókról szólva, beszélni kellene az amerikai András Sándorról, Bakucz Józsefről, Horváth Elemérről, Makkai Ádámról, a kanadai Béky-Halász Ivánról, Kemenes-Géfin Lászlóról, Vitéz Györgyről, az angliai Gömöri Györgyről, Siklós Istvánról, a Norvégiában élő Sulyok Vincéről és a Svédországi Thinsz Gézáról. A neveket még hosszan sorolhatnánk, ám helyett most vissza kellene kanyarodni oda, ahonnan elindultunk — föltenném tehát a kérdést: hogyan látjátok, létezik-e egységes magyar irodalom és a nyugati magyar irodalmat hová sorolhatjuk? Csak függeléke-e a magyar irodalomnak vagy egyenjogú tagja a magyar irodalmak közösségének?

CZINE MIHÁLY: Létezik egységes magyar irodalom, és csakis egységes magyar irodalom létezik. Az egységes magyar irodalomnak azonban egyenértékű részei vannak; erről Beládi Miklós is beszélt nemrégiben. Egységessé teszi a magyar irodalmakat a nyelv, egységessé a hagyomány, egységessé a humánium, amelyik valamennyi magyar irodalomban jelen van. Nem is tekinthetjük másképpen a magyar irodalmat, mint ötágú sípnek, ahogy Illyés Gyula mondta; templom épül ezekből az irodalmakból. A magyar irodalomnak, a magyarságnak a temploma. Ehhez a templomhoz minden magyar irodalom adhat téglákat. Ad is. Mégis, valami megkülönböztetést kell hogy tegyünk, az egyes irodalmak jellege szerint. Van különbség a szomszédos országok magyar irodalma s a magyar diaszpóra irodalma között. Akik a szomszédos országokban művelik a magyar irodalmat — már utaltunk rá —, azok nem önként választottak lakóhelyet és sorsot. A történelem hozta úgy, hogy olyan helyen, olyan közösségben alkossanak, teremtsenek magyar nemzetiégi irodalmat, amely szomszédságában a magyar etnikum, a magyar nép saját államában él; amely az állandóságot, a bizonyosságot jelenti változatlanul. A Nyugat-Európában, Amerikában levő irodalom mögött ez a közösség bizonytalanabb; azért is, mert más nyelvű népek között, szétszóródva él; nem tekinthet vissza sok századra.

SZABOLCSI MIKLÓS: Parancs János beszélt a kettős kötődésről. Ennek a kettős kötődésnek van egy fájdalmas hiányokat okozó oldala, de van egy feloldó és eredményeket hozó oldala; alkalmat ad arra, és a legtöbben ezt a feladatot vállalják is, hogy a két irodalom között közvetítő szerepet vállaljanak. Hadd mondjam meg, mindnyájan tudjuk, hogy a magyar irodalom kijutásának a világirodalomba — legnagyobb akadálya a nyelvi akadály, e nyelvi akadályok leküzdésében éppen e kettős kötődésnél fogva eddig is sokat segítettek és ezután is nyilván sokat fognak segíteni a Nyugat-Európában élő magyar írók még akkor is, ha ezt a szerepet, ha ezt a feladatot néha kicsit panaszkodva, vagy fogcsikorgatva, de vállalják, közvetítik a magyar irodalmat. Ebben a munkájukban azt hiszem, hogy bennünk okvetlenül segítőre kell, hogy találjanak. Mint ahogy lényegében eddig is találtak.

ILIA MIHÁLY: Teljesen egyetértek Szabolcsi Miklóssal, hogy a nyugati magyar irodalomnak ez a közvetítő szerepe rendkívül nagy, és az írók nem is mindig kényszerből vállalják, hanem a magyar irodalomra oly jellemző fordítói hajlam nyilatkozik meg benne. Például Thinsz Géának és Sulyok Vincének fordítói szerepe egyenrangú az önálló szírói szerepükkel; olyan svéd és norvég írókat nyertek meg a magyar irodalom fordítására, akiket hazulról mi soha nem tudtunk volna megnyerni. És az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ők tudják, hogy mi kell a mi irodalmunkból a svédeknek, norvégeknek. Vagy például arra a meg nem jelent antológiára utalok, melyet Cs. Szabó László tanulmánya vezetett volna be és Czigan Lóránt volt a szerkesztője. Ez az antológia valószínű, hogy pontosabban jelezte volna az angol olvasónak az igényét arra vonatkozóan, hogy belőlünk mi érdekes számára. Visszaulnélek Czigan előbbi mondandójára, hogy ti. ők távlatból

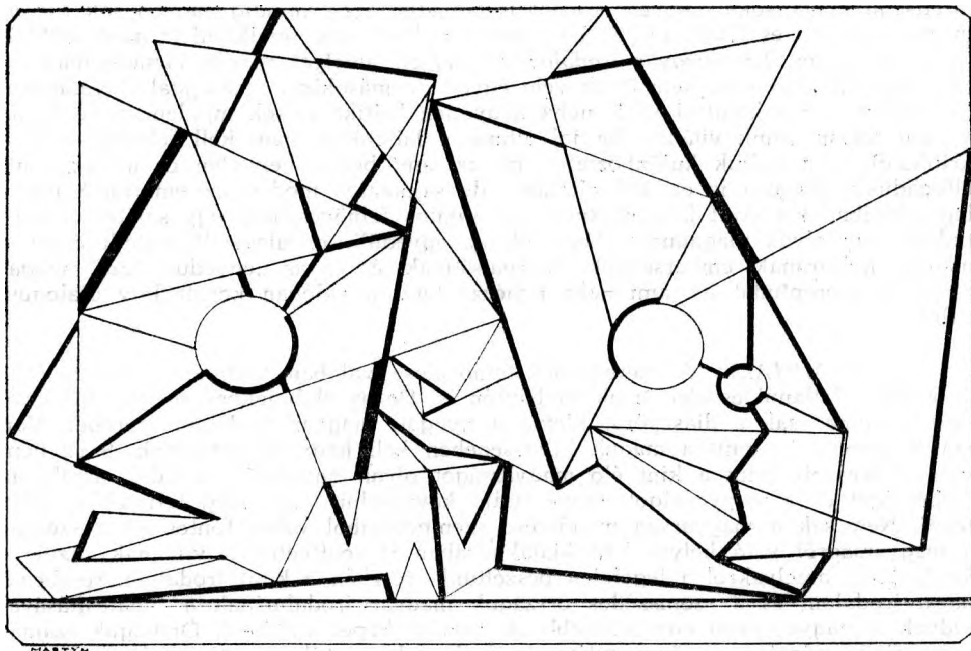
másképpen látják Magyarországot. Van ebben igazság és meggondolandó, éppen önszemléletünkkel volt baj sokszor a történelem folyamán. A nyugati magyar szellemi életben föltűnő teljesítményei vannak a tudományosságnak. Az irodalomtudománynak is. Az írói munkában azonban az esszének, a tanulmánynak is nagy szerepe van. Megemlíteném még azt is, hogy az utóbbi időben a nyugati magyar irodalomban föltűnt a szociográfia, az ausztriai (Szépfalusi István), kanadai, észak-amerikai magyar írók, irodalmárok, történészek foglalkoznak az ottani magyarság életének szociográfiai fölmérésével. Még Borbándi Gyula is abban a tanulmányában, amelyet Béládi Miklós említett, nem a nyugati magyar irodalom történetét írta meg, hanem inkább annak szociográfiáját adta.

SZABOLCSI MIKLÓS: Ez az a szerep, amelyet a nyugat-európai magyar irodalomban híd-szerepnek szoktak nevezni. Az, amit úgy fogalmaznak, hogy közlelőbb lévén a nyugat-európai szellemi élethez, annak áramlatait, eszményeit, műveit, törekvéseit jobban, közvetlenebbül érzékelik és tudják Magyarországra közvetíteni. Ennek a híd-szerepnek — valljuk be őszintén — volt bizonyos jogosultsága néhány évtizeddel ezelőtt, amikor a mi szellemi életünk meglehetősen elzárt volt, éppen a nyugat-európai szellemi élettől. Ma úgy érzem, hogy a magyar szellemi élet — azt hiszem, a magyar intellektuális, tudományos és irodalmi élet is — már inkább szinkronban van a világirodalommal. Utazások révén, a nyelvtudás növekedése révén, nem utolsósorban a nagyszámú fordítások révén. A híd-szerep fennáll, de egyedüli volta, fontossága, kizárólagossága valamivel csökkent. Az a jelenség pedig, amit Ilia Mihály úgy említett, hogy a hazai irodalom, a hazai szellemi élet bizonyos megnyilvánulásaival szemben kritikát gyakorolnak, ellentmondásos értékű. Való igaz, minden egyes alkotó kritika, még ha az kemény és kegyetlen is, valamire figyelmeztet. Hadd mondjam meg, hogy a Cs. Szabó Lászlónak olyan írásában, amely nem barátságos és amely a magam fajta ún. marxista elkötelezettségű kritikusokat személy szerint is támadja, azért mindig nagyon sok figyelmetlenséget láttam és látok. Cs. Szabó egyszer például egy rendkívül szigorú kritikát írt arról az ún. *Kis magyar irodalomtörténet*ről, amelyet mások társaságában írtam. Egy sor dologban nem értek vele egyet, de másokban igazsággal figyelmeztetett. Szóval, ez a kívülről jövő, néha kegyetlen kritika is sok mindenben segít, ha a saját álláspontunk világos, ha jól állunk a lábunkon, nem kell félnünk ettől a kritikától, meg tudjuk különböztetni, mi az, ami benne helytelen és mi az, amit elfogadunk. Nagyon is érthető okokból, de sajnálatos módon az emigráció egyes legjobbjában kialakult helyzetüknek egy sajátos felnövesztése, egy sajátos szereptudata, egy olyan magatartás, hogy ők az egyedüli, privilegizált, valódi őrzői a magyar kultúrának, emberségnek, európaiságnak, és ez az „egyedüli őrző” magatartás és szereptudat az, ami néha nehezé teszi a valóban konstruktív dialógust velük.

CZINE MIHÁLY: A szereptudat felnövelése valóban többször megvan, sokszor indokolatlanul és elég gyakran bántón is. De az előbbieken mintha itthonról néztük volna csak a diaszpóra, illetve a nyugati magyar irodalom szerepét. Van másik szerepe is, amit a maguk közösségében kell hogy elvégezzenek. S ez nem volna kevesebb, mint a kint élő magyarságot olyan öntudattal táplálni, amely az emberséget és a magyarságot egygyé tudja kovácsolni, vagy még teljesebbé tudja tenni. Nemcsak a magyarság megőrzése szempontjából volna fontos ez a szerep; a magyarságról való helyes kép kialakításában is segíthetne a világnak. Azok a közösségek, amelyekről a legelejen beszéltünk, részben a kinti irodalom, részben a hazai irodalom és a szomszédos országok magyar irodalmának a tudatosításával tudnak a magyarságról egy teljesebb és igazabb képet alakítani. Önmaguk számára, a fiaik számára, és önmagukon és fiaikon keresztül az egész világ számára.

BÉLADI MIKLÓS: Nagyon igaz, amit Czine Mihály mondott, úgy is, mint helyzetkép és úgy is, mint kíváncsi program, a kinti irodalom előtt álló feladat. Hogyan lesz képes erre az óriási munkára, nem tudjuk, mindenesetre vannak aggasztó jelek, melyek a nyugati magyar irodalom továbbélésével, fennmaradásával kapcsolatosak. Cs. Szabó László panaszkodik arról, hogy nemcsak érdeklődés, hanem közöny és érdektelenség is övezi munkájukat, hogy a nyugaton élő magyarok arányszámához képest mily kevesen vásárolnak könyvet, folyóiratot, értékes irodalmat. Ahogy nagyon találóan mondja, bárki annyi giccset nyomtat ki magyar, székely, sumér vagy arabus nyelven, amennyit akar. A komoly irodalom iránt meg eltompul az igény, az íróknak visszhangtalansággal kell számolnia — de hát erről nagyon érzékletesen beszélt már Karátson Endre. Sokan úgy vélik, a nyugati magyar irodalomnak hosszú távon nincs jövője, elfogynak alkotói és elfogy körülötte a levegő. Cs. Szabó szerint ez az irodalom a hatvanas években vált nagykorúvá és a kihálás törvényei szerint megérhet egy negyedszázadot, mert délibábos ábránd lenne az 1945 után születőkre magyar íróként számítani. Annyira logikus ez a vélemény, hogy szociológiai megalapozottságával szemben nehéz bármit is felhozni.

Látjuk viszont azt is, hogy növekszik a magyar nyelv tanulása és a magyar kultúra megismerése iránti igény, az amerikai földrészen épp az elmúlt időben két önálló magyar tanszék is alakult, egyik Torontóban, Bisztray György, a másik nemrég Bloomingtonban, Sinor Dénes professzor vezetésével. S ha az intézmények, társaságok ébren tudják tartani a magyar kultúra és a magyar hagyományok iránti érdeklődést, s ennek révén nem tompul, hanem erősödik az etnikai tudatosság szelleme, akkor a diaszporának lesz irodalma negyedszázad múltán is.

VALÓ ÉS ÁBRÁND

- Takáts Gyula: Polgárjelöltek -

Jó másfél évtizede vettem meg Takáts Gyula regényét, a *Polgárjelöltek*et egy Múzeum körüti antikváriumban. A raktárak mélyéről került elő néhány példány az 1945-ös első kiadásból; a borító rossz, háborús papírja mélybarna lett a hosszú évek során. Mint a legtöbb könyvnek, ennek is megvolt a maga sorsa. Eredetileg 1944-ben kellett volna az olvasó kezébe kerülnie, a háborús események sodorták magukkal a megjelenést, kishiján a kéziratot. Az első kiadás végül is már a felszabadulás után látott napvilágot a Püski Sándor-féle Magyar Életnél, a népi írók kiadójánál. A címlapot Szabó Vladimír mozgalmas és ironikus rajza díszítette, a kisvárosi élet jellegzetes figuráiról. Most a Magvető jóvoltából jelent meg a második kiadás.

A regény cselekménye egy dél-dunántúli városban játszódik a húszas évek közepén. Szép fekvésű, híres múltú, de annál álmosabb, mozdulatlanabb várossal ismerkedünk. „Ott üldögél a dombosor és a fennsík között — olvassuk —, ott, ahol a folyó a két táj között terjedelmes völgyet szélesített. Ebben a mocsaras völgyben lapult valamikor a régi vár is. Amolyan teknősbéka formájú, négytornyos vízi vár volt. Ezeket a tornyokat lebontatta aztán a közhatalózat, mert minek? Úgyis van múlt, amivel kérkedhetik a polgárság! A közgyűlésen úgy indokolták ezt, hogy aki látni akarja a bástyatornyokat, az nézegetheti időtlen időkig a város cimerében. Nekünk marhavásártérre van szükségünk! Arra pedig ezt a helyet találták a legalkalmasabbnak.” A büszke vár és nemesi székhely helyén polgár város alakult ki, a kardforgató megyei urakat szorgalmas kocsigyártók, fegyverművesek, csizmadiák, timárok és asztalosok váltották fel. A hely „szelleme” azonban változatlan maradt. A rendi társadalom gondolkodásmódja és magatartásformái mélyen beivódtak az alakuló polgári világba. Mindenekelőtt a „kasztszellem”, a rang és a tekintély tisztelete. A derék polgárok egy feudális hagyományokat követő, rendkívül zárt társadalom belső rétegződése szerint helyezkedtek el. „Mindenki valami láthatatlan létrát mászott — hangzik az író szava. — Minden tettükkel, mozdulatukkal ezen a láthatatlan létrán tornásztak, mint a kifestett artisták időnként a vásártéren, a kifeszített ponyvák alatt.”

A ranglétrát mászó városiak konzervatív hagyományok szerint élnek, éppen az — a vállalkozó szellem, a cselekvő készség — hiányzik belőlük, amely a modern polgárság jellegét adja. Életüket szinte teljesen betölti a rendi társadalomhoz történő alkalmazkodás. Valódi cselekvés, igazi események nélkül folynak napjaik. „Örökös szomszúság gyötíri a lelkeket az ilyen kisvárosokban — olvassuk. — Mint a sivatag, füstöl a csend és a mozdulatlanság az agyakon.” A szívet hamis vágyak töltik be, a tevékenység veszedelmes és nevetséges pótcselekvésbe kényszerül. A vármegyei tisztviselők vadásznak, a tanárok sporthorgásznak, az orvos vincellérnek álcázza magát. „Így él a város előkelőbb része. Mezőkről, erdőkről és patakokról mesélnek. Messzi falvakat és rég holt családokat emlegetnek. [...] Reggel és este valami örökségről vagy szerencsés sorsjegyről álmodoznak. Esztendők óta tudják mindegyik, hogy melyik lesz az a birtok, amelyet megvesznek aztán. Hogy miből élnek, legtöbbnél nehéz megmondani, mert ők véletlen élnek itt.” És a „polgárok”, az iparosok és kereskedők? Ők is vadásznak, horgásznak, szőlőbirtkosnak tudják magukat. A megyei urak szokásait utánozzák, asztaltársaságokat alapítanak, cigányos mulatságokat rendeznek, „mezőjárók” lesznek, énekes mada-

rakat nevelnek, legényes gesztusokkal hajtják a lovakat, elcsábítják a szépasszonyokat.

E kisvárosi világ sorra különcöket teremt. Ilyen különc a főhős: Sámson Felicián, továbbá a hegyek bolond doktora: Ferdinánd, s az erdőben élő parasztember: Magányos Mihály. A különc elbeszélő irodalmunk hagyományos emberalakjai közül való. Jókai, Kemény, Mikszáth és Krúdy műveiből a magyar különcök egész arcképcsarnokát lehetne összeállítani, de bőven megtalálható a különc Móricz, Babits, Kosztolányi és Németh László regényeiben is. (Nemcsak hazai jellegzetesség, az orosz, lengyel, szlovák, román, általában a kelet-európai irodalmakban is igen gyakori.) Lukács György, aki elméleti igénnyel próbálta leírni a szépirodalomban tényező különcök természetrajzát, arra figyelmeztetett, hogy e furcsa figurák különös viselkedését nem pszichikai, hanem szociális motívumok alakítják ki. „A különc [...] emberi alkatának eltorzulásai, az értelem és az érzelmek közt való hasadás stb. — írja — mindig társadalmi okokban gyökerezik: egy bizonyos fajta társadalmilag és emberileg eltorzult alkalmazkodásban olyan helyzethez, amelyet az egyén, némi szubjektív jogosultsággal, szenvedélyesen visszautasít, de nem tud megváltoztatni, sőt még csak enyhíteni sem. A különcség: az egy és ugyanarra a helyzetre vonatkozó, lényegénél fogva összeegyeztethetetlen elutasítás és alkalmazkodás egyazon személyben való együttlétezésének eredője.” Ilyen különcök Takáts Gyula hősei is: elutasítják a kisvárosi élet ellenszenves eszményeit és szokásait, mindazonáltal képtelenek igazán fellépni ellenük, s így részben alkalmazkodni kényszerülnek azokhoz a normákhoz, amelyeket megvetnek és elutasítanak. Innen ered az egyéniségükre jellemző skizofrénia, amely kezdetben inkább a társadalmi elhelyezkedés, a szerepvállalás övezetében érvényesül, ám később — a kudarcba fúló erőfeszítések hatására — megtámadja emberi személyiségüket is. Nem véletlen, hogy Ferdinánd doktor szokatlan tetteire az elmeorvószati cédula ad menlevelet, s hogy Felicián végső útja az elmeosztályra vezet.

Pedig Felicián a legrokonszenvesebb különc a regény csodabogaraival közül. Tudós ember, kollégiumi tanár, egyedül ő tud a városban görögül. Árkádiai életet teremt magának a dunántúli tájban. „Görög mintára [...] élte napjait e becsületes dombok között, akadémiai ligetében. Háza félig villa, félig pedig borház volt.” Klaszszikus ideálok jegyében elégedetlenül szemléli a város sivár életét. Nyugtalanúsága mindazonáltal őt is hamis ábrándokba, különcködő pótcselekvésekbe vezeti. Először a sportorgásmástot akarja felfelfedni, s egy nevetségessé történő hőse, gyilkossággal végződő események elindítója lesz. Elfordul az emberektől, csalódik városboldogító terveiben, magányba vonul. A természetben keres vigasztalást, a hercegi erdők mélyén csörgedező pataokban szeretne pisztrángot telepíteni. Ám ez a terve is kudarcba fullad, meghasonlik utolsó barátaival, megszőktetik feleségét, s ő háborgó szívvel, elborult elmével kerül az intézeti ápoltak közé. A nagy álmok szertefoszlának, a valóság megcsúfolja az ábrándokat. De mik is voltak ezek az álmok? Egy különc álmai.

Ábránd és való ütközik össze a regény kisvilágában, s e két elv konfliktusának ábrázolása Takáts Gyula társadalomkritikai hajlamára utal. A *Polgárjelöltek* azt a vidéki polgárságot ítéli meg, amely képtelen betölteni a maga szerepét, képtelen elvégezni történelmi feladatait. Ahelyett, hogy felfelfedni és korszerűsíteni a város, a megye, az ország gazdasági, politikai és szellemi életét, idejét múlt ábrándok közé feledkezik, a régi urak szokásait majmolja, legfeljebb különc viselkedéssel próbál utat keresni a kisvárosi élet szűkös keretei közül. E kisvárosi polgárok tehetetlensége és készületlensége folytán marad fenn a rendi társadalom korszerűtlen épülete, konzerválódnak a feudális múlt eszményei és szokásai. Valójában nem polgárok, legfeljebb „polgárjelöltek” ezek a kisvárosi értelmiségiek, kereskedők és iparosok. „Igen — olvassuk — mindezt a keretek és a kiért életformák hiánya teszi... Az élet, a terv és a szó úgy leng itt köztünk, akár a füst... Minden csak alakul és készülődik ezek között a rengeteg erdők és gazdag szántóföldek között... Minden alakatlan, mert nincs mit másolnia... Se min-

ta!... Se mérték!... Nézz körül! Város ez?... Polgárjelöltek...” A magyar városi élet fejletlenségéről, a polgári fejlődés történelmi zavarairól olvasunk.

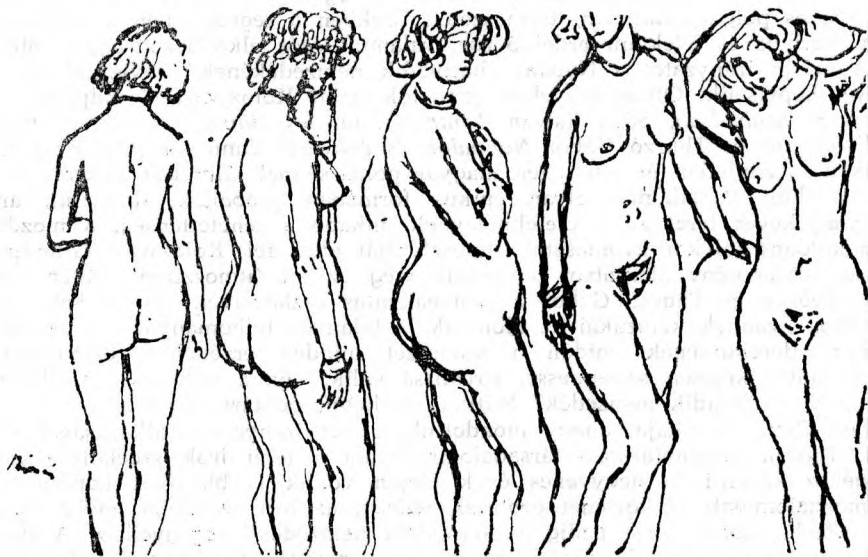
Talán szokatlan ez a szigorú és határozott társadalombírálat annak, aki csak Takáts Gyula „árkádiai” költészetét ismeri. A köztudat szerint a költő bölcs harmóniával alakította ki a maga életrendjét, a természetben, a dunántúli tájban, a történelmi emlékek között keresett ihletet. Józan és derűs költői világot teremtett, amelyet látszólag nem rendítettek meg a közéleti gondok, a társadalmi lét ellentmondásai és küzdelmei. Nem egészen így történt: Takáts Gyula is mélyen élte át a magyar élet nagy szociális és erkölcsi konfliktusait. Erről tanúskodnak regényei és elbeszélései: a *Vággják a berket*, a *Színház az „Ezüst Kancsó”-ban*, a *Kinek könnyebb?*, erről árulkodnak a szülőfölddel foglalkozó írásai. És erről tesz vallomást számos költeménye, közöttük azok — a *Magyarok*, a *Somogyi búcsú*, az *Utolsó pohár*, az *Országúton* című versekre gondolok —, amelyek szinte a *Polgárjelöltek* születésével egyidőben vetettek számot az ország pusztulásával, súlyos bajaival. Közéjük tartozik a *Való és ábránd* című költemény is, amely a regényhez hasonló bíráló indulattal szól a vidéki élet fejlődési zavarairól, a nemzeti illúziók veszedelmes következményeiről. (Illyés Gyula híres versével: a *Nem volt elég*gel szokták egybevetni a soraiban kifejezésre jutó felelősségtudatot és önvizsgáló szigorúságot!) „Az öntudat kanászi volt. / Mit más bejárt, mi álmodtuk csupán. [...] Nem volt minékünk gyarmatunk. / Hazánk is alig, ámde vármegyénk / vagy hatvanhárom kiskirály / tündöklő hírét hordta szerteszét” — hangzott a költemény.

A hazai polgárság hamis eszményeinek és téves magatartásának bírálatát tekintve Takáts Gyula munkája irodalmunk erős sodrású áramlatához tartozik. Azokhoz a regényekhez, amelyek a magyar polgárság készületlenségét, önállótlanágát, történelmi mulasztásait és „hamis tudatát” bírálták. Ennek az áramlatnak a hagyományát olyan művek képviselték, mint például Ambrus Zoltán *Midas király*, Babits *Kártyavár*, Móricz *Rokonok*, Kosztolányi *Aranysárkány* című művei. A *Polgárjelölteken* is érződik örökségük, de érződik a felszabadulás körüli évek polgár-bíráló regényeinek szelleme is. Valójában két irányzat találkozásánál foglal helyet. Az egyik irányt a népi íróknak azok a művei — például Németh László *Iszonya és Égető Esztere*, Kodolányi *Süllyedő világa*, Tatay Sándor *Simeon családja* — jelzik, amelyek határozott kritikai szemlélettel vizsgálták a magyar vidék (a vidéki polgárság és polgárparaszság) természetét. Ezekben a regényekben a realista irodalom szociális és lélektani érdeklődése, valamint erős elkötelezettsége öltött alakot. A másik irányzatot a Nyugat „harmadik nemzedékének” önvizsgáló polgár-regényei képviselik. Olyan művekre gondolok, mint Kolozsvári Grandpierre Emil *Tegnap és Szabadság*, Sötér István *Templomrabló és Bűnbeesés*, Rónay György *Az alkony éve* és Thurzó Gábor *Nappalok és éjszakák* című könyvei. Ezek a regények a mozdulatlan és tehetetlen magyar polgárságnak állítottak tükröt. A cselekvés nélküli társadalmat olyan epikus formában próbálták ábrázolni, amely viszonylag kevés teret ad a cselekménynek, inkább a tehetetlenség, a mozdulatlanság különös (olykor nyomasztó) atmoszféráját idézi fel. Kolozsvári Grandpierre Emil az esszéregény alakjában teremtette meg ezt az atmoszférát, Sötér István, Rónay György és Thurzó Gábor a szürrealizmus eszközeivel. Ahogy Sötér megállapította: „vannak korszakai az álomnak, a talányos félhománynak, a tények és törvények derengésének, midőn a művészet minden érzékelése bizonytalanná, többértelművé, kéjesen sejtelmessé, irreálissá válik.” Ez a félhomály és derengés szötte át a „harmadik nemzedék” kritikus szellemű polgárregényeit.

Takáts Gyula munkája, ahogy mondtuk, e két irányzat találkozásánál foglal helyet. Tisztán megmutatkozó társadalomkritikája a népi írók szociális elkötelezettségéhez közelíti (a negyvenes évek elején voltak is bizonyos kapcsolatai a népi mozgalommal). A történet groteszk jellege, az írói szemlélet enyhe ironiája és az előadás költői ereje pedig a „harmadik nemzedék” regényeihez. A *Polgárjelöltek* groteszk és ironikus írói alkotás, hogy magától a szövegtől kölcsönözzük a szemléletes képet: „hol a tragédia, máskor meg a komédia szikláin táncolt”.

Nevetségesen kisvárosi perpatvarok és intrikák indítják meg az eseményeknek azt a sorát, amely azután tragikus kifejelethez: a klarinétos cigány megöléséhez, illetve Felicián elméjének elborulásához vezet. (A groteszk és komikus cselekmény irodalmunknak arra a hagyományára utal, amelynek kezdetét Csokonai vigjátékai és Petőfi szatirikus eposza: *A helység kalapácsa* jelzik.) Ez a groteszk cselekmény és ironikus előadás közelítik Takáts Gyula regényét ahhoz a „szürrealisztikusan” sejtelmes többértelműséghez, amely a „harmadik nemzedék” regényeiből olvasható ki.

A *Polgárjelöltek* mégsem „szürrealista” regény, még abban az értelemben sem, mint Sötér, Rónay és Thurzó regényei. A groteszk és az irónia a „harmadik nemzedék” elbeszélő törekvéseire utal, a lélekrajzban érvényesülő „talányos félhomály” szerepét azonban mindenképpen a költőiség foglalta el. Az előadás, a nyelv, a stílus költőisége, amely Takáts Gyula tájverseinek és életképeinek egyszerre valóságos és tündéri költői világára utal. A regénnyel nagyjából egyidejű *Hazám, világom, hazám, Aesculap, Fakutyán, fényben és Angyali követ* című versekre gondolok. Ezek a versek tisztán metszett, olykor álomszerű képekben mutatják be a dunántúli tájat és természetet. Hasonló költészettel írja le az erdős tájat, a tavaszi vizek világát vagy a szőlőhegyek bukolikus életét a *Polgárjelöltek* is. Hadd idézzem most csupán a zápor után éledező erdő ábrázolását, egyikét a regény költői természetleírásainak: „Reggelre aztán olyan fekete volt minden fatörzs, mintha nem is eső, de tűz kormozta volna be. A levelek a zápor után megsötétedtek, mint a mély zománc. Kék volt az ég, de hideg és mély ragyogású. Aki tegnap kint volt, és látta az éktelen tömeg vizet, az tudja csak elképzelni, hogy milyen rettentő nagyok lehetnek az erdők kútjai. Már alig szívárgott a víz. Beitta mind az erdő.” Ezekben a természeti képekben ölt testet a költő szemlélete és képzelete. Egyszersmind ezek a költői képek ellensúlyozzák a groteszk történetet, a cselekmény alakításában és a szereplők rajzában érvényesülő iróniát. Általuk lesz Takáts Gyula regénye — minden társadalomkritikai indulata ellenére — a harmóniát kereső ember műve. A költő vallomása, aki végül is a természetben, az erdők és vizek közelében találta meg a biztos rendet, a szép harmóniát.

BÉKLYÓK ÉS BARÁTOK

A *Hullámtörők*, Kolozsvári Grandpierre Emil regényes emlékirásának előző kötete legnagyobbreszt a második világháború éveiről számolt be. Az író sorsa egy történelmi katekizma közepette, az emberi és az alkotói függetlenség, önállóság esélyei egy mind szorjábbá váló korszakban — e helyzet változatainak lehettünk tanúi. A most megjelent folytatás, a *Béklyók és barátok* fejezetei pedig folytatólagos és semmivel sem kevésbé veszélyes katalizmaról adnak számot: a személyi kultusz időszaka éppoly próbája volt embernek és írónak, mint a világégés és a faszizmus. Annál is inkább, mert Kolozsvári Grandpierre Emil az intézményesített bizalmatlanság korszakának első éveiben a Rádió irodalmi osztályának vezetője volt, utóbb a Hungária Könyvkiadó vezető lektora, emellett sokáig egy irodalmi folyóirat főszerkesztője is: tevékenysége az átlagosnál jobban a közfigyelem előterében állott. Hatalom volt a kezében, tehát fokozottan függött az akkori idők hatalmasságaitól. Ráadásul egy olyan embernek jutott ekkor osztályrészül ez a hatalom, aki azt nem kívánta, nem érezte arra termettnek magát, pontosabban: másra tartotta magát elhivatottnak. A személyi kultusz politikája és kultúrpolitikája legtöbbször a közvetlenül politikuskatoknak sorsát, pályáját is fejtetőre állította, nemegyszer megtörte hitüket, meggyőződésüket, hogyan viselte el hát mindezt az az alkotó egyéniség, akinek számára a kéziratpapír társaságában töltött órák az élet legfontosabb feladatai, illetve adományai közé tartoznak?

Azt eleve sejthetjük, hogy nem könnyen. A színszerű, apró jelenetek, éles és plasztikus képek sokasága, amelyeken az emlékirás épül, derűjűkkel, ma már kacagtató helyzeteikkel együtt minden kommentár nélkül is tanúsítják, hogy a kor Szküllái és Karübdisei közepette az író majdnem egyedül értelmére számíthatott — az értelem hatalmára a hatalom értelmetlenségével szemben. Gyakran bizony az sem segített, mégis: a gondolkodás képességének tudata, integritásának óvása a leghatékonyabb támaszt jelentette a gondolkodásról való leszoktatás gyakorlóival szemben. Erő-

forrás volt emellett az élniakarásnak, felpezsgő vitalitásnak az az árama, amely a *Hullámtörőknek* szintű egyik vezérszólam volt. A létezés elemi örömei — nem utolsósorban a sokasodó konfliktusok ellenére megannyi változatban újraélt szerelem — feltöltik őt akkor is a továbbélés energiáival, amikor a hamis értékrendek, a sarkaikból kifordított logika, a szellemet gyilkoló képmutatás korában időnként voltaképpen szívesen abbahagyná már az életet is. S végül e kettőből: gondolkodás és életigenlés társulásából származik a harmadik azilum, a *Béklyók és barátok* történeteinek előmlő humor, amelyet Kolozsvári Grandpierre írásainak ismerői már régóta élveznek. Az előző kötet elemzőbb volt, értelmezőbb, a mostaniban az előbbinél is több, patakzóbb a humor: ezúttal már nem a háború, azaz a sarkaikból kilódult idő, hanem maguk a szokványos hétköznapiak termelték mindegyre annak hol szivárványos, hol pedig mind szorongatóbb alapanyagát.

Az író szorongása különben — mintegy 1948–1949-től kezdve — a szivárványon is mindinkább átüt. Bizonyáságul említjük második házasságkötésének, az anyakönyvvezetővel folytatott vitának esetét. Voltaképpen innen vagyunk még a személyi kultuszon, ám az ábrázolás szuggesztívója szerint a história a nemzeti színű szalaggal övezett tökféjjel már annak két lényeges alkotóelemét rejt magában: a butaságét egyfelől, a hatalommal való visszaélést, a hivatalnak való kiszolgáltatottságét másfelől. Életre keltésében nagyot villan az írói kedv: az alakteremtés, a törpe zsarnok figurájának karikírozó tipizálása megtelik sístergő ítélettel, az egész korszakra érvényes tendencia-érzékeléssel.

Közelkép, kinagyított művészi totálfelvétel mutatja be ezt a groteszk körítésű esküvőt, s ily közelképekkel ábrázolja Kolozsvári Grandpierre Emil a legkifejezőbben a személyi kultusz korszakában átélteket is. Beszédesebbek, a kor társadalompszichológiáját, főleg pedig légkörét kifejezőbbek és leleplezőbbek ezek bárminő írói kommentárnál. Nem manapság már tudvalevő konkluziókat, rezonőr megállapításokat adnak történelmünk e szakaszáról, hanem metszeteket a kor lényegi vonásaiból, nem teóriát, hanem életet. Az alakok és helyzetek, az alakok viselkedésének és az általuk előidézett helyzeteknek abszurditá-

sa, közöttük, illetve bennük a hajszoltan hadakozó író figurája revelálóan idézi fel azt a prést, amelyben akkor egy ország fuldoklott. E közelképek oly tiszták, pontosak, vizuálisak, hogy az írónak csak (persze ez a „csak” nagyon sokat jelent!) egyes hangsúlyokra van szüksége ahhoz, hogy a maga utólagos állásfoglalását jelezze. Egypár ilyen „totál” a legsikerültebbekből: a műsorstruktúrát tartalmazó levél rettegő keresése, háttérben az ÁVH embe-reivel; a KEB-vizsgálat a szilveszteri műsor ügyében; a letartóztatásukra legszükségesebb holmijuk összecsomagolásával már előre készülő Káldor Györgyék kettőse a budai este sötétjében; Szarvas elvtárs, a csodakáder már-már szimbolikus sziluettje; a boltvezető, aki a békeharc támogatására „felajánlásból” nyitva tart, ám nem árusít; s leginkább és mindenekelőtt Révai József sajátos előadása a Népművelési Minisztérium tanácstermében az általa földre dobott, szálló, aláhulló, a földön heverő papírlapokkal...

Politikáról, szerelemről, kulturális közéletről bőven esik szó a *Béklyók és barátok* lapjain — az írói munkáról, közelebbről a művek genezisééről s főleg az azokat átható törekvésekről, eszmei és esztétikai összetevőkről viszonylag kevés, túl kevés. Többnyire a végeredményt kapjuk csak: egy-egy mű kalandos sorsát, az esetleges írói kálvária stációit, a mű és író, téma és író, belső alkotásfolyamat és író kölcsönhatásába ezúttal Kolozsvári Grandpierre Emil az igényelnél szükségesebben avat be. E törekvések kétségkívül a legtöbbször hajótörést szenvedtek, vagy legalábbis kisebb léket kaptak az „ideológiai éberség” és az öncenzúra zátonyain — ezzel együtt hozzátartoznak az írói személyiség alakulásához. Annál is inkább hiányolnunk kell ezt, mivel a saját ekkori műveivel való kritikai szembenézés lehetővé tette volna azoknak a mozzanatoknak kijelölését, amelyekben az író maga is engedett a személyi kultusz nyomásának. Éppígy bővebben érdekelne — már kontrasztképpen is — A *csillagszemű* művé válásának folyamata: Kicsi Jankó történetének művészi sugallata merőben ellentétes az akkori idők felülről diktált látszaterkölcseivel. Még akkor is megérné, hogy róla több szó essék, ha érette esetleg le kellene mondanunk valamely fess alakú nővel való találkozás érzécsiklandó ábrázolásáról.

Ismert könnyedségével, a fesztelen mesélés kötetlen és közvetlen módján komponálja Kolozsvári Grandpierre Emil egymáshoz lazán csatlakozó történeteit, a maga frivol, kissé kihívó és jólesően „tisztelőtlen” hangján nyilatkozik meg ezúttal is. Ugyanakkor ez a természetesség és lezser tónus nagyon is megmunkált nyelvvel, a nyelv mélyáramaiban érződő külön jelen-téssel társul. Kifejezetten alkotott stílus az övé, aláfesti a vezérgondolatok fonalát, második szólamként járul a mű egészéhez.

Ezzel kapcsolatosan érdemes szólni arról, hogy a *Béklyók és barátok* szerzője mennyire, mily állhatatosan szereti a szavakat. A színes, érzékeny lobogó jelzőket, a gránitkemény, tárgyiasan súlyos megnevezéseket, a határozott, mégis cikázó igéket — a bennük való elmerülés számára megannyi mozzulat a világ meghódítására. De talán legjobban a jelzőket szereti, általuk tud viszonylag legtöbbet kiharapni a nyelv lehetőségeivel a világból. A szavak, a mondatok záporával a kimondó egyéniség teljesebbé válik, körvonalai megnőnek, hiszen minden szó egy darab valóság, egy szál más világok felé. A szó maga a létezés: kimondása csillapítja az íróban olthatatlanul élő-égő valóságéhséget, egyszerűsmind újra is lobbantja ezt az életvágyat. Elringat és cselekvésre serkent egyszerre.

Hasonlatai a konkrét realitást emelik be folyvást a fogalmak közé, ismétlései, gondolatritmikus szerkezetei nemcsak az állítások erősítésére, az élet teljességének tükrözésére is szolgálnak. Erőt és összpontosítást sugároz továbbá az is, hogy a jelentős szavakat a mondatperiódus elején helyezi el, felütésszerűen kezd, s ez az indító nyomatek tovahullámszik az egész mondatteszten — egészen a poénokig. Ezek pedig általában is gyorsan hatnak, mivel Kolozsvári Grandpierre ugyan mondatkomplexumokat épít, de lehetőleg egyszerű mondatokból, vagy legalábbis éles és világos tagolással. Figyelembe veszi a közönséget: amit mondani akar, az azonnal előtűnik, a közlés fogalmi anyaga áttetszően érvényesül. Az olvasónak nem kell a „megfejtéssel” töltenie az idejét. Megtarthatja, gyűjtheti erejét és kedvét a csattanókra.

Túlélni, áttelelni, a megváltó fordulatig kibírni — ezek az író önmaga elé tűzött vezérszavai 1949 és 1953 között. Ez évek megjelenítéséből mégis árad a felpeszgető életbizalom. Következtethetünk ebből arra,

milyen lesz majd azoknak az időknek ábrázolási atmoszférája, amikor előbb szabaddá, majd szabaddá vált idehaza az élet és az alkotó tevékenység. (*Magvető Kiadó*)

FENYŐ ISTVÁN

Mándy Iván:

A TRAFIK

Úgy gondolom, semmi részrehajlás és ravasz szándék nincs abban, ha sietősen igyekszem leszögezni, a tévedés és a szándéktalan homály ódiáját is vállalva, hogy a magyar irodalom, mely elsősorban mégsem novellairodalom, hanem költészeti irodalom, noha nagy novellaremekei is vannak, eredendő novellistát mutathat föl Mándyban. Meghökkenítő és megnyugtató, hogy van par excellence novellairónk, aki valószínűleg igen pontosan fölmérte magában ennek a dolognak a természetét; meghökkenítő ez azért, mert elszoktunk attól, hogy valaki egy műfajt bérelt volna ki magának, megnyugtató azért, mert meglátni rajta a mesterségbeli tudás nyomait, de azt is mondhatnám, e tudás mögött egy olyan lélek lenyűgöző megnyilvánulásait, mely minden élményt be tud szorítani a novella abroncsai közé. A megnyilvánulás talán a legszabatosabban fejezi ki azt, amit Mándy műveire elmondhatunk: megnyilvánulások, nem magasztos értelemben, bár fölöttébb tiszta és szerényen bújtatott mondanója elő-előbukkan a sorok között, hanem emberi értelemben, tehát, úgy, hogy műveiben mindig a legszemélyesebb álcázott emlékek tolulnak föl. Az élmény lehet hogy öreg már, de ott van a bőrfelület alatt, ne mondjam, a tollhegyen.

A Trafikban is, mint az utóbbi időben megjelent Mándy-művekben, egy világteremtő nosztalgia működését érezzük; ez a nosztalgia nem édeskés és álmodozó merengést jelent, hanem valami nemes ragaszkodást és bizonyos megtartó „konzervatívizmust”, ami természetesen az író és szereplői között felszabadító magáratlálást fejez ki. A nosztalgia véredény-rendszere: az emlékezés „módszertana”. Nem lehet megmondani, hogy Mándy leír-e vagy emlékezik; úgy tűnik, hogyha leír,

elpalástolja, hogy tulajdonképpen emlékezik, ha emlékezik, azaz ha nyilvánvaló, hogy egy benne rögzült emlékdarabot mutat föl, elpalástolja, hogy pusztán leír valamit. A dolgok megüdvözítéséről, a múlt és jelen egybemosásáról, az író jelenvaló emlékezésének és múltbéli emlékeinek az összeláncolásáról van itt szó; gyanítom, abban az értelemben, hogy a leírt történet és a leírt szereplők egyben átélt történetek és megértett szereplők, az egész műnek a hőse maga Mándy. A mű nemesen átszellemlült és finoman ironikus; mintha minden egy pillanat alatt történt volna, de lehetetlen hogy egy pillanat alatt ki tudja mondani: ez az alapvető feszültség, ami a műben munkál. Nincsenek benne „drámai” csomópontok, óriási konfliktusok, súlyos párbeszéddek. Folyik-folyik egy bizonyos benső emlékfolyamat és a hitelesség, melyet a mű hitelességének nevezünk, ennek a belső emlékezésnek a felhőtlen őszintesége és keresetlensége: ez tölti be a cselekmény üres medrét, ez szabja meg ennek a világnak a mozgásterét. Maguk az apró történetek pusztán mentőövek értelmünk számára, de a legfontosabb, hogy az író vezérlő és az olvasó alázatos intuíciója mielőbb egymásrataláljon; azt mondhatnánk, a Mándy-művekről való tapasztalatunknak legbiztosabb forrása az intuíció. A műformálás mögött két igen hatékony erőterű koordináta van: komoly részvét és komoly szeretet: Mándy mosolya nem kaján, mert a részvét és a szeretet elüzi belőle a kajánságot.

Víz alatt ha valaki átúszik egy folyót, csak harmad karcsapásonként kapkodva levegőért, nehéz föladata van: megtanulhatja a mélyúszás természetét. Mándy műveinek az olvasása hasonlít az ilyenfajta úszáshoz: ahol az emlékezés fürgeteges folyamatán át-átrepben a cselekmény, levegőt kap, föllélegzik, megnyugszik s erőt gyűjthet az újabb alámerüléshez. Alig kell mondani, hogy ezek közt a biztosító stációk közt izgalmas dolgokról értesül: intuíciója megéled s nem is tudja miképpen és miről, de megtud valamit, valami eligazító tapasztalatot, ami nélkül a további tapasztalatokat nem érthetné meg. Semmiképp nem nevezném okos dolognak, ha valaki csak belelapozna a Mándy Trafikjába és egyéb műveibe; az a tény, hogy a mű cselekménye a szokott értelemben hiányzik, nem jelenti azt, hogy ezeknek a

műveknek nincs belső építkezése, nincs keletkeztető genézise. Igaz, nem láthatni pontosan honnan indul és hová érkezik, hiszen nincs bevezetése, katartikus zónája, de föltétlen logikus mozgás van benne, félelmetes lendületű mozgás; alig ismeri jobban más ezeknek a belső történéseknek a hangulati értékét és minőségét mint Mándy. Nem események szálaait fonja szövetté, hanem egy szövetet bont szálaira; azt mondhatnám, ebben a műben nincsenek következetlenségek s tán nem is lehetnek következetlenségek: bizonyos megfontolások vannak, de e megfontolások szitáján soha nem esik át olyan ötlet, mely oda nem illő volna. Stiláris biztonsága s pontos önismerete nem buktat föl semmi bántó „illetlenséget” avagy következetlenséget; nem a nézőpontjainak a kamera-mozgása gyönyörködtet, hanem a trafikok, a Trafik iránt érzett szenvedélyének az ábrázolása. Pergő ritmusban vetit elénk több képet, s mégis érzünk benne valami megrendíthetetlen állandóságot; egy fiú áll a trafik előtt, bent ül egy hölgy, a trafikosnő és közben megjelenik valami tengerész és közben megjelenik egy füstfelhő és egy billiárdgolyó és két billiárdgolyó és közben más dolgok is megtörténnek és ennyi: az egész. Sok minden, mégis egy hatalmas és sokszínű állókép van előttünk, ahol mindezt együtt látjuk, mint egy pointilista realizmussal festett képen: a pontok, a mozaikok mozognak-mozognak és egyszercsak hirtelen vége van és megrögzül a kép, megtorpan a vetítógép és mi csodálkozunk, hogy „máris vége? pedig néztük volna” — vagyis, jó filmet láttunk... On Fortune's cap we are not the very button.

Van a tárgyaknak könnyük, mondja Vergilius; bizonyos, hogy eltűnő koroknak is van könnyük; Mándy műve az emberi kapcsolatoknak bizonyos eltűnt bensőséges-ségét mutatja meg; ez a bensőséges-ség nem valami szervezeti forma vagy klub összetartása volt, hanem eredendő, magától értetődő és édes összetartozás. Ilyenformán tekinthetjük a művet „történelmi-nek”. Hatékony jóság és fegyelmezett nosztalgia van benne, részeg együttérzés, valami fölöttébb megindító harmónia, megörökítő erő, egy csöpp ironia és férfias kacérság.

BÁTHORI CSABA

Végh Antal:

AZ ALMAFÁKAT ÉVENTE KELL METSZENI

Végh Antal nagy igazmondóink egyike. Egyszer arról beszélt egy író—olvasó-találkozón, hogy nem esti altató könyveket akar írni, hanem olyanokat, melyek föl-rázzák és gondolkodásra készítenek az embereket. Számos sikere után e mostani riportkötet is ilyen gyűjtemény.

Az almafákat évente kell metszeni írásában gyakran találkozunk öreg nyugdíjossal, elhagyatott tanyasiakkal, zárszámadásokat ülő tévesz-tagokkal vagy éppen egy falu közösségével. Legfőképpen a parasztság létkörülményeit mutatja be — többféle szemszögből. Nem a sémák ragadják meg persze Végh Antal írói-riporteri fantáziáját, hanem a mélységesen emberi és társadalmi problematika. Amikor jelenkorunk összetett viszonyait kutatja, visszapillant a letűnő régi világra is. Alanyai általában megértéssel vagy éppen lelkesedéssel fogadják a születő újat, bár nosztalgiájukat sem titkolják (*A lápi ember*). Helyenként a nagyepika feladataival egyenrangú a riporteri vállalkozás: bemutatni esetleg egy egész életet, a kiszemelt főhős hányattatásait, küzdelmeit, mindennapi létét. Az ábrázolás mélysége persze szükségszerűen marad el a regénytől. Ez viszont nem értékmérő, csupán műfaji sajátosság. Más „szépirodalmi” tulajdonságok is belopakodnak írásaiba: például a líraiság, amely a *Géza bátyánk nyolcvanötödik születésnapjára* szelíd rajzát éppúgy jellemzi, mint a nem is igazi riportnak számító írást, a Darvas József alakját fölidéző *Emlékeim egy ember közeléből* címűt.

Persze mégsem a líraiság a fő megkülönböztető jegy. Sokkal inkább a Végh Antaltól megszokott *puritán* és *szenvedélyes* hang, amely nem hagyhatja cserben a szerzőt, ha igazságtévő utakra indul. Most is az ilyen írások a legizgalmasabbak. A már említett Darvas-portré föltétlenül az élre kívánczik. A másik ember ábrázolása mellett az „írói-riporteri én” képe is itt a legteljesebb. Azé az alkotóé, akinek szeme előtt Veres Péter, Szabó Pál, Darvas, Németh László, Illyés neve lebeg. A

középpontban a nagy port kavart 1968-as penészleki riport áll (kár, hogy maga az írás nem került be a kötetbe!). Az ekörüli csatározásokkal mutatja meg Darvas igazságtévő erejét, hajthatatlanságát. Olyan ez a portré, hogy egyszerűen kell végigolvasni, kerek, olvasmányos és szép — a szó nemes értelmében. „Tudom, nem szeret ott lenni, ahol most van... Évenként egyszer, egy nyirkos, hűvös decemberi napon kimegyünk a temetőbe. Megállunk a sírja előtt. Ennyi. Pedig sokunktól sokkal több is kijárna néki.”

Másutt is találunk úgynevezett kényes témákat. A *Kántorjánosi csütörtök* például szól az ottani iskola létét feszítő dolgokról, az emberek elemi gondjairól, érinti a jórészt cigány származású tanulók korai nemi életét, a helyi (járasi) hatalmasságok túlkapásait. „Hátha holnap esik, és utána talán nem lesz ilyen fojtogató levegő a falu felett.” Végh Antal szakadatlanul a „fojtogató levegő” ellen küzd, vállalva útjának buktatóit is. Fönnáll ugyanis ilyenkor annak a veszélye, hogy a mindent-elmondani-akarás esetleg szétfeszíti az adott riport kereteit. Az író szelekciója viszont bizonyára sokat hasznosít majd e valóságelemekből.

Van persze pozitív példája is a válogatásban. Ilyennek indul a *Mány, a szürke község*. A szerző számára a vélt szürkeség válik rokonszenvéssé. Az a falu, ahol egyszerűen és becsülettel dolgoznak az emberek, nem sikkasztanak és csálnak, ahol nincsenek országos vihart kavarázó botrányok. „Nincsenek itt sejtelmes titkok, pecsétetes írásos engedély sem kell semmihez, azt tudunk meg, ami nekünk tetszik.” (A többes szám első személy mögött még a kötet kiváló fotósa, *Kékesdy Károly* áll.) Mitől érdekes mégis e riport? Ismét attól, hogy Végh Antal a kezdeti harmonia ellenére azért fölfedez bizonyos nehézségeket is. Szót ejt a termelőszövetkezet munkaerő-gondjairól vagy egy egyesülés bizonytalanságairól. Aztán tömör portrét is találunk egy tizenhét éves menyasszonyról, s olvashatunk a mai falusi-tanyasi ifjúság szorongató életéről. Ezúttal az indulat hiányzik, puritán realista a stílus. S végül a pusztai lét nyugtalanító tüneteinek jelzése föltétlenül emlékezetes.

Fentiekből talán nem igazolható egyszerűen a riportok értéke. Hiszen ilyen

témákról manapság már gyakran olvashatunk a lapokban. A Végh Antal határozottságával persze nem is oly gyakran! S ami még kétségkívüli erény: a tudatos írói alkotás. Nincsenek fölösleges részletek, nincs túlírtás. Minden szó, minden mondat „a helyén van”, úgy, ahogy az irodalmi ábrázolás is megköveteli. Tudom, hogy azt is kifogásolják egyesek, hogy Végh Antal általában a negatívumokról ír, a visszaságok mozgatóját tollát, azok keltik föl indulatait. A vállalkozás jobbító szándékát illetően nem lehet kétségünk. A hasznosság persze nem egyértelmű, mint ahogy az irodalom gyakorlati hasznát is nehéz (manapság) megítélnünk. A *Kicsérlek a görbe fát?* egyik kérdése ez: „— De ha nem ismerik a helyzetet, akkor, hogy lehetnek vezetőik?” Ilyen dolgokat firtat új könyvében is Végh Antal, s kérdésföltevéseiben a legtöbbször válasza lelünk. A megoldás nem elsősorban az író feladata. (*Magvető, 1979.*)

BAKONYI ISTVÁN

Sándor Iván:

A HELYSZÍN

Sándor Iván művészete fontos téma körül forog: a XX. századi ember értékrendjének, eszményvilágának, életformájának a történelmi megrázkódtatások kiváltotta válsága körül. Előző regénye, a *Földköz*ben e válság okait, létrejöttének folyamatát kutatta, új könyve a legyőzéséért vívott küzdelmet jeleníti meg.

A *helyszín* egy regény születésének előtörténetét beszéli el, a művészi alkotás létrejöttének első fázisát, a valóság „művészetelőtti” átélésének folyamatát ábrázolja. A külső életből csak az kap helyet a regényben, ami ezzel a belső történéssel közvetlenül vagy közvetve összefügg, minden, ami előttünk megjelenik, ennek a folyamatnak a részeként, ebbe beágyazottan jelenik meg.

A regény főhőse, központi alakja Áron József, a regényíró, aki négy éve fejezte be utolsó művét, és szorongva érzi, hogy „ha nem tudja elkezdni a következőt, ha nem tudja gondolatainak kapcsolódási sorrendjét megteremteni, semmit sem ér, amit addig írt.” — Tehetetlen kínlásának

egy régi katonanapló vet véget, amit barátja, a történész-szerkesztő Sinkó és elő számára a szerkesztőségben kallódó kéziratok közül. Áron, megérezve, hogy megtalálta a rég keresett témát, nyomába ered a történetnek. Sorra járja a helyszíneket, felkeresi a naplói-életének még élő szereplőit, személyes ügyeit feledve, mindennapi életét felfüggesztve alámerül az idegen sorsokba, míg megszületik benne a megírandó mű „víziója”, s megvilágosul előtte saját emberi-írói feladata is.

A művészi elképzelés születésének folyamatával párhuzamosan, azzal szerves egységben bontakozik ki előttünk a naplórészletekből, visszaemlékezésekből, az író fantáziálásából a majdani hős „modelljének”, Eke Gáspárnak az élettörténete. Eke, a fejedelmi elnyomás elől Bukovinába menekült s a századvégen Bácskába telepített székelyek ivadéka, a családjától távol, a trianoni Magyarország nacionalista-soviniszta eszméin nevelődik; azzal a meggyőződéssel indul a háborúba, hogy az igaz ügyért, a magyarság, népe jobb jövőjéért folyik. Az emberséget sértő tapasztalatok és a gyóntatójával folytatott beszélgetések hamarosan kikezdi illúzióit. A lengyel ellenállók között eltöltött hónapok élményei pedig új irányt adnak életének: ráébresztik az „emberi közösséghez” tartozásából eredő kötelességeire, s felkeltik benne az igényt, hogy a körülményeivel szembenézve maga is részt vegyen sorsa és világa alakításában. Az „öntudat születésének” folyamata azonban nem teljesezhet ki. Elfogják, büntetőszázadba sorozzák, s a halál árnyékában elfonnyad az éppen csak kicsírázott individualitás: hogy kibírja a rá váró megpróbáltatásokat, megkísérel nem tudomást venni a vele, körülötte történő szörnyűségekről, később már észre sem veszi őket, s végül maga is beáll sorstársai gyilkosai közé.

Áron sokáig pusztán áldozatnak tekintti hőseit, s mélységes együttérzéssel kíséri útját. Regényét mintegy a történelem elleni vádiratnak szánja, amely maga alá gyűri, lealjasítja, eltorzítja az embert. Ahogy azonban egyre többet ismer meg az eseményekből, s egyre mélyebbre hatol, megérti, hogy első értékelése hamis volt: bár vannak olyan korok, helyzetek, amelyekben az emberi autonómia lehetősége minimálisra szűkül, teljesen még akkor sem szűnik meg, ha relizációja súlyos külső kö-

vetkezményekkel jár is az egyénre nézve. A bujkálás, az „átvészelés” helyett az ellenállásban való részvételt választó Sloviczky példája éppúgy emellett tanúskodik, mint azé a munkaszolgálatosé, aki inkább vállalja a halált, mintsem hogy sorstársaira lőjön.

S ezt bizonyítja Eke jelenbeli ellenpontjának, Sinkónak a története is. Sinkó, akárcsak barátja, ahhoz a háború idején felserdült nemzedékhez tartozik, amely a felszabadulás után „életreszóló szenvedéllyel vetette bele magát a megváltónak hitt politikába”, és csak későn vette észre, hogy akarata, legjobb szándékai ellenére maga is — cselekvő és szenvedő — részese lett az „emberi botrány következő felvonásának.” A börtönből szabadulva Sinkó felhagy a politikával, és a tudomány segítségével próbál választ keresni a történelem feltette kérdésekre. A regény indításakor helyzete kedvezőbbnek tűnik a főhősénél: míg Áron még vakon tapogatózik emléktörédei és gondolatfoszlányai dzsungelében, ő már félig el is készült a kelet-európai értelmiség cselekvéslehetőségeit és magatartásformáit vizsgáló monográfiájával. Belső drámája akkor kezdődik, amikor rádöbben: azoknak az összefüggéseknek a feltárásához, amiknek az ismerete a jövő szempontjából igazán fontos lenne, soha nem juthat el, felkészültségéből legfeljebb egy jól jövedelmező, de haszontalan „könyvecske” „összevágására” futja. Alternatívája — ha a tét nem is a fizikai lét, „csupán” a pozíció, az anyagi előny — legmélyebb lényegét tekintve azonos Ekéével. Sinkó azonban, egész addigi életútjával, korábbi választásaiban kiformalódott egyéniségével összhangban, ellenkezőképpen dönt: felbontja szerződését, lemond tudományos álmairól, vállalja azt a szerényebb helyet, ahol valóban használhat közösségének. Partikuláris énje számára ez mindenképpen kudarcot, vereséget jelent, erkölcsi személyisége azonban — s ezt nemcsak ő maga, hanem Áron is világosan érzi — károsodás nélkül, sőt a katarzisban gazdagodva kerül ki a belső konfliktusból.

Ennek a felismerésnek a fényében ártékelődik Áronban Eke pártfogójának, a kezdetben egyértelműen pozitívnak látszó Kenyeres bírónak az alakja is. Kenyeres szembenáll a háborúval, elítéli a fasizmus céljait és módszereit, és nem hajlandó tevékenyen együttműködni, de — nem látva

értelmét — az aktív ellenállás gondolatát is elutasítja. Meggyőződése, hogy az adott helyzetben az egyetlen reális cél: a közöség, a nemzet megmaradásának biztosítása, ez pedig csak az egyéni lét megóvásával valósítható meg. Ezért áll az áldozatnak kiszemelt Eke mellé is: élete megmentésének szubjektíve becsületes szándékától vezetve igyekszik benne leszerelni az „el-lenszegülés szenvedélyét”, megteremteni számára a „túlélés belső feltételeit”. Természetes, nem arra biztatja, hogy a mások élete árán mentse a magát, csupán arra, hogy ne lássa, ne hallja, ami körülötte történik, de nem számol azzal, hogy „akik úgy akarják az eseményeket túlélni, hogy semmi mással nem törődnek, észre sem veszik, hogy megszűnnek embernek lenni, és a bőrükért végül mindenre kaphatók.”

A Kenyeresrel folytatott beszélgetés döntő fontosságú Áron számára, mert ez segíti hozzá saját szerepének, lehetőségeinek, feladatának tisztázásához: annak a felismeréséhez, hogy a lelki torzultságért és a torzult ember bűneiért nem csak az egyén felelős, hanem azok is, akik a hamis illúziók lenyesegetésével együtt, annak ürügyén, aláássák az embernek önmagába vetett hitét, a fatalisztikus kiszolgáltatottság érzését erősítik benne; azok is, akik — ideológiát kínálva a személyes érdekek védelmének racionalizálásához a partikuláris lét emberi létként való igazolásához — elősegítik az önfeladást, a személyiség leépülését. Így születik meg benne végül a „terhek alatt eltorzult ember” történetével kifejezni szándékozott meggyőződés: „veszít-hetsz, mégsem törvényszerű, hogy szemlesütve haladj a sorsod oldalán”.

Sándor Iván művészi magatartásának legsajátosabb vonása filozofikus-intellektuális beállítódása, a valóság gondolati megragadására irányuló igénye. A megragadott lényegeket azonban nem mindig sikerül művészi képpé formálnia: a megvalósítás korábbi műveiben gyakran alatta maradt a belső elképzelésnek. A *helyszín*-ben a művészi alkatának megfelelő tárgy és a szerencsésen megválasztott belső forma következtében jórészt sikerül leküzdenie felidéző erejének korlátait, új regénye ezért nemcsak gondolati tartalmánál fogva tarthat számot érdeklődésre, hanem alkalmas egy jelentős emberi élmény közvetítésére is. (*Szépirodalmi.*)

VÁRÓCZI ZSUZSA

Kende Sándor:

MONDANI VALAMIT

Kende Sándor új novellás kötetének szinte mindegyik írása az emberi kapcsolatok kiürülésére, riasztó hiányaira figyelmeztet. Nem új téma ez persze irodalmunkban, de fontosabb, aktuálisabb kevés van ennél. Az író szenvedélyesen vall az egymás mellett rendszerint csendesen, szinte észrevétlenül elsikló, egymással alig-alig találkozó emberi sorsok tragikumáról s ennek az egyéniséget deformáló tragédiának az okairól. Kende Sándor egyáltalán nem pesszimista alkat. Túlzsokba nem hajlik, tartózkodik minden pátoztól, a jelenünk egyre magányosabb emberéért kiáltó szenvedélyét pontos tárgyilagosság mögé rejt. Az emberi értékek védelméért szól minden írása, s ennél többet egy író aligha tehet. Persze felvillannak „látványos” tragédiák is a kötetben, de ezekben az írásokban — a művészetét korábban is elsősorban a lélektani vizsgálódásnak alárendelő Kende — éppen a pszichológiai motiváció kidolgozásával marad adósunk (*Mondani valamit*) vagy csak a véletlen által elindított tragédiáról készít láttelepet (*Kétszer születni*).

Az író régi, meghatározó élménye, a második világháború is mindenekelőtt ehhez a lélektani vizsgálódáshoz nyújt kitűnő alkalmat. A két hajdani barát, a frontot együtt megjáró katonatárs meg sem szólítja egymást a vidéki vendéglőben (*Hol vagytok?*). De ugyanígy szó nélkül megy el a novella főhőse amellet a régi bajtársa mellett, akit súlyos tüdőlövéllyel cipelt a lövészárokból a kötőhelyre az ellenséges pergőtűzben. Miért van ez az embertelen közöny, a véletlen újratálalkozás némasága? „Hogy most már maradjon csak meg abból a múltból minden olyannak, amekkorára megnőtt? Vagy épp hogy nem nőtt meg eléggé — ezért nem nézünk egymásra?” — kérdezi az író. De a válasz mélyebben rejlik: az emberi viselkedés szinte már kötelező tipológiájában. Az önmagába zárult ember fél a másik ember zajos „kitárulkozásától”, mert már eleve feltételezi róla, hogy ő is magányos, s hangos pózolásával csak az igazi, sebzett énjét akarja leplezni, és így „viszonthazudozásra” kényszeri-

ti a másikat is. A második világháború borzalmaiba száll alá a *Furcsa lány* c. elbeszélés is. De a feszes, drámai szerkezetű írásban (mennyire különbözik a művészi érték vonatkozásában a belőle kinőtt azonos című regénytől) sem a mostohaanya elhurcolása és az idősebbik lány öngyilkossága foglalkoztatja elsősorban az író. Ezek a magyar történelem brutalitását jelző tények. A *Furcsa lányban* az ösztönvilág és az értelem konfliktusa áll Kende Sándor figyelmének középpontjában, s ez az emberi kapcsolatokat romboló, lehetetlenné tevő konfliktus minduntalan felizzik a kötet novelláiban. Mert az elbeszélés hősnőjének, a „furcsa lánynak” az igazi tragikai vétsége — hiszen a megsemmisítő deportálásba és az öngyilkosságba a történelem kényszerítette a novella szereplőit —, az a kritikátlan, az ösztönvilág homályából feltörő rajongás, amellyel a családjához méltatlan színésznő anyja mellé áll, s szembefordul az emberi értelem igazságát, méltóságát képviselő apjával, mostohaanyjával, nővérével. Idillbe torkollik végül, de évtizedeken át az üres formalitásba zárta két ember házasságát ez a konfliktus a *Születésnap* torta c. elbeszélésben is. Pedig az asszony és a férfi házasságát nem a szeretet hiánya tette lehangelőn konvencionálissá. Ahol az „intellektualitást” egyedül képviselő, a feleségét csak az ösztönök és a praktikus elfoglaltságok játékszerének tekintő férj észre sem veszi, hogy az ő gondolatait mindig is követő, abban osztozni akaró asszony kinőtt már ebből a méltatlan szerepből, ott két, szellemileg is egyenrangú ember között nem lehet szó igazi társas viszonyról, szövetségről. Ugyanez a lélektani probléma foglalkoztatja Kende Sándort a *Két férfi* — egy lány c. novella furcsa szerelmi háromszögének felvázolásakor is. Érzékeivel a fiatal nő a józan praktícizmust képviselő mérnökhöz vonzódik egyértelműen. Mégis, amikor a férfi gúnyt űz abból az életet jobbá tenni akaró — de a saját életüket legalábbis mindenképpen szebbé tevő — álmovilágból, amelyet a lány és a zenetanár közösen építettek, a hisztérikus vitában a lány szakít a mérnökkel. Más kérdés — s ez az írás gyengéje —, hogy ennek az álmovilágnak az értékéről s általában a zenetanár alakjáról elég keveset tudunk meg az elbeszélés folyamán.

A kapcsolatok, a családi élet egészen

más, még súlyosabb torzulásait idézi elő az az ember, aki megbocsáthatatlan bűnnel szándékosan a lét peremére, a vegetáció mocskába taszította önmagát. A *Hamis kapocs* munkakerülő, alkoholista főszereplőjének rajzával — a feleségével együtt magukhoz vett kislány elvesztésével döbben rá egész életének, házasságának csődtömegére —, még csak a táma felszínét érinti Kende Sándor. De *Az írástudatlan* c. elbeszélésben viszont már az emberi lélek s az ösztönvilág legmélyebb rétegeibe hatol a konfliktus elemzésével. A hajdan megsérült kezét folyton egy mocskos rongyban rejtgető álmovörék egész, a világból könnyedén kivonuló, a saját és a gyerekei, unokája életét egyaránt tönkretévő bűnnek jelképe ez a „kötés”. S ez a bűn még fiatal artista korába eresztí merges gyökereit, amikor egy műlovamó szerelmét úgy remélte kicsikarni, hogy a ló farába nyomott késsel nyomorékká, s így magához „méltoává” akarta tenni a lányt. Kende Sándor hősci képesek az önmagukkal való szembenézésre. A saját életén már nyilván nem tud változtatni *Az írástudatlan* öregembere. De a késői találkozás azzal a régi társal, aki kemény akarral küzdötte fel magát az emberhez méltó szintre, benne is elindítja azt a katarzist, amely a tiszta, értelmes élet felé legalább az unokáját elindítja. Mert hogy a házasságok tönkremenésének, devalválódásának korában a gyermekek védelmére milyen fokozott mértékben szükség van, erre figyelmeztet a kötet több, megindító erejű novellája is. (*Szépirodalmi*, 1979.)

CZÉRE BÉLA

Hajnóczy Péter:

A HALÁL KILOVAGOLT PERZSIÁBÓL

Két párhuzamos, ellentétes irányú folyamatot kísér végig Hajnóczy Péter kisregénye: az egyik magát az alkotás folyamatát rögzíti, tétje, hogy a múlt valóság-darabkái, a fiókok mélyén hányódó feljegyzések összeállnak-e szerves egésszé, megszületik-e a könyv? Míg az írás szerveződik, a

(könyvbéli) alkotó lassú széthullását kíséreljük figyelemmel a regénybeli jelen idő-síkján; a múlt megtalálásának és felidézése árát a jelen realitásának elvesztése. (Hogy ennek a bomlási folyamatnak közvetlen előidézője az alkohol, ennek jelentőségét és szerepét nem szabad eltúlozni; adalék csupán ez is, a többi között.)

A múlt: egy sajátos életforma-modell kialakítása, a személyiség minden áron való szuverenitásának megőrzésére irányuló kísérlet. A jelen: ennek a felépített és féltve őrzött integritásnak a felmorzsolódása, egy olyan állapotba való érkezés, ahová már csak kívülről érkezik a segítség, a megváltást csak egy másik személy hozhatja el.

Mindez azonban csak kerete, kifejeződési formája Hajnóczy mondandóinak. Nem mintha nem hordozna fontos információkat a felrajzolt életmodell, mely emlékeztet ugyan az író nemzedékértársai (elsősorban Császár István) által felvázolt és képviselt önmegvalósítási, kritikusi kívül- és szembenállási, vagabundus színezetű attitűdökre, mégis, egyéni és egyszeri. Azzá teszi az önmegvalósítást, a személyiség-építést végletes — olykor riasztónak tűnő — következetessé, mely mindenfajta függőséget, emberi, családi, társadalmi kötelem elutasít, s csak az elemi szükségletek szintjén kapcsolódik az őt körülvevő világhoz. Kemény és rosszul fizetett fizikai munkával keresi meg a létfenntartásához szükséges összeget, s a kompromisszumot kínáló, beilleszkedésre csábító szerelmi kapcsolatot a biológiai szükséglet szintjére redukálja. A létezés lényegi tartalmait keresi, s elveti a formák, a hagyományos társadalmi norma- és értékrendszer megszabta életformakereteket; az értelmiségivé válás hivatalos intézményrendszerén kívül szerzi meg az általa valóban lényegesnek ítélt — s nem az előírt — műveltség és ismeretanyagot.

Negatív példázatként, erősen karikírozott kontraszthatásként épül a regénybe Krisztina figurája, akinek életvitelét a társadalmi karrierre való céltudatos törekvés határozza meg. Lényegtelen számára, hogy ezt a karriert mint slágerénekesnő vagy mint jogász éri el: mindenképpen pozícióra és elismerésre vágyik, akár mint a tömegek divatigényének kiszolgálója, akár mint vörös diplomával rendelkező „értelmiségi”. A pozíció természetesen a rende-

zett anyagiakat, a konszolidált, nyugodt életet is jelenti Krisztina és anyja számára: egyfajta vidám, kiegyensúlyozott, harmonikus életminőséget, mely kirekeszt minden kellemetlen, zavaró körülményt, mely akár a család tragikus múltjából (Krisztinának egész családját Auschwitzban pusztult el), akár a jelenből előbukkanhatna, s megzavarhatná az idillt.

Al-egyensúly, ál-harmónia és optimizmus, neveltséges kicsinyesség és kisszerűség, a formák gondos betartása, a látszatok őrzése, az érzelmekkel és a szellemi javakkal való kufárkodás — ezek a Krisztina-féle életmodell koordinátái. A pocsolja-létezés perspektíváit villantja fel Krisztina alakja, azt a boldogságot, mely „lágú volt, szőke és másfél mázsa” — szemben a főszereplő életútjának kegyetlenül zord és magányos, ritka levegőjű fennsíkjával. Mi a célja és értelme ennek az önpusztító, szigorú, erőt és idegeket morzsoló életformának? A regény világos válasza: az írás, az alkotás maga, valami maradandónak a létrehozása, az, hogy majd egyszer, igazolás és tanúságképpen, megszülethessék a Mű.

A múltbeli folyamat tehát ezen a ponton érintkezik a regénybeli jelen síkjával — mely, ismételjük meg, sokkal több mint az alkoholfájdalom kialakulásának, fokozatainak bravúros és pontos pszichológiai állapotrajza. Iszonyatos, pokolbéli képek jelennek meg az író-hősnak az alkohol hatására; az erőszak, a kiszolgáltatottság, a halál, a különféle testi kinszenvedések és perverzítások hátborzongatóan félelmetes tárgyiasításai. A képek kiváltotta sokkhatást csak fokozza az író szenvtelen, lefojtott hangú, ridegen tárgyilagos előadásmódja; a pontosság és fegyelmezettség, mely Hajnóczy minden sorát tisztán áttekinthetővé, plasztikussá rendezi.

Ez a pokol azonban nemcsak a főszereplő magán-pokla; rémképei — noha gyakran szürrealista elemeket is hordoznak — nem az alkohol felajzotta agy fantáziaszüleményei, hanem a huszadik század második felének, a közelmúlt és napjaink történelmének nagyon is valóságos, helyhez és időhöz kötött pokkait idézik. Ezt a félelemmel, szenvedéssel és kegyetlenséggel zsúfolt világot befogadni és tudatosítani: ehhez (ehhez is) szüksége van a hősnak az alkoholra, mely fellazítja a józan és racionális az önvédelmi rendszerét. Ez

a természetes önvédelem ugyanis nem enged meg, hogy teljes mélységében és intenzitásában átélhessük veszélyeztetettségünket, a XX. századi ember veszélyeztetettségét. A kisregény hőse nem a szorongást és félelmet elűzendő menekül a félőntudatlanságba, éppen ellenkezőleg: rémképei felidézésével a veszélyeztetettséget akarja tudatosítani, saját magában és olvasóiban. E látomások lidércfényénél válik különösen komikussá — s ugyanakkor etikátlanná is — a Krisztina képviselte álharmónia és optimizmus.

Az alkotó személyiség, s az ember, mint etikus lény, nem menekülhet el saját korából, vállalnia kell azt összes bugyraival együtt; s hogy méltóképpen tanúskodhassék, meg is kell járnia e bugyrokot — mondja az író — még ha beleroppan is, még ha közben oly kietlenné és üressé is válik benne és körülötte minden, mint a halott perzsa város, ahol a csermely és a bokor zöldje már csak halvány reményként jelenik meg a tudat legmélyén. A személyiség csak azért és annyiban fontos, hogy létrehozassa a Művet: „Titkon, úgy remélte, ő nem hal meg az alkoholmérgezésben, és nem lesz öngyilkos, talán ő az, aki a sors által kiszemeltetett, akinek az a küldetése, hogy éljen és írjon, és kizárólagos tulajdona: rémképei, látomásai előtt tanú legyen, hogy hűvös, kissé kopár, száraz hangon — megtartva tárgyától a három lépés távolságot — elbeszélje, leírja őket munkáiban.”

Az író önjellemzéséhez szinte nincs is mit hozzátenni. Módszere, a száraz okadatolás, az emóciókat kizáró leírás nem új a modern prózában. Hajnóczy tollán mégis újszerűen, egyéni hangon és tökéletes technikai biztonsággal szólal meg. Írói alapállása a modern technika korának krónikásai: a fotósok, filmesek szituációjával rokon; akik a tett, a beavatkozás lehetősége nélkül, a megörökítés reményében fotózáik, filmezik a közvetlen közelben lejátszódó, gyakran véres eseményeket.

Hajnóczy Péter már elbeszélésköteteivel is bizonyította, hogy igen magas szinten tud írni. A *halál kilovagolt Perzsiából* nem terjedelmes, de döntő bizonyíték: az új magyar próza kimagasló teljesítménye. Azt hiszem, felesleges rögtön a „de hogyan tovább”-ot emlegetni. Bizzuk az íróra.

ERDŐDY EDIT

Kutasi Gyula:

AZ ÜVEGHEGYEN INNEN

Két érzéssel viaskodik az olvasó Kutasi Gyula novelláival ismerkedve. Az egyik érzés az őszinte öröme. Ismét jelentkezett egy írástudó a külvárosokból, ismét első forrásból kapunk híradást a munka és a munkások világából. A másik érzés ezzel ellentétes: milyen kár, hogy ez a híradás nem kiérleltebb, esztétikailag is súlyosabb, kvalitatívabb!

A munkásélet „mint olyan” igen nehezen „adja meg magát”: nem könnyű ábrázolni. A recenzio keretei szűkek ehhez, hogy ennek okát elemezzük, taglaljuk. Inkább Kassák példájára utalnánk, hivatkoznánk. Hogyan van az, hogy az „egyszemélyes magyar avantgard” a verseiben szinte már jelentkezésekor megtalálja a saját hangját, mással össze nem téveszthető stílusát, szemléletét, míg a prózájában (a két első novelláskötete kivételével) a hagyományos, már-már konzervatívnak mondható megoldásokhoz nyúl? Ugyanakkor ez a Kassák próza is átítatódik lírai elemekkel, tehát azok az írásai élnek-hatnak ma is, amelyekben személyes tud maradni? (Lásd az Egy ember élete; Angyalföld, Mélyáram stb.)

Az okot abban látjuk, hogy a munkás-sorsról eleve csak az tud hitelesen írni, aki maga is megélte; ugyanakkor aki megélte, az nem képes ebből a személyes közvetlenségből kilépni. Azaz önkéntelenül is betüremkednek a lírai elemek, amelyek egyrészt megemelik ezeket a történeteket, ábrázolt sorsokat; másrészt — úgy tűnik — ez a leghatásosabb ellenszere a naturalizmusnak. Ez utóbbi ugyanis a legnagyobb csapda, amely az íróra leselkedik ebben a témában. Itt még mindent pontosan, alaposan le kell írni. Nem azért, mert a tények teljesen ismeretlenek az olvasó előtt, hanem, mert a munkássors, munkásélet nem vonatkoztatható el azoktól a körülményektől, amelyekben él és dolgozik.

Kutasi novelláinak főhőse többnyire ugyanaz a fiatalember, aki nedves szobakonyhás lakásban lakik az apjával, majd a feleségével és a kislányával. Vágyai, céljai, de a gondolatai is szűk körben mozognak: lakást kell szerezni, ehhez pedig

sok-sok pénz kell. Hogyan szerezhethet valaki fizikai munkával „sok” pénzt? Úgy, hogy a legnehezebb, legembertelenebb „tróger” munkát vállalja! Igen, de ez olyanra kizsigereli, megviseli, hogy szinte magát a vágyat és a célt öli ki az emberből! Minden energiáját leköti maga a munka, illetve a fizikai munkaerejének az újratermelése. Eközben egyre messzebb tolódik maga a cél (nevezzük ezt lakásnak, emberibb életnek), s marad a „vigasztalásnak” az alkohol, amely eleve önpusztítás, a lehetőségek lerontása. (Ünneprontók, Asszonyok nélkül.) Ez az, amit általában „hátrányos helyzetnek” szoktunk nevezni.

Mindez igaz — vetheti ellen valaki —, de nem érvényes a munkásság egészére. Nem állítja ezt Kutasi sem. Mégis csak néhány hősében fogalmazódik meg a kitörési vágy, mert hová is törhetnének ki? Egyik gyár, munkahely olyan, mint a másik. A társadalmi mobilitás lelassult. Kitörni csak úgy lehet, ha valaki megtagadja és hátat fordít a munkás életnek. Ehhez azonban ma már tanulni kell, de arra — a fentebbiek miatt — sem erő, sem kedv a nehéz fizikai munkába belefáradt emberekben! Egyedül a Csillagnézők főhőseinek sikerül „megszökni”, de az ő távozása az üzemből tulajdonképpen kudarcként is felfogható, hiszen megtagadja a társai életformáját. Hiába csinálja meg a látszóvet, nem viheti ki a gyárból, s távozta után fizikailag is megsemmisítik éppen a munkások. Talán a magánélet szférája ad valamilyen vigaszt? Még az sem. Ezeket az embereket valahogy nem szeretik a nők. Sez nem véletlen! „Nem értenek” a nőkhöz, noha állandóan rajtuk jár az eszük, róluk beszélnek munka és poharazgatás közben. Igen, de ez a vágy motiválatlanul jelentkezik, mint az éhség vagy a szomszomság. Nem tudják kifejezni, szavakban is megfogalmazni az érzéseiket. Inkább cselekednek. Mint ahogyan Az öltöző agglegény főhőse is teszi, aki felépíti szerencsétlenül járt munkatársa helyett a házat az özvegynek. Nyilvánvaló, hogy az érzelmek, a kibontakozó szerelem motiválja ezt, de ezt a szót egyszer sem írja le a novellában Kutasi, mert a hősei sem mondják ki, gondolnak rá. Minél mélyebbek az érzelmek, annál hallgatagabbak és szemérmesebbek az emberek. S éppen ebből fakad az a líraiság, amelyről már szoltunk.

Kutasi Gyula lényeges dolgokat tud erről a világról, s nagyon jó, hogy elmondja ezeket, mert fontos erről a világról beszélni. Félő azonban, hogy a második kötete nehezen fog megszületni. Nem azért, mert kifogyott a mondaivalóbból, hanem mert ez a kötet így, ebben a formában még alig több, mint tudósítás. A fontos témát nem mélyíti el a megírás módja, színvonala. Az írónak tovább kell lépnie: a valóság megismerésében — tehát új, más összefüggésben is megmutatni ezt a világot —, ugyanakkor a formában, a jellemábrázolásban, nyelvi igényességben is. A jelenség és a gesztusok megmutatásától el kell jutnia a lényegig: az ember ábrázolásáig. (Magvető, 1979.)

HORPÁCSI SÁNDOR

Benjámin László:

VALLOMÁSOK, VITÁK

Napjaink lírájában élő költőink egyik elsője hallgatásával van jelen. Most kiadta az utóbbi, kb. tíz évben írott prózai cikkeinek válogatott kötetét. Csábító lenne megkísérelni (nem is volna lehetetlen), levezetni a *Vallomások, viták*-ból a költői csend okait, ha a szerző higgadtan, szikáran, de igen markánsan körvonalazott problémakörei nem lennének oly ingerlően közgondok, hogy friss gondolati reakcióinkat mind maguknak követeljük. A kötet három ciklusának darabjai sokszor nemcsak a cikluson belüliekkel, de távolabbiakkal is igen szorosan érintkeznek; így legcélravezetőbbnek látszik a kiemelkedő gondolatvonalakról beszélni.

Irodalomtörténeti igazságtétel-értéke van annak az öt tanulmánynak, melyekben a két háború közötti idők — főleg a harmincas és a háborús évek — „munkás”-íróinak irodalmi küzdelmeiről, helyzetéről, kapcsolatairól, néhányuk egyéni munkásságáról ír mintegy tanúságtételként. Erről a munkásíró-csoportról alig tudni; Benjámin — jöllehet maga is közülük jött — kiváló arány- és kvalitásérzékkel ítéli meg jelentőségüket, szerepüket, egyben helyet és teret kér, jelöl ki nekik a kor irodalomképében. Több hangsúlyos tanulságot is rejtenek ezek az írások, pl. az, mely a cso-

port belső erőviszonyainak jellegét is elemzi, mint a gyengeség egyik okát: „... nem volt közöttünk teoretikus... Nagy István... ki is fakadt, hogy ha nem lesz kombattáns elméleti emberünk, az egész csoport szét fog esni, nem lesz értelme továbbcsinálni.” A „kevéssé műveltséggel” rendelkező csapat szorongatott létében ez a hiány sorsdöntőnek látszott, fel is ismerték; vajon, nem felelőtlenül cselekszünk, ha csendben, ma gyakran hivatkozva lebecsüljük a „kombattáns” elméletet? Benjámint tartózkodik az érzelmi túlértékeléstől, ennyivel hitelesebben mutathatja be, miképpen vezetnek merőben ellentétes alapú egyoldalúságok szinte közös eredményhez: a munkásírók semmibevevésében, sőt még József Attila megítélésében is — a 30-as évek kurzuskritikája és az 50-es évek szektás szélsőségei részéről például.

Az aktuális vitakérdések két csoportja — munkás- és közművelődés meg a mai irodalom megítélése — több csatornán egy központibb gondban találkozik; hogy ti. „kinek írunk”, hogy tömegeink fogyasztják-e vagy miért nem az irodalmat, egyáltalán fogyasztható-e mai költészetünk? Utóbbiról, a 70-es évek össztermését tekintve, Benjáminnak az a véleménye, hogy „a líra megszűnt irodalmunk vezető műfaja lenni, helyét a széppróza foglalta el”, aminek egyetlen (nagy!) „szépséghibája, hogy... a mai magyar próza egy lesántult költészetet előzött meg.” ...a líra újabb termésének nem kis hányada a legszárazabb szakszövegeknél is unalmasabb.” Mitagadás, a mai költészet körüli közérdeklődés és vélekedés ismeretében senki nem mondhat mást, mint hogy fogadtatása az olvasók — és nem a lihegő álműveltek, főleg nem a joggal elmarasztalt kritika — térfelén, meg is felel ennek: jobb esetben a hallgató közöny. (A versköteteket 90%-ban könyvtárak és más intézmények vásárolják, köteleességből.) A cikkíró sejteti, hogy manapság a költők egymásnak és a kritikának írnak, az pedig nekik, de nem az olvasók — akár megemelt — igényeit, véleményét közvetíti, csupán a maga agyon-diplomatizált, dodonai, sanda, érdekvadász „értékelését”, amit egy íratlan protokollista szabályoz. De mitől van ez így; miért alakult irodalmunk alkotó és fogyasztó szférájának kapcsolata ennyire a valódi szándékoktól, törekvésektől eltérően? A valóságos, szókimondóan jellemzett jelenség

mélyebb okainak, eredőinek feltárásához vezethetne egy széles körű és módszeres elemzés, de erre Benjámint sajnos, nem vállalkozik. Az okos, telibetalálónan aktuális írások olvastán emiatt alakul némi hiányérzetünk; a helyzetek, összefüggések elemző átvilágítása elmarad. Így is kivirul az öröm, hogy „valaki köntörfalazás nélkül megírta”, de ez csekély hatályú esemény, mint minden „odamondás”, amit nem kísér alapos, tetteket kihívó bizonyítás. (Persze az érvelés hegyeket mozditó hatását sem illuzionálom, legfeljebb ha egy catói kórus kitartásával szólna; Benjámint László felkent kórusvezető lehetne.) Az okok kutató vizsgálatának hiánya azonban nem lehet melegség rá, hogy a költő keserű állapotjelzéseit közéletünk tudomásul ne vegye.

A mai munkás- vagy közművelődés kihűlt világát illetőeket különösen. A probléma felvetése a szerző kitűnő valóságérzékelését árulja el: a jobb megoldások, a kibontakozás keresésében azonban a történelmi, szociológiai elemzés ismét hiányzik, és az űrt a nosztalgiákkal árnyalt javaslatok nem töltik be. A munkásmozgalmat hajdani csoportjainak művelődésigénye és parancsa harci kérdés volt, ezt a szerző igen jól tudja, elemzi is. A „kisüzemi” (jó szó!) kulturálódás módjait és kereteit azonban aligha csupán a személyi kultusz gyanakvó voluntarizmusa szüntette meg, a társadalmi változások objektíve is ez irányban hatottak. A bajt nem a „kisüzemi” módszerek elhalásában kellene talán keresni, inkább abban, hogy „a tanulás lehetőségének teljes elvi megnyitása”-val alászállott a művelődés érzelmi, erkölcsi és gazdasági értékfunkciója, illetve értékeltisége. Merőben megváltozott a légkör, indítéka, motivációja. Már nem oly módon útja-tartozéka a társadalmi emancipációnak, mint az elnyomatás idején, nem harci kérdés — gyakorlatilag. Fájdalmasan hiányzik belőle az egyéni többé lenni akarásnak a közösségért tenni akarással párosult szenvedélye, amit — érvel Benjámint — a közösségekben művelődés szított föl régen. Úgy véli, a kis közösségek ma is betölthetnék ezt a szerepet, csak ujja kellene őket élesíteni. Attól tartok, amit joggal hiányol, az jórészt nem szervezeti kezekben múlik. Kis művelődési közösségek ma is szép számmal vannak (szakkörök, klubok, művészeti csoportok, szoc. brigádok), művelődési tevékenységük azonban

minimális határfokú, kereteik között gyakran sebesen fluktuál a tagság, kulturálódásuknak nincsen komoly tétje. Ami régen közösségi ambíciót fejezett ki és szolgált, ma csak egyéni ambícióra épül, legfeljebb ezek összeadódhatnak ideig-óráig. Nem szándékom kiegészítést rögtönözni Benjámin László gondolataihoz, bár amit felvet, és a felelősség amivel teszi, határozottan inspirálhat a közérdekű téma helyzetének kendőzetlen feltárására, reális tények és nem kozmetikázott jelentések alapján. Itt valóban „szocializmus... felé haladó társadalmunk nagy ellentmondása” rejlik.

Ellentmondások partjain jár a kötetnek szinte minden írása. Olyan ember szól, háborog bennük, akinek életét és művészetét meghatározta, megtöltötte a szocialista elkötelezettség, aki ebből az állapotából köz- és irodalmi életünk számos jelenségét divergens, zavaró elemnek tartja, és nem vonakodik róla véleményt mondani. Azt pl. hogy „a költői én mértéktelen telpuffadása”, vagy az avantgarde-sematizmus, vagy a tervekkel szájaló tennikeptelenség ártalmas a tisztá világnézeti (horribile dictu: politikai) célú művészeti- és közéletre. Vitamódszere azonban hétföldre van a türelmetlen önérvényesítéstől: hajlékony, világos logikával elmélkedik, érvel (ha néha nem is elég kimerítően), nem előretolt bókók mögül dőf, és nem sunyin helyesel; sorai közt, gondolatai közt tisztá a levegő.

Ha pedig az olvasót mégis a költő hallgatásának titka izgatja, érdekli — ennek rejtjeleit is kinyomozhatja a kötetben.

FUTAKY HAJNA

Nemes István:

RADNÓTI MIKLÓS KÖLTŐI NYELVE

A költészet anyaga a nyelv. Vizsgálata elsőrendű feladata az irodalomtudománynak. Nemes István meglehetősen szerény hazai irodalmi előzmények után vállalkozott egy magyar költő, Radnóti Miklós költői nyelvének csaknem teljesnek, monografikusnak mondható vizsgálatára. Már a

vállalkozás méretei, részletessége, alaposága és sokrétűsége miatt is elismerés illeti meg e munkát, mely mintegy másfélévtizedes érlelés eredménye. Rendkívül gazdag irodalomra támaszkodik. A hazai és a külföldi (főképpen orosz, angol, francia, német) szakirodalom ismeretével felvértezve dolgozik, legtöbb esetben közvetlenül az eredeti műre, tanulmányra hivatkozva.

Módszere a hagyományos és az új eljárások szerencsés ötvözte, bizonyítva, hogy nem csupán a legújabb módszerek üdvöztének, hogy a jól bevált úton haladva, szerény, szolid szakemberi magatartással is lehet jelentős eredményt felmutatni. Funkcionális szemlélete, elemzéseinek komplexitása, a genetikus és a szinkron módszer, a deskripció és az interpretáció egysege, továbbá az egzakt módszerek (statistikai adatok, ábrák) kellő helyen és megfelelő mértéktartással való alkalmazása viszont a munka korszerűségét dokumentálják.

Szemlélete nem sztatikus, mert minden fejezetben nyomon követi a költő fejlődését — végigvezetve az olvasót az izmusok hatásain s elvezetve a végcélhoz: a lírai realizmushoz. Ezzel szerencsés kézzel adja meg a dolgozatnak a koncepcionális egységet. Emellett minden egyes fejezetben megtaláljuk a fejlődés fonala mögött a történeti-társadalmi háttérrel, s lépten-nyomon meggyőződünk arról, hogy az egyéni stílus nem elszigetelt jelenség, hanem a korból és a korstílusból mint háttérből emelkedik ki. S ez utóbbi téren nagyon biztos, szilárd és széles körű ismereteken nyugvó tájékozottságot árul el. Ugyanez mondható a magyar és a világirodalomban való otthonosságáról is.

Bár nem tartozik témája körébe, mégis számos esetben (és szükségszerűen) utal a nyelv és a ritmus egységére. Ez utalások minden esetben funkcionális szemléletből fakadnak, s verstani szempontból is csaknem kivétel nélkül hibátlanok.

Érénye még a dolgozatnak, hogy a példákkal bőségesen illusztrált stilisztikai fogalmaknak valóságos tárháza. Szinte oda kívánczik a végére egy kis stilisztikai lexikon. Olyan fogalmak és terminus technicusok merülnek fel ugyanis benne, amelyekkel a modern irodalomtudomány lépten-nyomon él, s ismeretük, tömör definíciójuk olvasását nagyban megkönnyítene.

Csupán tényként említem meg, hogy Nemes István Fábián, Szathmári, Terestyéni: *A magyar stilisztika vázlata* c., ez ideig legjobb stíluselméletünk rendszerezését követi. Így a hagyományos stilisztikára támaszkodik ugyan, azonban gyümölcsözően használja fel az újabb kutatási eredményeket is.

Bevezető fejezetében az irodalom- és nyelvtudomány korszerű követelményeinek megfelelően helyesen jelöli meg módszerét: az egyedi és az általános dialektikáját a diakrónikus és a szinkrónikus szemlélet szintézisét és a funkcionalitás következetes szemmel tartását. Az értékelés szempontját csak felveti, de mint az elemzés szükséges kísérőjét már itt nem ártott volna pár mondat erejéig fejtegetni. A későbbiek során ugyanis az értékelés mozzanata állandó velejárója vizsgálódásainak.

A *Lírai örökség* c. fejezetben áttekinti a magyar líra fejlődéstörténetét Vajdától József Attiláig. A *hangok informatív szerepének* általános jellemzését s az elemzésben e téren leselkedő buktatókat valamivel részletesebben, s a probléma bonyolultságát tekintve nem ártott volna differenciáltabban kifejteni, főképpen Fónagy könyvének (*A költői nyelv hangtanából*) főbb tanulságait levonva. E kérdés széles körű irodalmára is talán jobban lehetett volna utalni. Hangtani elemzései általában meggyőzőek, néhány alkalommal azonban ő is belesik az impresszionisztikus ráképzelés hibájába. Az elemzések többsége mégis finoman árnyalva mutat rá a hangzóságnak arra az információs funkciójára, amellyel második szólamként a logikait szolgálja, színezi, erősíti. Elemzései mindazonáltal meggyőzőbbek volnának, ha a kiragadott példák csupán illusztrálói lennének azoknak a megállapításoknak, amelyek kötetekre és ciklusokra, tehát a versek nagyobb számára irányuló vizsgálódásokból levont statisztikai adatokon nyugodnának. Így ott, ahol az 1933–38 közötti fejlődési szakasz elégikus hangulatú, mélytónusú verseiről ír, különösen elkelnének a versek nagyobb körére vonatkozó bizonyító statisztikai adatok. Ugyanez áll az életszeretettel, majd a himnikus lendületet kifejező hangzósági elemzésre. A szép funkcionális elemzések gazdag sora tárul az olvasó elé az enjambement-nal, az alliterációval és a rimelés-sel kapcsolatosan. Mint később másutt, itt

is szerét ejti a költői nyelv vizsgálatában alig mellőzhető ritmikai utalásoknak.

Jó munka eredménye a *szókincsről* szóló fejezet. Itt is szükség van a megállapítások egzaktabbá tétele érdekében a statisztikai adatokra, táblázatokra, ábrákra. E fejezetben él is velük a szerző. Némely szó vagy szintagma neologizmus-volta ellen némi kétségünk támad. A „drasztikus”, „durva” megjelölés helyett inkább csak az enyhébb „vulgáris” megjelölést használnám. Viszont nagyon is helytálló ez a végkonklúziója: „ma aligha lehetséges olyan szó, amely költőivé (helyesebben talán: „írodalmivá”) ne válhatnék, ha lényeges szerepe lehet a költői információban.”

Igen lényeges fejezete e résznek az, amely a szókincset a vers egész kontextusában mint szöveggörnyezetben vizsgálja, hisz végső soron ez dönti el a szó hangulati és expresszív értékét. Jók az egzakt módszerű teljes szövegelemzések. Az ábrákat azonban nem ártott volna jobban megmagyarázni.

A dolgozat főfejezetének tekinthető A *képszerűség eszközeit* tárgyaló. Az író stílusára ható tényezők felsorakoztatásával, továbbá a szóképek funkcióinak megjelölésével jól alapozza meg az erre vonatkozó vizsgálódásokat, s a képi jelenségek sokoldalú megközelítését ígéri. A metaforák részletes tárgyalását jól készíti elő elméleti leírásokkal és funkcióik kifejtésével. Rámutat lélektani hatásukra, sőt keletkezésük lelki hátterét is felderíti. Ha a fejlődés szempontja már a hangtani és a szókincset vizsgáló fejezetben is szóhoz jutott, ezt erről a főfejezetről még inkább el lehet mondani. A „meglepő, látszólag képzavar határán járó” metaforáknak azonban nemcsak jogosultságát, hanem szükségszerűségét is hangoztatnám, hisz épp ezek a modern értelemben vett költői metaforák. Jó a komplikációs metaforák stílári értékének vizsgálata. Nagy alapossággal mutatja meg egy-egy természeti jelenségnek sokirányú, a legkülönbözőbb funkciókat betöltő felhasználását, azt továbbá, hogyan humanizálja Radnóti megszemélyesítéseivel természetet, s mindez mögött nemcsak a költőt láttatja meg, hanem a társadalmi-történeti hátteret is. Az allegória fogalmával függ össze, hogy a róla szóló fejezetben már egész költeményeket elemez, mégpedig az apró részletekre is rátapintó érzékenységgel. Sokoldalúan, gazdag formai és

funkcióbeli változataiban és árnyalataiban vizsgálja a hasonlatokat is. Helyeslőleg kell hangsúlyozni, hogy utal Radnóti stílusának negatív jelenségeire is, így pl. az expresszionizmus hatására visszavezethető képi túlburjánzásra és oldottságra. Vártuk és meglepődéssel olvastuk a képszerűséget tárgyaló főfejezetnek egész versekre kiterjedő komplex stílusvizsgálatát.

A *versmondattani jellegzetességek* terminus technicust nem tartom eléggé szerencsésnek, mert versmondattanin verstanban szereplő, ritmikai igényű jelenségeket értünk, mint amilyen az inverzió, az eltolás, a közlés. Azt hiszem, nyugodtan élhetünk a hagyományos „alakzatok” (figurae) megjelöléssel. Nagyon jó Nemes dolgozatának ebben a részében a figura etimológiájának mint az ismétlés egyik fajtájának a hangzóssági szempontokkal való összekapcsolása.

A *versszerkesztés jellegzetességei* c. fejezet mintegy betetőzi a dolgozatot, mert Radnóti verskompozícióinak típusaival foglalkozva, dokumentálja, hogy a képek nem elszigetelten, hanem csakis a vers egészében élnek és funkcionálnak, sőt lírai költemények kompozícióját gyakran csak a képi struktúrákon mérhetjük le. Az *Este, Asszony, gyerekekkel a hátán* c. vers a szerző szerint is alig illik a szürrealista módszerrel megszerkesztett verstípusba. Miért elemzi mégis itt? Azután a sztatikus táj dinamikusá változtatása nemcsak a modern versek sajátja, hiszen remek példáit szolgáltatja ez eljárásnak már Petőfi. Viszont egy sor szép elemzést tartalmaz e fejezet is, s a szerző modern szemlélete s eredetisége főképpen ebben a fejezetben tűnik ki.

A dolgozatot pár lapnyi tömör *összefoglalás* zárja. Radnóti egyéni stílusvonásainak felsorakoztatásával, a korrall való kapcsolataik és a fejlődésben betöltött helyük megjelölésével. Az az érzésem, nem lett volna baj, ha ez az összegezés kissé bővebb lenne, s az egyes fejezetek végén már korábban sem fukarkodnék ilyennel.

Nemes István dolgozata nyeresége stilisztikai, közelebbről az egyéni stílust vizsgáló szakirodalmunknak, sőt hasonló munkákra ösztönző, mintául szolgáló funkcióra is számot tarthat. (*Irodalomtörténeti Füzetek*, 94. sz. Akadémiai Kiadó. Bp. 1979.)

PÉCZELY LÁSZLÓ

GAZDÁTLAN HAJÓK

Szegeden élő fiatal költők antológiája

Egyre bizonyosabbnak tűnik, hogy az 1945–55 közé eső születési évszám nemzedéki csoportosulást fémjelez a magyar lírában. Súlyja és jelentősége — ma még, a próbatételek előtt — kétséges, ám másága egyre kevésbé vitatható. Gyanúm, hogy éppen e várható — és várt — próbatétel tudata a választóvonal huszonöt év alatt és harmincöt fölött. Ahogy a nyílt víztükör hullámai partközelsben egymást beérve, a visszaáramló viz ellenállásával szemben tarajossá torlódnak, úgy árasztják el a hetvenes évek közepétől e nemzedék képviselői a folyóiratok, antológiák lapjait. Elsőkötetéseit is mostanában, néhány év alatt veti felszínre az évtizednyire széthúzott mezőny.

Akárcsak Debrecenben, Pécsen, Miskolcon — Szegeden is ugyanezek a hullámok csapkodnak. Bizonyítja friss antológiájuk, a *GAZDÁTLAN HAJÓK*, melynek szerzői — egy kivétellel — a jelzett évtizedben születtek. Ugyanakkor mást is bizonyít, azt, hogy a vers teremtése mindennek ellenére magányos feladat, a kockázat és felelősség mértékét ki-ki magának szabja meg így is. A föld kifejtéi vonzerejét, s a költők *fajtsúlyuk szerint* engedelmeskednek e vonásnak.

A nemzedéken belüli elkülönülések fő irányai ebből a könyvből is kiolvashatók — annak ellenére, hogy a válogatás és szerkesztés munkáját végző Szigeti Lajos öreglikú hálával merített, s nem szerepel mindenki, aki a helybeli bölcsészkaron versírára adta a fejét, — és annál inkább, hiszen így országos antológiát, kötetet, döntéseket, választásokat s a bizalom ártatlanságát maguk mögött tudó alkotók kerültek egymás mellé. (Ha már szóba került, hadd jegyezzem meg: Kár, hogy Baka István és Zalán Tibor akkor jut antológiához Szegeden, mikor már második, illetve első verseskönyvüket nyomják Budapesten.)

Ilia Mihály — akinek irodalomszervezőként meg nem mérhető, de nem kicsi része van az antológia létrejöttében — említi a bevezetőben, hogy Szegeden induló költők számára sajátos próbakő a Juhász Gyula hagyatékához való viszony.

Petri Csathó Ferenc le is rója a kötelező tiszteletkört (*Itt maradni*), aminthogy itt szereplő hűsz verséből további hat is csak efféle elsietett hommage, kanonizált rekvizitumokat felsorakoztató, felszint borzoló csevegés. Lehet, hogy a fülemben van a hiba, de még csak iróniát sem tudok kihallani abból, amit például József Attiláról ír: „Mivel hogy ellátott a mai korba, / ki-tépték kezéből a tollát, / s kattant a csuklóján bilincs.” (*József Attila*). Harminc év minden új nemzedékének igazodási pontján a szokott tankönyvi torzkép bújik elő. Más verseiben *Naconxipán sűrű* emlegetése, a „végül” és „végtére” szavak iránti vonzalom az *Itt maradni* hűségére a megrekedtség árnyékát veti. Látszólag kisebb igényű, epikus darabjai (*Mária ünnepei*, *Paradicsomi albérlet*) lényegesen jobbak, s jelzik igazi lehetőségeit.

Petri Csathó ellenpólusa Baka István, az ő költészetének egyik kulcsa talán éppen e hagyomány megtisztítása a ráhordott kellemes borongástól. Szoros eresztékekkel ácsolt verseiből a Juhász Gyula-i tikkadt és feszült *Magyar nyár* forró levegője csap fel. Az ő Juhász Gyulája nem bús, hanem keserű, tudhatjuk akkor is, ha nem címzett hozzá üzenetet. Tájain „Isten veszít s fizet... a láthatár, mint halszáj, összezárul, / s égtájak célkeresztjén megáll és vár a vad.” (*Körvadászat*). Az antológiában zömmel korai művekkel szerepel, melyek jellegzetes szerkesztésmóddal kitérnek: kötőanyag nélkül illesztett erős képekből állnak. Rend van bennük, csontok rendje, mikor a hús már lefoszlott, s egy bomba alkatrészeinek rendje, robbanás előtt. Mint minden rend, ez is az erők egyensúlyán alapul, az enyészet és a lázadás kölcsönhatása tartja pontosan a megfelelő távolságban a szavakat.

Tónusban, léptékben ellentéte, tehetőségben társa Zalán Tibor, Immanuel Kant akaratos alanya egy hegeli világban. Tónusa világosabb, léptéke tágasabb. Mondanám, hétmérőföldes csizmája mesebeli, de költészetről van szó, s amíg nincs alkalom mese és valóság összevetésére, a kérdés nem dönthető el. Az ige: „Uram! Szakíts le énrolam minden kurvulást” (*Elfoglalt örökség*) csak a próba idején válik visszahatóvá, ám tagadhatatlanul hozzá tartozik a majdani helytállás megalapozásához.

Kettőjük költészetét számtalan rejtett szál köti össze mégis. Mintha Baka Magdolna reménységére válaszolva írná: „A betlehemi játék véget ért... Halva a három király / hamis pénzt ver belőlük az idő” (*Az eszmélet terei*). Mégis, mire jut: „Sorsom egy népé, nem leszek más” (*Elfoglalt örökség*). Oda, ahol Baka — a maga szemérmesebb módján — kezdettől fogva otthon van. És aki — újabb egymásra vetítés — a játék végét kevesebb kárörömmel, több keserűséggel jelenti be: „papír, papír — Isten nevét nem / irom read többé soha.” (*Tűzbe vetett evangélium*). Értelmetlenség lenne azt kérdezni, melyiküknek van igaza. Saját, egyformán erős fényüket vetik egymásra, s kiárnyalják országos domborzatát egy nemzedéknek, melynek legjobbjai közé tartoznak.

Rajtuk kívül három, valóban (költőként fiatal) fiatal költőnek, Téglásy Imrénnek, Géczl Jánosnak és Belányi Györgynek nyújt lehetőséget az antológia arra, hogy a folyóiratbeli közlések esetlegességein túl kapcsolatot találjanak olvasóikkal. Téglásy korai virtuozitással bújik öt-hat számmal nagyobb göncökbe, a beléjük növes iránt kevés hajlandóságot mutatva. Szenvedelmes *Télemakhosza* bizony megnehezítené Odüsszeusz dolgát. Egy helyen, az *Uraimban* civil öltözetben lép elénk, e vers nyeglesége éretlen, fiatal emberre vall.

Belányi György még szertelenül bánik a kifejezés eszközeivel. Képei szépek, de kioltják egymást. A mű helyben topog, s az olvasó sem jut előbbre általa. Legjobban meglátszik ez a *Csillagtör, kőkereszt* című versben. „Úsznak ellenünkre szigeti nyi jéghegyek... Föltárt ereken hajózik a fegyelem” — az ilyen sorok leleplezik a szándék hozzávetőlegességét, a gondolat bizonytalanságát. Mindazonáltal e pontból kiindulva még jó bizonyosság is választható.

Géczl Jánosnak az antológiában szereplő versei más-más irányú próbálkozások dokumentumai, köztük a *Hegyalja* címet viselő *hibátlan* Baka István-vers. Kétségtelen, de nem eléggé magabiztos tehetsége megleli majd saját csapását. A *Feliratok Juhász Gyula szobor-talapzatára* az egész könyv legjobb lapjai közé tartozik. Nagy találat „*hazánk annasága*”, nemzedéki mitológikában Utassy *tengerlátója*, Nagy Gáspár *szaltószabadsága* mellett kér helyet.

Ha jól számolom, a találati arány ötven százalékos, hatból három komoly tehetséget sikerült Szegeden összeválogatni, ami vidéki antológiák esetében igazán nagy ritkaság. A város bánja, hogy nem

lesz belőlük helyben nemzedék — Géczi azóta már Veszprémben, Zalán Budapesten él, csak Baka István maradt Szegeden.

CSORDÁS GÁBOR

A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR KRÓNIKÁJA + A JELENKOR K

PÁKOLITZ ISTVÁN költőt 60. születésnapja alkalmából a munkaérendrend arany fokozatával tüntették ki. A kitüntetést szeptember 20-án adta át *Tóth Dezső* kulturális miniszterhelyettes. — Pécsen szeptember 17-én a Megyei Tanács fogadótermében köszöntötték a költőt a megye és a város vezetői. — Ugyanezen a napon a pécsi Doktor Sándor művelődési központban rendezték meg Pákolitz István szerzői estjét. Bevezetőt mondott *Pomogáts Béla*. *Bertók László* és *Csorba Győző* Pákolitz Istvánnak ajánlott versét olvasta fel. Közreműködött *Bánffy György*, *Csernus Mariann*, *ifj. Kőmíves Sándor*, *Labancz Borbála*, *Mádi Szabó Gábor* és *Vallai Péter* színművész, *Marczis Demeter* operaénekes, *Simonlai Mária* zongoraművész, valamint a Dobó István úti gimnázium kamarakórusa és a Mátyás király utcai általános iskola gyermekkara. P. I. verseit *Várnai Ferenc* zenésítette meg. A műsort a Magyar Rádió számára *Dénes István* szerkesztette.

*

A keletnémet URANIA VERLAG ismeretterjesztő könyveiből kiállítást rendezett szeptember 19—26-ig szerkesztőségünkben a Gondolat Könyvkiadó és a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat. A megnyitó közönségét *dr. Krauth János*, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének elnöke köszöntötte, megnyitó beszédet mondott *dr. Rudolf Winkler*, az Urania Verlag irodalmi vezetője.

*

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ prózai bemutatói az új évadban: *Shakespeare*: *Ahogy tetszik* — *Konter László* rendezésében, október 5-én; *Illyés Gyula*: *Homokzsák* — *Sík Ferenc* r.; *Hochwälder*: *A köz-*

vádlo — *Sík Ferenc* r.; *Lernet—Holenia*: *Spanyol leves* — *Nógrádi Róbert* r.

A kamaraszínházban: *Ibsen*: *A tenger asszonya* — *Szikora János* rendezésében, október 27-én; *Camus*: *Az igazak* — *Katona Imre* r.; *Boris Vian*: *A birodalomépítők*, avagy a *Smürc* — *Szikora János* r.; *Czakó Gábor*: *Mint a mokus* — *Konter László* r.; *Maljagin*: *UFO* — *Galina Volcsek* r. — A gyermekszínházban: *Tor Age Brigsuaerd*: *A hatalmas színrabló* — mesejáték.

Opera-bemutatók: *Puccini*: *Pillangókisasszony*; *Benjamin Britten*: *Albert Herring*.

Balett: *Eck—Petrovics—Sárospataky*: *Salome*, *Tóth Sándor*: *Balett*, 1980.

*

FRANK MAGDA Franciarszágban élő szobrászművész kiállítása — a Nemzeti Galéria után — szeptember 7-én nyílt meg a Pécsi Galériában a művész jelenlétében. A kiállítás szeptember 30-ig tekinthető meg. — Frank Magda három kiváló alkotását a pécsi Janus Pannonius Múzeumnak ajándékozta, s részt vett a villányi szobrász szimpozion idei munkájában.

*

Megjelent a DUNATÁJ c. Szekszárdon szerkesztett tudományos és művészeti szemle ez évi második száma. A szám élén *Bárdosi Németh János* verseit olvashatjuk. A további közleményekből figyelmet érdemel *Csányi László*: *Ihlet és értelem* (Egy elképzelt irodalomtörténet körvonalai) c. esszéje, *Gál István*: *Szilasi Vilmos*, *Babits filozófus barátja*, *Szabó Sándor*: *A nagy trilógia születése*, (*Kodolányi János* levelei *Várkonyi Nándorhoz*) valamint *Halász Péter*: *Moldovának sűrű vize...* c. írása. A kritikai rovatban többek között *Bodri Ferenc* Két képzőművészeti interjúgyűjtemény cím-

me' *Csapó György*: Művészek műhelyek és *Tüskés Tibor*: Műteremben c. kötetét ismerteteti.

*

SOMOGY MEGYE MÚLTJÁBÓL címmel megjelent a Somogy megyei Levéltár évkönyvsorozatának 10. kötete, Kanyar József levéltár-igazgató szerkesztésében. A kötet gazdag anyagából a következő tanulmányokra hívjuk fel a figyelmet: Péterffy Ida: *Kazinczy János somogyi prédikátor könyvtára*; Illyés Katalin: *Földvári Antal somogyi emlékei* — Naplórészletek az 1805—1822. közötti esztendőkről, Kanyar József: *Népiskola és középtokú oktatás a Dunántúlon (1849—1867)*, Andrassy Antal: *Katonai terror Somogyban 1919 őszén*, Tilkovszky Lóránt: *A magyarországi német mozgalom válságának a kibontakozása (1930—1932)*. — Az évkönyvsorozat valamennyi kötete megrendelhető a Somogy megyei Levéltárnál: 7401 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.

*

TÜSKÉS TIBOR író és **HONTY MÁRIA** iparművészt augusztus 20-án a Somogy megyei Tanács művészeti díjával tüntették ki.

*

A GYERMEK VILÁGA címmel kiállítás nyílt a Somogy megyei képzőművészek munkáiból a kaposvári Somogyi Képtárban. A kiállítás szeptember 14—30-ig tekinthető meg.

*

ZRÍNYI-EMLEKÜNNEPSÉGET rendeztek Szigetváron szeptember 6—9. között a vár védőinek hősi halála 413. és a Szigetvári Várbaráti Kör megalakulásának 20. évfordulója alkalmából.

VARGA HAJDU ISTVÁN rajzait kiállításon mutatták be a jugoszláviai Verőcén szeptember 8—25-ig. A kiállítást *Tüskés Tibor* nyitotta meg.

*

DRAVA SZÉLÉN LAKOM címmel száz ormánsági népdal szövegét és kottáját adta ki a Sellyei nagyközségi Tanács. A kötetet *Olsvai Imre* és *Várnai Ferenc* szerkesztette.

*

AMERIGO TOT október 1—2-án Pécsre látogatott. Részt vett a Komarov emlékére c. köztéri szobrának avatásán. Hetvenedik születésnapja alkalmából a megyei tanácson köszöntötték a megye és a város vezetői.

*

Sikerrel rendezték meg szeptember 1—2. Pécsen a baranyai és országos sajtó- és tömegkommunikációs intézmények a **BÁNYÁSZNAPI RANDEVÚT**. Ebből az alkalomból jelent meg *Rab Ferenc* Színes golyók c. riportkötete *Bertha Bulcsu* előszavával.

*

KELLE SÁNDOR festőművész képeiből szeptemberben a komlói, októberben pedig a mohácsi művelődési központban nyílik kiállítás.

*

A pécsi Képcsarnok bemutató-termében szeptember 20-tól október 4-ig **BOLGÁR JÓZSEF** képei láthatók.